

**Antiikki viihteellisti retoriikan - entä me?
Nykyajan medioituneen viestinnän
ja antiikin retoriikan vertailua**

**Jyväskylän yliopisto
Viestintätieteiden laitos**

**Puheviestinnän
Pro gradu -tutkielma
kevät 1999
Minna Johanna Hänninen**

Tiedekunta HUMANISTINEN		Laitos VIESTINTÄTIETEIDEN	
Tekijä Hänninen, Minna Johanna			
Työn nimi Antiikki viihteellisti retoriikan - entä me? Nykyajan medioituneen viestinnän ja antiikin retoriikan vertailua			
Oppiaine Puheviestintä		Työn laji pro gradu -työ	
Aika kevät 1999		Sivumäärä 72 sivua	
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena on esitellä antiikin Kreikan ja Rooman ajan puhetaidon, retoriikan, kehittymistä kasvokkaisviestinnästä lähinnä joukkotiedottamista muistuttavaksi lineaariseksi viestinnäksi. Nykyviestinnän kehityksen kautta tarkastellaan antiikin retoriikan puhekuulttuurin ilmiöitä. Tutkimuksessa esitetään keskenään rinnastettavissa, puhekuulttuuriin ja julkiseen keskusteluun liittyviä antiikin retoriikan ja nykyajan joukkotiedotuksen ilmiöitä. Tutkimuksen tarkoituksena oli etsiä tukea yleisesti hyväksytyille retoriikan ja joukkotiedotuksen funktioiden rinnastukselle. Tavoitteena oli tuoda antiikkia ulos kuorestaan kaikkien ulottuville tarkastelemalla retoriikkaa nykyviestinnän näkökulmasta.</p> <p>Tutkittavia puhekuulttuurin ilmiöitä lähestytään historiallis-kriittisellä tutkimusotteella. Tutkimuksen synteetit ja pohdinnat ovat synteesejä monimuotoisesta tutkimuskirjallisuudesta: antiikin yli 2000 vuotta vanhasta kaunokirjallisuudesta aina nykyviestinnän uusimpaan tutkimuskirjallisuuteen. Tutkimusote on holistinen ja pyrkii antamaan horisontaalisen kuvan antiikin retoriikan merkityksestä silloisessa kulttuurissa ja käsittelee yleisesti meditoituneeseen viestintään liittyviä ongelmia.</p> <p>Julkisen keskustelun tehokas väline, sofistinen puhetaito, korosti puhujan esiintymistaitoja ja oli mimeettistä eli esittävää puhetta. Antiikin retoriikan kehittyminen lineaarisen viestinnän suuntaan mahdollisti antiikin välineellistyneen retoriikan vertaamisen meditoituneen nykyviestinnän kanssa.</p> <p>Platonin mimesis -käsitteelle löytyi tutkimuksessa viestintäpainotteinen tulkinta: oman mediakritiikkimme sisältö heijastaa jo antiikin Platonin huolestumista yhteiskunnan muutoksista ulkokuoren (teknisen osaamisen) painottuessa julkisessa keskustelussa. Tutkimuksessa Platonin mimesis -käsite nousi tärkeäksi, koska sen keskeinen rooli antiikin puhekuulttuurin välineellistymisessä avasi Platonin ihmetystä herättänyttä taidekritiikkiä. Tutkimuksessa Platonin kielteinen suhtautuminen retoriikkaa ja runoutta kohtaan ymmärretään oikeutetuksi kritiikiksi julkisen keskustelun viihteellistymistä vastaan. Tutkimuksessa osoitetaan keskeisiä yhtymäkohtia nykyajan meditoituneen tiedonvälityksen ja antiikin retorisen puhetaidon välillä ja pohditaan niiden seurauksia niin antiikin kuin nykyajankin puhekuulttuureissa.</p>			
Asiasanat PUHEVIESTINNÄN HISTORIA, RETORIikka, MIMESIS, MEDIAKRITIIKKI			
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto/Tourulan kirjasto			
Muita tietoja			

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
2 Teoriataustaa	9
2.1 Modernin viestintämallin mukautuminen antiikkiin	9
2.2 Antiikin retoriikan ja nykyajan joukkotiedotuksen vertailukelpoiset ja valitut ilmiöt	11
2.2.1 Retoriikka, joukkotiedotus, sofistikka ja media	13
2.2.2 Orjatyövoiman käyttö ja teknologian kehitys	16
2.2.3 Mimesis ja draaman käyttö televisiossa	20
3 Retoriikan kehityksestä antiikin aikoina	24
4 Tieto ja retoriikka yhdistyvät - sofistinen retoriikka syntyy	28
4.1 Antiikin orjuudesta teknologian orjuuteen	34
4.2 Kilpailuhenkinen yhteiskuntarakenne ja agonismi viestinnässä	37
4.3 Jumaluudesta kohti julkisuutta	39
5 Mitä yhteistä voisi olla aikamme mediakritiikillä ja Platonin taidekritiikillä?	44
6 Nykyajan "viestintätekninen" mimesis - otteita television viihteellistymisestä ja sen vaikutuksesta	53
6.1 Lapset, televisio ja kasvatus	59
6.2 Filosofin imagologiaa	64
6.3 Dodona Combo ja audiovisuaalinen raittiuskasvatus	67
7 Lopuksi	71
 Kirjallisuus	

1 Johdanto

Antiikkia on tutkittu paljon ja syystäkin, sillä se on meidän historiassamme ajallisesti lähin korkean sivistyksen saavuttanut kulttuuri. Aihe on saanut viime vuosina erityisesti huomiota jo pelkästään filosofian suosion myötä. Antiikin tutkimuksessa pätee sama trendi kuin muissakin tieteissä; on tutkittu ja kerätty paljon arvokasta tietoa siitä, mitä on tapahtunut. Tieteen sisällä sellainen tutkimus on ehdottoman arvokasta, mutta valitettavasti sellaisenaan jää hyvin pienen joukon aktiiviseen käyttöön. Kilpailun kovuudessa olemme unohtaneet, että tieteenkin kohdalla pätevät inhimilliset lait. Tarpeeton yksipuolisuus vie kulkijan kauemmaksi totuudesta. Avoimuus ja yhteistyö tieteessä mahdollistaa syvemmän ymmärryksen jo saavutetusta tietomäärästä. Motivaationi tehdä antiikin värittämää puheviestinnän tutkimusta on lähtöisin niin ikään edellä mainitusta ajatuksesta, toiveesta. Tutkimuksen motiivina on ollut oman alan opiskelijoiden kiinnostuksen herättäminen antiikin humanistista perintöä kohtaan ja silloisen retoriikan esittely sellaisesta perspektiivistä, joka auttaa syventämään ymmärrystä myös nykyajan viestinnän ilmiöistä, osoittamaan syy- ja seurausyhteyksiä tietoyhteiskuntamme viestinnällisessä "vallankumouksessa".

Uusia ja mielenkiintoisia näkökulmia tarvitaan myös antiikin retoriikan tutkimukseen, jotta nykypäivän tutkijat jaksavat kiinnostua aiheesta. Muunmuassa Puro (1998:116) peräänkuuluttaa keskinäisviestintää seuloavassa artikkelissaan sellaista antiikin retoriikan tutkimusta, joka pohtisi kuuluisien miesten kuten Aristoteleen tai Ciceron ajatuksia aivan arkipäivässä syntyneistä keskusteluista. On totta, että antiikin tutkimus puhekulttuurin osalta on pysytellyt viime aikoihin saakka aika tiukasti julkisen keskustelun poliittisissa intresseissä. Puron artikkelin kaksi viimeistä lausetta ovat vetoamus korjata edellinen epäkohta:

"Näiden näkemysten tuominen osaksi nykypäivää ja sen arviointi, kuinka mielekkäällä tavalla jo antiikissa pystyttiin kuvaamaan viestintämme kaikkein perustavimpia periaatteita, on kesken. Nämä pohdinnat saattaisivat avartaa keskinäisviestinnän teoriaa entistä yleisempään suuntaan."

Samantapaisesta ajatuksesta lähti myös tämän tutkimuksen aihe liikkeelle. Halusin tutkiskella antiikin puhekulttuurin terävimpiä ilmiöitä nykyviestinnän näkökulmasta. Antiikin retoriikan historian perusasioiden tunteminen olisi puheviestinnän nuorelle tieteenalalle selkeyttävää ja kyseistä tiedettä tukevaa toimintaa.

Antiikin roolia meidän eurooppalaisten kollektiivisena perintönä ei saa eikä oikein voikaan väheksyä. Se tuntuu ja näkyy yhä konkreettisemmin yhdistyneen Euroopan kautta. Antiikin retoriikka on laaja ja ehkä epäselväkin käsite, jolle löytyy monta vaihtoehtoista määrittelyä. Retoriikan määrittelyn ongelmaa voi verrata nykyajan viestintä -sanon määrittelyn monimielisyyteen. Sanan konteksti määrää, mitä kussakin yhteydessä viestinnällä tarkoitetaan ja sana pystyy laajenemaan aina koko yhteiskuntaa kuvaavaksi määreeksi. Antiikin retoriikasta puhuttaessa tässä tutkimuksessa tarkoitetaan samalla tavalla koko yhteiskuntaan ulottuvaa viestinnällistä ilmiötä, kuin käytettäessä nykyajan ilmaisuja esim. viestintäkulttuuri tai viestintäpolitiikka. Antiikilla tarkoitetaan yleensä ajanjaksoa n. 750 eKr. - 400 jKr., mutta sofistisen retoriikan kehittyminen lähtee n. 450 -luvulta eKr. Koska tutkimuksessani vertaillaan ajallisesti kahta toisistaan kaukaista kulttuuria, on selvää, ettei yksittäisiin vuosiin ole mahdollista tuijottaa. Antiikin retoriikkaa ja nykyajan viestintää voidaan vertailla keskenään parhaiten tarkastelemalla puhekulttuurissa syntyneitä ilmiöitä kokonaisvaltaisesti ja laajasta perspektiivistä.

Retoriikan osalta on tehty aikaisemmin paljon tekstianalyysejä puheista, on tutkittu politiikan toteutumista retoriikan kulta-aikana, selvitelty suostuttelun strategioita tai osoitettu demokratian ja retoriikan riippuvuussuhde. Pari vuotta sitten ilmestynyt *Pelkkää retoriikkaa* on ensimmäinen täysin suomalaisvoimin koottu kirja retoriikasta yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta. Kirja käsittelee monipuolisesti ja syvällisesti retoriikkaa sanataiteena, kielenkäytön välineenä, alkaen antiikista jatkuen aina nykyaikaiseen tietojenkäsittelyn retoriikkaan. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on kuitenkin tarkastella antiikin retoriikkaa yhteiskunnallisena ja viestinnällisenä ilmiönä Kreikan ja Rooman suuruuden aikoina. Edelleen tutkia, löytyykö nykyisen länsimaisen sivistyksen ja antiikin kulttuurin puhekulttuureista samansuuntaisia viestintään liittyviä kehityskulkuja.

Tutkimuksen tarkoituksena onkin kuvata retoriikkaa ja viestintää horisontaalisesti ja selvittää käsityksiä antiikin puhekulttuurista tasolla, jota jokainen viestinnän historiasta kiinnostunut voisi hyödyntää. Tutkimuskirjallisuus muodostuu mm. antiikin tutkijoiden retoriikka käsittelevästä kirjallisuudesta, antiikin historian teoksista, antiikin filosofian kirjallisuudesta, nykyajan viestinnän tutkimuskirjallisuudesta sekä mediakritiikkiin suuntautuneesta materiaalista, jolle löytyi yllättävästi heijastuspintaa retoriikkaa omana aikanaan kritisoineen Platonin kaunokirjallisuuden teoksista. Tutkimuskirjallisuuden kirjavuus kuvaa halua ymmärtää käsiteltäviä ilmiöitä kokonaisvaltaisesti, vaikkakin viestinnän tutkijan näkökulmasta katsottuna. Retoriikka on tutkimuksessani laaja, yhteiskunnallinen ilmiö, joka antiikin kulttuurissa synnyttyään alkoi elää omaa elämäänsä. Tästä lähtökohdasta tämä tutkimus voi palvella muitakin kuin antiikin kulttuuriin perehtyneitä ja pyrkii suoranaisesti tuomaan antiikin kulttuuria ulos kuorestaan kaikkien ulottuville.

Tutkimukseni lähtökohtana on seuraava väittämä: antiikin retoriikan alkuperäinen funktio on sama kuin nykyisten joukkotiedotusvälineiden alkuperäinen funktio. Lähdin liikkeelle hypoteesista, että jos ja kun joukkotiedotusvälineet on rinnastettu niin selkeästi antiikin retoriikkaan, voisi näistä kahdesta ajallisesti kaukaisista puhekulttuureista löytyä muitakin rinnastettavia ilmiöitä. Retoriikan elinkaarta viestinnän näkökulmasta tarkastellen osoittautui oletukseni oikeaksi. Tutkimus eteni niin, että lähdin etsimään tukea toisin sanoen lisäselvitystä alkupremissin ympärille, eli pohdin miksi antiikin kulttuurin retoriikka ja nykyinen joukkotiedotus on keskenään vertailukelpoisia. Hain niin antiikin kuin nykyajankin julkiseen keskusteluun ja viestintään liittyviä ilmiöitä, jotka myös olisivat keskenään olisivat rinnastettavissa. Silloinen sivilisaatio oli toki monin tavoin hyvin erilainen omaan aikaamme verrattuna, mutta suhteellisesti tarkasteltuna antiikin ihmisen aikaansaama taloudellinen ja henkinen kehitys on verrattavissa nykyiseen hyvinvoinnin voittokulkuun. Demokratian tuoma vapaus ruokki retoriikan kasvua ja antoi mahdollisuuden myös vapaasti soveltaa retorisia tuotteita yhteiskunnan eri aloille, ei ainoastaan poliittiseen käyttöön.

Peruselementit ovat yllättävän samanlaisia siinä yhteiskunnan rakenteessa, jonka olen hahmottanut puhekulttuurin kautta. Puhetaito ei olisi koskaan noussut niin merkittäväksi osaksi antiikin elämää, jos orjuus ei olisi ollut hyväksyttävää. Orjat pyörittivät vapaan kansalaisen arkielämää aamusta iltaan, jolloin miehellä oli aikaa kehittää itseään retoriikan oppitunneilla ja testata taitojaan Ateenan kansankokouksissa. Orjuus oli niin järjestelmällistä antiikin Kreikassa ja Roomassa, että sitä voidaan verrata nyky-yhteiskuntaan tekniseen kehitykseen. Koneet ovat vapauttaneet meidät keskittymään itsemme sivistämiseen monin eri tavoin. Koko tietoyhteiskunta on syntynyt teknisten edistysaskelten ansiosta. Antiikin puhetaidossa oli kysymys paljon muustakin kuin sulavasta äänenkäytöstä.

Puhetaito oli väline, jonka avulla muuta tietoa kuten esim. historiaa ja yhteiskuntapolitiikkaa käsiteltiin. Puhuminen kansanjoukoille, suurille tai pienille oli tavallinen viestintätilanne, jonka hallitsemiseen tarvittiin teknistä puhetaiduruutta. Retoriikka oli antiikin yhteiskunnassa tapahtuneen kaikkinaisen viestinnän väline, jota ilman kansalainen oli auttamattomasti ulkona politikoinnista. Tänä päivänä yhteiskunnasta kiinnostunut kansalainen seuraa eri joukkotiedotusvälineitä ja turvaa sillä tavoin osallistumisensa yhteiskunnalliseen keskusteluun. Antiikin retoriikan tärkeimmäksi käsitteeksi tässä tutkimusasettelussa nousi Platonin mimesis, tosin ei mimesiksen perimmäisessä merkityksessä. Mimesis tai imitaatio on kirjallisuuden käsite, joka suppeasti määriteltynä tarkoittaa jäljittelyä. Jäljittely sanana ei kuitenkaan riitä kuvaamaan mimesistä siinä kontekstissa, mihin se tutkimuksessani nivoutuu. Olen pohtinut mimesistä puhtaasti esiintymisen näkökulmasta, mikä korostaa Platonin sen aikaista kriittisyyttä ulkokohtaiseen esitystapaan. Platonin kritiikki koski runouden ja retoriikan esittämisen mimesistä, mikä tarkoitti puhetaidon kehityksen painottumista yhä enemmän tekniseen osaamiseen ja affektiivisiin vaikuttamisen keinoihin. Aivan kuten retoriikkakin, on mimesis ymmärrettävä tutkimuksessa ilmiönä, joka vähitellen laajeni koskemaan runouden parrasvaloista koko julkista keskustelua ja näin ollen tuli osaksi yhteiskunnan puhekulttuuria. Mimesis oli antiikin aikaisen puhekulttuurin ja tarkemmin ilmaistuna, retoriikan välineen viihteellistymisen ilmentymä. Oikeutus tällaiselle mimesiksen tulkinnalle löytyy parhaiten tutkimuksen luvusta 5 ja mimesistä käsitteenä selvitellään myös luvussa 2.5.

Tutkimuksen perusrunko rakentuu viidestä rinnastuksesta, jotka on valittu tutkimuksen lähtökohdaksi. Nämä viisi ilmiötä ovat antiikin puolella retoriikka, orjatyövoimankäyttö, sofistinen retoriikka, kaupallisuuden hyödyntäminen sekä runouden mimesis. Koska tarkastelen nykyviestintää mediakriittisesti, valikoituivat edellä luetellut antiikin retoriikan kehitykseen liittyneet ilmiöt osaksi tutkimusta. Tutkimuksen alussahan selkeitä yhtymäkohtia oli vain yksi, retoriikan ja joukkotiedotuksen rinnastus. Valintaa ohjasi edelleen Platonin taidekriittikki retoriikkaa kohtaan, jonka yllättävä samankaltaisuus nykyisen mediakritiikin kanssa tuki mainittujen antiikin aihepiirien painotusta. Tutkimuksen tarkoitus on siis ollut etsiä samankaltaisuuksia silloisen retoriikan kehityksen ja nykyisen viestintäkulttuurin välillä. Tutkimuksen alkuoletus, että retoriikan ja joukkoviestinnän rinnastuksen ympäriltä saattaisi löytyä muitakin vastaavia yhtymäkohtia, osoittautui oikeaksi. Edellisen lisäksi olen osoittanut selkeitä yhtymäkohtia antiikin orjatyövoiman ja nykyisen tekniikan, sofistisen retoriikan ja median, kaupallisuuden hyödyntämisen ja markkinavoimien sekä runouden mimesiksen ja television viihteellistymisen kesken.

Antiikin mimesiksen ja nykyajan television rinnastaminen yhteneväisiksi ilmiöiksi saattaa vaikuttaa kaukaa haetulta, mutta tutkimuksen edetessä väitteen rinnalle löytyi yhä enemmän perusteita. Laaja orjatyövoiman käyttö puolestaan oli edellytys retoriikan vapaalle kehitykselle, joten sen rinnastaminen oman aikamme tekniikan tuomiin mahdollisuuksiin lienee helposti ymmärrettävä valinta. Näiden kehitysten välillä on selkeä yhteys, sillä molemmat olivat lähtökohta ja tarvittava edellytys sekä retoriikan että joukkotiedotusvälineiden kehitykselle. Kaupallisuuden hyödyntäminen antiikin Kreikassa aloitti uudenlaisen vaiheen retoriikan kehityksessä ja tästä yhdistelmästä syntyi uusi ilmiö: retorinen sofistika. Kun kaupallisuus astui mukaan joukkoviestinnän kehitykseen alkoi kehittyä yhteiskuntaamme uusi markkinavoima: media. Sofistisen retoriikan lanseeraama taloudelliseen menestykseen tähtäävä puhetaidon opetus muutti yhteiskuntaa rajusti. Yhä selkeämpi kuva piirtyi siitä, mitä antiikissa oikein tapahtui retoriikan ja sitä siivittäneiden ilmiöiden kehittymisen myötä. Retoriikan kehityskaari kulki henkisen sivistyksen noususta ja ilmaisuvapautta ruokkivasta ilmapiiristä eli n.400 -luvulta eKr. aina sananvapauden kutistumiseen, Rooman loppuaikoihin saakka.

Tutkimuksen luku 6 on syntynyt alkuluvuissa kuvattujen tutkimustulosten eli antiikin mimesiksen ja nykyajan joukkotiedotusvälineiden viihteellistymisen yllättävien samanlaisuuksien innoittamana. Tämän tekstin loppuosan esimerkit osoittavat syyttävällä sormella nykyajan viestinnän kehityksen kritiikin paikkoja ja räikeitä ylilyöntejä. Platonin kritiikki runoutta ja retoriikkaa, silloisia kirjallisuuden lajeja kohtaan, on usein jäänyt esim. kirjallisuudentutkijan näkökulmasta vaikeasti ymmärrettäväksi. Olen tutkimuksessani halunnut painottaa sitä tosiasiaa, että antiikin kirjallisuus oli ehdottomasti aina osa puhekuulttuuria.

Jos retoriikan loistoajan kirjallisia jäänteitä tutkitaan pelkästään kirjallisuutena, ei Platonin mimesis käsite, sen enempää kuin koko retoriikan kritiikki avaudu tutkijalle. Tutkimukseni suurin problematiikka ja samalla suurin anti liittyy juuri sen asian hyväksymiseen, että kaikki kirjallinen tuotos eli antiikissa elämää, jonka vauhdittajana retoriikka, puhetaito toimi. Tästä näkökulmasta katsottuna antiikin kulttuuria voi verrata nykyiseen kommunikaation ja viestintäteknologian kyllästämään sivistykseen. Antiikin kukoistuksen roomalaiset loppuajat auttavat esimerkeillään ymmärtämään retoriikan kehitystä ja puhetaidon välttämättömyyttä yhteiskunnalliselle toiminnalle. Antiikin retoriikan virittämää, roomalaista puhetaidon puitteissa käytyä liiketoimintaa on verrattu nykyisiin tietotekniikan ja mediakasvatuksen aputoimistoihin (esim. Varis 1998). Antiikin ja nykyajan valtava viestintäteknologian kuilu ei estä meitä vertaamasta silloisen sivistyksen ja nykyajan puhekuulttuurin ilmiöitä keskenään.

Viime aikoina vilkastunut kiinnostus antiikkiin selittyy useiden mielestä nykyisen henkisen ja filosofisen ilmapiirin latteudesta käsin. Kun yhteiskunta joutuu vastatusten eettisten ja moraalisten valinnanvaikeuksien kanssa, etsitään ratkaisuja ehkä historian kehityskuluista. Viestinnän nopea kehittyminen ja yhteiskunnan mukautuminen sen käyttöön pakottaa meidät katsomaan viestinnän teknisen kehityksen osallisuutta nykyajan ongelmissa. Nykyinen keskustelu mediakasvatuksen tärkeydestä on loppujen lopuksi inhimillisen moraalin vartiointia ja sitä kautta yhteiskunnan henkistä hyvinvointia. Tutkimuksessa tästä oivalluksesta voi lukea 5. luvussa, jossa uusi tulkinta Platonin taidekriitistä poistaa ironiset tulkinnat Platonin haaveista runouden sensuroinnista.

Platonin huoli moraalin rappioitumisesta liiallisen retoriikan korostamisen vuoksi kuulostaakin tutulta oman aikamme mediakasvatuksen ja mediakritiikin nostaessa päätään. Nykyinen tietoyhteiskunta vaatii, että kansalainen ymmärtää viestinnän eri välineiden toimintaperiaatteet ja vaikuttamiseen käyttämät keinot. Platon oli huolestunut oman aikansa välineen, retoriikan, kauaskantoisista seurauksista erityisesti julkisen päätöksenteon ohjaajana. Molemmissa sivistyksissä näkyi ja näkyy ulospäin oireita; yhteiskuntapoliittinen moraalit on kateissa ja politiikan uskottavuudella on vaikeuksia selviytyä. Voisi mainita myös kansalaisten kyvyttömyyden erottaa hyvä valtiomies huonosta, tuttu asia, joka antiikissa johtui puhetaidon mahdollisuudesta antaa vaikutelmia todellisten asioiden sijaan. Kaikki tämä lisäsi kansan frustraatiota.

Aluksi tuntui mielekkäämmältä tutkia vain Kreikan kulttuurin ateenalaista puhetraditiota, mutta retoriikan kehityksen kokonaiskuvan kannalta Rooman valtakuntaa ei voi jättää huomioimatta, tosin se jää hyvin pieneksi osaksi tutkimusta. Kreikan ja Rooman suhdetta olen mielessäni silloin tällöin vertailut nykyajan Pohjois-Amerikan synnyttämän mallin ja ulkomaailman omaksuman länsimaisen kulttuurin väliseen tasapainotteluun. Se ei ole suinkaan rinnastettavissa niin, että historia toistaisi itseään, mutta se helpottaa kokonaiskuvan muodostumista ja ohjaa etsimään meitä kiinnostavia asioita antiikista. Ajatusleikki auttaa ymmärtämään retoriikan puitteissa tapahtuvia ilmiöitä.

" Vain mahdollisten yhteyksien kuvittelun kautta on mahdollista jäljitellä asioiden todennäköisiä tai ainakin toden näköisiä yhteyksiä. Mielikuvitus on rekonstruktion välinen, jonka käytöstä jokainen historioitsija joutuu itse vastaamaan. Riskinotto voi joskus kannatta: välineen käyttö saattaa johtaa hyviin tuloksiin, joista historioitsija saa myös nauttia. Historian mielikuvitus ei ole hänen järjenkäyttönsä ulottumattomissa, vailla kontrollia."

(Hyrkkynen 1997:64)

Antiikin kulttuuri tarjosi tutkijalle monenkirjavan ja runsaan kentän, jonka rajaaminen oli välillä vaikeaa. Koetin löytää aiheet, jotka kaikkein lähimmin koskettaisivat sekä nykyistä kehitystämme että oman tieteenalamme problematiikkaa. Antoisin tutkimusalue muodostui ehkä juuri moraalikysymysten ympärille, sillä jo antiikin ajan päättäjät painiskelivat suurten moraalisten ongelmien kanssa, jotka kehkeytyivät retorisen toiminnan ympärille. Meitä huolestaa mediapeli, kun taas antiikki pelkäsi ja ihaili retoriikan tuomaa kehitystä. Mikä retoriikassa pelotti? Tutkimuskirjallisuuden pohjalta saa käsityksen, että hyvinvoinnin kehityksen nopeus erityisen selkeästi Rooman viimeisen tasavallan aikana saattanut kansalaiset kulkemaan ulkokultaista tietä, jota oli toki kuljettu jo Ateenassa, mutta ei yhtä suurin joukoin. Päättäjien epätoivoiset ojentamisyritykset eivät saaneet massaa enää kääntymään. Antiikin vauraus viihdeellisesti retoriikan tuhoon saakka, entä me? Popularisoimmeko me mediamme ja viihdytämme itseme turruksiin?

2 Teoriataustaa

2.1 Modernin viestintämallin mukautuminen antiikkiin

Tätä tutkimusta ei olisi voinut toteuttaa, ellei moderni viestintämalli olisi osoittautunut soveltuvaksi myös antiikin viestintätilanteisiin. Nykyisen joukkoviestinnän suuntaus on kohti interaktiivisempaa viestintätäytyliä, mutta edelleen sen suurin vaikeus on viestinnän lineaarinen ja yksisuuntainen kulku ilman välitöntä palautteensaantia, mikä on tyypillistä kasvokkaisuviestinnälle. Antiikin viestintä oli suuntautunut tekniseksi taidoksi kehittyneen retoriikan vuoksi vähitellen kasvokkaisuviestinnästä kohti lineaarista mallia.

Shannonin ja Weaverin viestintäteoria aloitti todellisen viestinnän tutkimuksen ja viestinnänmallien rakentamisen. Vaikka Fiske (1990:19-40) kirjassa esiteltävä Shannonin ja Weaverin viestintämalli on syntynyt joukkoviestinnän lähtökohdista, teorian soveltaminen inhimilliseen viestintään laajemminkin on mahdollista. Tutkijat mallintavat viestinnän yksinkertaisesti lineaariseksi siirroksi, jossa lähde lähettää viestin jonkun lähettimen kautta, ja signaali saavuttaa määränpään jonkin vastaanottimen kautta. Mallista löytyy myös uusi käsite häly, jonka osuus viestintäprosessin onnistuvuudessa tai epäonnistumisessa on merkittävä.

Onko kuitenkin mahdollista rinnastaa nykyinen joukkoviestinnän tekninen informaationvälitys antiikin julkisen keskustelun kanssa, joka toimi täysin ilman meidän tuntemamme tekniikkaa? Miten nämä teorian käsitteet ovat rinnastettavissa antiikkiin? Tutkimuksen edetessä vahvistui, että retoriikasta oli tullut konkreettinen väline, jonka toiminnan tehokkuus riippui niistä teknisistä taidoista, jota puhetaiton hallinta käyttäjälleen antoi. Ääni ja ihmisen keho olivat instrumentteja, välineitä, joiden tekninen hallinta yhdistyneenä vaikuttamisen keinoihin loi uuden kirjallisuuden lajin; retoriikan. Teknisesti puhdas suoritus herätti kuulihoissa ja katselihoissa samaistumista, mutta teknisten virheiden myötä vastaanottajan kiinnostus laimeni.

Myös nykyajan katselijoista ja kuuntelijoista on tullut hyvin kriittisiä esiintymisen arvostelijoita ja olemme tottuneet sujuvaan viestintään joukkotiedotusvälineissä. Sellaista oli myös antiikin yleisö, tekninen suorittaminen oli pitkien harjoitusten tulos, mutta kukaan ei astunut julkisuuteen hiomatta tekniikkaansa, aikansa kriitikoiden kivitettäväksi. Antiikin puhuja itse oli lähde tietoineen ja ulkoisine avuineen, lähetin oli puhetaito ja retorisen valmiuden kehittäminen sai antiikissa suhteellisesti yhtä suuren roolin kuin nykyisen viestinnän teknillinen kehitys.

Shannon ja Weaver jakavat hälyn kahteen kategoriaan, jolloin tekninen häly tarkoittaa kuvaan tai ääneen kohdistuvia teknisiä häirtatekijöitä, jotka vaikeuttavat viestin uloskoodausta. Antiikin puhujat joutuivat keskittymään ja tekemään paljon työtä omien esiintymistaitojen eteen poistaakseen tätä hälyä Fisksen mukaan (1990:22) toista hälyn tasoa kutsutaan merkityshälyksi, joka on "kaikki viestintäprosessissa lähteen aikomuksista riippumaton merkityksen vääristyminen, joka vaikuttaa sanoman vastaanottoon sen määränpäässä."

Sofistien kuulijakunta vaihtui jatkuvasti ja kreikkalaisasutus, jolla he kiertelivät oli laaja ja monikulttuurinen (Romilly 1992, Flacelière 1959). Merkityshälyä syntyi siten, että joku periferian polis innokkaana osti vierailevan luennoitsijan Ateenan poliiksen sivistyksestä, mutta luennoitsija ei tiennyt kuulijakunnasta mitään.

Meillä on saattanut olla mielikuva, että ilman teknologiaa antiikin ajan julkinen keskustelu olisi ollut todellista kasvokkainviestintää ja siten myös kaukana viestinnän välineellistymisen ongelmasta. Usein miten antiikin julkiset keskustelut olivat massatapahtumia, joita ei edes olisi voitu järjestää kyseisessä mittakaavassa ja ilman joukkotiedotukseen soveltuvaa välinettä. Kansankokouksessa kävi säännöllisesti noin 6000 kansalaista, minimimäärä, millä kokous voitiin laillisesti järjestää (Roberts 1984:48). Näin hälyn osuus viestintäprosessissa oli suuri. Ihmismassojen käsittelyyn ja teknologian puutteeseen tarvittiin tehokas väline, jollaiseksi antiikin ajan retoriikka todellakin kehittyi.

Voi vain kuvitella nykyajan poliitikon mitätöntä ilmaisua valtavan amfiteatterin pohjalla ja sitten lukea antiikin kirjallisuuden kuvauksia puhetaidon mestareiden esiintymisistä (Ks. Peri Hypsus, Flacelière 1959). Emootioihin vetoavat mestaripuhujat saivat monituhatpäisen katsojajoukon lähelle sellaista massahysteriaa, jota me olemme tottuneet näkemään lähinnä pop-konserteissa. Vaikuttaakin epäilemättä siltä, että kreikkalainen retorinen esitys muistutti enemmän laulamista kuin puhumista. Tavallisesta voimakkaastakin puheesta lähtevä ääni olisi hukkunut amfiteatterin ihmismassaan ja huutaminen ilman rytmiä tai melodiaa olisi kuulostanut epähienolta. On suuri vahinko, että antiikin kirjallisuuden retoriikan puheet eivät koskaan näyttäydy meille täydessä suuruudessaan - ainoastaan suuressa hiljaisuudessaan. Musiikissahan ihminen on yksi instrumentti, väline. Teknologiasta sokaistuneena on ehkä vaikeaa nähdä, miten kehittyneestä viestinnästä - ja nimenomaan teknisesti kehittyneestä viestinnästä - antiikin kulttuurissa oli kysymys.

2.2 Antiikin retoriikan ja nykyajan joukkotiedotuksen vertailukelpoiset ja valitut ilmiöt

Etenkin antiikin ajan käsitteet vaativat perusteellisempaa selvitystä, jotta sanojen puhekulttuurin konteksti selviää lukijalle. Käsitteiden seuraavassa luvussa tiiviisti mukaan otetut käsitteet sekä antiikin että nykyajan viestinnän ilmiöistä, jotta tutkimuksessa esitetty kahden kaukaisen kulttuurin vertailu olisi lukijalle tekstinä helpommin ymmärrettävää. Alkuun kuitenkin yleisesti antiikin ja nykyajan rinnastuksen lähtökohdasta. Tutkimuksen ydinkäsitteet ovat siis ilmiöitä, jotka ovat kietoutuneet antiikissa retoriikan, nykyisessä kulttuurissamme joukkotiedotuksen ympärille. Lähtökohdana tutkimukselle oli omakohtainen epäily siitä, että jos kerran retoriikka on jo pitkään rinnastettu joukkotiedotusvälineiden funktioon, täytyy ilmiöille löytyä useampiakin yhteisiä nimittäjiä. Selkeimmin rinnastettavat ilmiöt karsiutuivat tutkimuksen ydinkäsitteiksi ja niiden ympärille teksti myös rakentuu.

Nämä yhtäläisyydet kahden tutkittavan kulttuurin kesken muodostavat keskenään rinnastettavat, yhteiskunnalliset kehityskaaret. Tämä rinnakkainen malli selittää kokonaisvaltaisesti yhteiskunnan rakennetta, joka on voimakaan viestintään liittyvän ilmiön alainen - tässä tapauksessa joukkoviestinnän ja retoriikan kehityksen alainen. Molemmissa kulttuureissa on edelleen etsitty syitä yhteiskunnan moraalien heikkenemiseen politiikan ja julkisen keskustelun välineistä, keskusteluista, jotka koskettivat koko väestöä. Moraalisen heikkenemisellä tarkoitan tutkimuksessani lähinnä sellaista kansalaisilmapiiriä, jossa frustraatio ja voimattomuuden tunne vaikuttamisessa valtiollisiin asioihin ja sitä kautta omaan asemaan yhteisössä murentavat yhteiskuntaa sisältä käsin. Seuraavat antiikin puhekulttuuria selittävät ilmiöt heijastetaan tutkimuksessa nykyajan viestinnän kehitykseen:

- * RETORIikka & joukkotiedotus
- * PUHETAIDON KAUPALLISTAMINEN & markkinatalous viestinnässä
- * SOFISTINEN RETORIikka & media
- * RUNOUDEN MIMESIS & television viihteellistyminen
- * ORJATYÖVOIMAN KÄYTTÖ & teknologian kehitys

Sekä orjatyövoiman käyttö että puhetaidon rahallinen hyödyntäminen eivät ole suoraan puhekulttuuria ilmentäviä asioita, vaan nämä kaksi antoivat tiettytyyppisen pohjan antiikin retoriikan kehitykseen. Retoriikkaa kehittivät kansalaiset, joiden perusasiat hoituivat orjien toimesta ja niinpä älykkyys ja innostus valjastettiin henkiseen käyttöön. Retoriikan funktio aluksi pelkästään antiikin demokratian toteuttamisessa myöhemmin yhä viihteellisimmässä tarkoituksissa muistuttaa meitä oman joukkotiedotuksen muotoutumisesta. Aluksi radio ja televisio olivat painokkaasti yhteiskunnan demokratian äänitorvia, mutta erityisesti kaupallisuus on vienyt näitä viestinnän välineitä viihteellisempään suuntaan.

Samoin tekniikka on antanut nykyajan ihmisille lisää vapaa-aikaa, jonka he puolestaan yhä useimmin kuluttavat viestinnän tekniikan mukavuuksien kuten television parissa. Sofistiikan syntyyn liittyi oleellisesti kaupallisuuden hyödyntäminen, sillä puhetaidon tarpeellisuus mahdollisti opetuksen maksullistamisen. Sofistiikkaa ja nykyajan mediaa yhdistävät julkisuuden hyödyntäminen kaupallisen voiton tavoittelussa.

2.2.1 Retoriikka, joukkotiedotus, sofistiikka ja media

Politiikan ja retoriikan määrittely on antiikissa vaikeaa, sillä käsitteet ovat ikäänkuin kietoutuneet toisiinsa eivätkä myöskään sellaisenaan ole rinnastettavissa nykymerkityksiinsä. Thesleffin ehdotuksen mukaan Aristoteleen Runousopissa (s.76) "politiikka" on "puhumista käytännön seikkoja silmälläpitäen" ja "retoriikka" olisi "puhumista yleisiä totuuksia silmälläpitäen". Retoriikan luonne tulee tässä käänöksessä hyvin esiin. Retoriikka käsitellään perusteellisemmin tutkimuksen 3. luvussa. Käytän tutkimuksessa tietoisesti sanaa joukkotiedotus, vaikka yleisemmin käytetty termi on joukkoviestintä. Sanoilla on kuitenkin tärkeä merkitysero, jolloin joukkotiedotukseen liitetään viestinnän yksisuuntaisuus sekä lähettäjän ja vastaanottajan epätasa-arvo. Antiikin retoriikan, teknisen osaamisen ja puhetaidon mestarit käyttivät retoriikka oman joukkotiedotuksemme lailla. Retoriikka parhaimmillaan oli hyvin kaukana henkilöiden kasvokkain tapahtuvasta viestinnästä, vaikka sanomia ei siirrettykään joukoille meidän tuntemamme teknisten välineiden kautta.

Medialla tarkoitetaan joukkoviestintää kollektiivisena ilmiönä ja yhä useimmin joukkotiedotusvälineistä juuri televisio hallitsee mediakeskustelua. Tutkimuksessa rinnastetaan antiikin sofistikka ja nykyajan media toisiaan muistuttaviksi yhteiskunnallisiksi ilmiöiksi. Kaupallisuuden astuminen mukaan on tapahtunut molemmissa sivistyksissä. Median ja journalismin eroa selvittää tutkija Rosen näin:

"Media on jättiläismäinen järjestelmä, joka on yhä kiinteämmin sidottu teknologiaan ja se käy yhä kaupallisemmaksi. Sen kehitykseen meillä tuntuu olevan yhtä vähän sanottavaa kuin kansainvälisen pankkijärjestelmän muutoksiin.

Journalismi on julkisen keskustelun taito, joka yrittää pysyä hengissä median sisällä. Nykyisin kysymys on yhä enemmän siitä, pystyykö se." (Kunelius & Heikkilä 1995)

Sofistit pystyivät vaatimaan oppitunneistaan korkean maksun, koska olivat ainoita, jotka pystyivät opettamaan yleissivistystä ja ennen kaikkea kasvattamaan puhujia (Flacelière 1959:113). Käytännöt, joita antiikin sofistikka sekä nykyajan media käyttävät, poikkeavat paljon toisistaan. Yli 2000 vuoden kehitys on tuonut teknologian median avuksi, mutta ideasisältö on sofistikan ja median sisällä samanlainen. Yhteiskunnan kehityksen suunnan mukaiseen tarpeeseen syntyi instituutio, joka kaupallinen hyöty motiivinaan tarjosi kansalaisille välineet julkiseen keskusteluun osallistumiseen.

Yksi luokitus median funktioista kuuluu näin:

- 1) tarjota tietoa kansalaisen kannanmuodostukselle yhteiskunnallisissa kysymyksissä
- 2) kommentoida yhteiskuntailmiöitä sekä itsenäisesti että välittämällä järjestäytyneiden intressipiirien käsityksiä
- 3) tutkia ja seurata yleisön edustajana vallanpitäjien toimia sekä
- 4) edistää poliittisen, ammatillisen ja muiden aater ryhmien sisäistä ja välistä viestintää yhteiskunnassa. (Sana, toim. 1995:59)

Luostarisen mukaan (1996:14) media on nykypäivänä suurteollisuutta ja liiketoimintaa, jonka alla journalismi yrittää selviytyä sen alkuperäisestä tehtävästään, joka on yhteiskunnallisen keskustelun ylläpitäminen ja informaation välittäminen demokraattisessa valtiossa. Media sanana kansan keskuudessa rinnastetaan käsittämään usein sähköstä viestintää. Etenkin television painotteisuus on suuri. Myös useissa mediaa käsittelevissä tutkimuksissa televisio saa suurimman roolin.

Television suosio joukkoviestinnän välineenä on kasvamaan päin (esim. Radio- ja TV-tutkimuksen vuosikirja 1998:23-24). Television rooli ohjaa yhä enemmän keskustelua median vaikutuksista yhteiskuntaan esim. mediakritiikin kautta. tutkimuksessa - medialla tarkoitetaan tutkimuksessa juuri televisiopainotteista sähköistä viestintää.

Perinteisesti antiikin politiikan tasolla oli toimittu, mutta retorikko irtautui käytännön tasosta ja jätti politiikan tekemisen muille. Hänen välineensä oli hiottu puhetaito, jonka opettamiseen sofistikuunta omistautui. Sensaatiomaista ja uutta sofistiiikassa oli se, että sofistit opettivat retoriikan avulla ja siten muoivasivat koko koulutuksen uuteen muotoon (Romilly 1992:237). Sofistiikan irtautuminen retoriikasta ikään kuin omaksi ilmiöksi tapahtui hyvin nopeasti ja herätti luonnollisesti ihastusta ja vihastusta. Olemme voineet seurata, kuinka joukkotiedotusvälineiden kaupallistuminen loi meille mediailmiön, samoin sofistiiikka erosi perinteisestä retoriikasta ennen kaikkea siinä, että mukaan oli tullut menestymisen ja taloudellisen hyödyn aspekti.

"Vakuuttavan ja luottamusta herättävän puhumisen ja esiintymisen kyky sekä laaja yhteiskunta koskeva yleissivistys olivat ensiarvoisia valmiuksia poliittisessa kilpailussa, ja niiden opetukselle oli siksi suuri kysyntä. "Poliittisen hyveen" opetuksen tarvetta tyydyttämään syntyi 400-luvulla oma opettajakategoria, miltei ammattikuunta, johon sana "sofisti" erityismerkitys liitettiin. Se oli joukko eri puolilta kreikkalaismaailmaa kotoisin olevia ammattimaisia opettajia, jotka viettivät kiertelevää elämää ja opettivat maksukykyisille nuorille miehille taitoja, jotka auttoivat menestymään politiikassa. Opetus keskittyi erityisesti puhe- ja väittelytaidon tekniikkaan, mutta sijaa saivat myös erilaiset yleissivistävät aiheet, kuten kulttuurihistoria, politiikan teoria, kirjallisuuden tulkinta, kielentutkimus sekä populaari luonnontiede ja matematiikka.----
Sofistit saavuttivat laajan suosion: he keräsivät suuria yleisjoukkoja julkisille luennoilleen ja väittelynäytöksiinsä ja monet vaikutusvaltaiset poliitikot sijoittivat varoja heidän tukemiseensa." (Thesleff & Sihvola 1994:80)

2.2.2 Orjatyövoiman käyttö/teknologian kehitys

Sekä antiikin demokratian murenemisen että oman aikamme humanistisuuden alamäki tieteessä riippuvat toki muistakin tekijöistä kuin viestinnällisistä, yksi niistä on tekniikan ja teknisen ajattelun korostaminen myös humanistisissa aineissa (Sarsila 1983:278-283, Kunnas 1983:31-34). Tekniikan kehittäminen on kohonnut huippuunsa sekä hyvässä että pahassa. Taloudelliset ongelmat syövät valtioita sisältä, sotatilat, uhka sodasta tai jatkuva sotavarustelu rasittavat. Silti kieleen ja viestintään liittyvät yhteiskunnalliset ongelmat ovat se todellinen yhteiskunnan kompastuskivi. Kieli rakentaa maailmankäsitystämme ja televisio tai muu media on verbaalista toimintaa.

Ajatusrakenteemme riippuvat viestintämme tasosta selkeämmin kuin mistään muusta. Moraalin rappioituminen, joka saavutti huippunsa vasta roomalaisten yhteiskunnassa, liittyy sekä nykykulttuurissa että antiikissa valtioiden omiin vahvoihin tekijöihin, jotka ajan kanssa kääntyivät isäntäänsä vastaan. Meillä on teknologiamme, antiikilla ja etenkin roomalaisilla oli orjalogiansa. Rooman väestöstä vähintään 80% oli joko itse ollut orjina tai ainakin polveutui sellaisista, jotka kuka lyhemmän kuka pitemmän aikaa sitten oli vapautettu orjuudesta (Carcopino 1939:83). Tieteellinen teknologinen nopea kehitys on jokaisen nähtävissä, välineellistyminen on ollut valtavan tehokasta juuri viestinnän alueella. Juddin mukaan (1995:35-38) teknologian kehitys viestinnässä ei voi olla vaikuttamatta ihmisten moraalikäsitteisiin, vaan perinteiset arvot ja moraalikäsitteet vaihtuvat nykyisen kehityksen myötä enemmän kohti tehokkuuden arvostamisesta kaikessa kanssakäymisessä.

Journalismin yhteiskunnallinen tehtävä on vieraantunut demokratian toteutumisen turvaamisesta, vaikkakin tuskin tietoisesti. Kunelius (1997:179) journalismin sisäisestä muuttumisesta näin:

"Kun toimittaja ajattelee olevansa kriittinen ja palvelevansa yleisöä, hän itse asiassa tehdä karhunpalveluksen sille järjestelmälle (demokratialle), jota ajattelee palvelevansa. Toiseksi esimerkki havainnollistaa myös sitä, miten intiimissä vuorovaikutuksessa journalismi ja yhteiskunnan muut koneistot ovat. Kun journalismi selostaa kyynisesti politiikkaa ja vallankäyttöä, se tulee helposti myös itse vedetyksi mukaan tuohon arvottomaan peliin. Yhdysvalloissa minkään muun yhteiskunnallisen instituution uskottavuus ja arvostus ei ole pudonnut viime vuosina yhtä nopeasti kuin journalismin."

Jo Kreikassa orjat muodostivat väestöryhmän, joka osallistui monipuolisesti yhteiskunnalliseen elämään ja onkin ehkä harhaanjohtavaa puhua orjuudesta. Orja sanana herättää mielikuvia täysin sivistymättömästä ja lähinnä fyysistä työtä tekevästä ja ihmisarvonsa menettäneestä henkilöstä. Näin ei kuitenkaan antiikissa ollut, vaan orjat olivat monitaitoisia ja monikulttuurisia miehiä ja naisia. (Finley 1987, Vogt 1974.) Thesleff & Sihvola (1994:76) kuvaavat myös orjille langennutta hyvinvointia Ateenan poliiksen edistysaikana seuraavasti:

"Optimismi ei rajoittunut pelkästään poliittisiin johtajiin ja aristokratiaan vaan ulottui myös alempiin yhteiskunnallisiin kerrostumiin. Itse asiassa vapaan väestön köyhin osa hyötyi Ateenan ekspansio politiikasta kaikkein eniten: imperialismi kasvatti laivastossa palvelevien köyhien kansalaisten poliittista merkitystä ja jopa mahdollisti eräänlaisen kansalaispalkan maksamisen. Orjatkaan (joiden osuus lienee kohonnut enintään neljännekseen väestöstä) eivät jääneet osattomiksi hyvinvoinnista. Kaivosorjia lukuunottamatta heidän elinolosuhteensa olivat kohtuulliset: luku- ja kirjoitustaitoiset orjat saattoivat toimia melko itsenäisesti esimerkiksi sihteereinä, opettajina ja pankkiireina."

Kuten aikaisemmin todettu, sittemmin Roomassa orjien määrä yhä kasvoi ja siten lähes kaikki elämiseen liittyvät tekemiset olivat orjien hallinnassa. Orjien myötä vapaiden kansalaisten elinolot kohenivat siinä määrin, että voidaan puhua todellisesta hyvinvoinnista jo antiikin aikoina. Hyvinvointia oli toisaalta myös Roomassa hiljalleen alkanut orjien vapauttaminen, jolloin orjat lunastivat erikoistehtävissä ansaituilla rahoilla itsensä vapaiksi ja olivat vielä enemmän hyödyksi yhteiskunnalle. (Itkonen-Kaila 1974:80, Carcopino 1939.)

Mutta vapaat kansalaiset olivat etenkin Rooman vallan loppuaikoina turhautuneita, erkaantuneita normaaleista päivärutiineista, sillä monien elämä oli edustamista ja juhlasta toiseen Keisari Augustusta huolestutti, kuinka ihmiset saataisiin käännytettyä pois karkeasta aineellisuuden palvonnasta. Myös naimattomuus oli tullut tavaksi ja hänen kansalaistensa elämän moraalinen perusta oli kateissa. (Linkomies 1946, Finley 1987.) Ehkä parhaiten roomalaista hyvinvointivaltion henkistä tilaa ilmentää vuoden 18 eKr. lakiuudistus avioliittovelvollisuudesta tiettyyn ikään mennessä ja velvollisuus kuului täyttää vain roomalaisen kanssa. Lakiuudistus (Lex Julia) sinänsä on ymmärrettävä, sillä sekä perheiden hajoaminen että nuorison levottomuus olivat tulleet osaksi roomalaista arkea, mutta sen rikkomisesta koituva rangaistus herättää mielenkiintoa. Lain rikkojalta evättiin pääsy julkisiin teattereihin, oikeus testamentteihin katosi myös, mutta sen sijaan äänioikeus säilyi. (Linkomies 1946:70.) Suurempi menetys olisi ollut siis jäädä pois kaikesta huvista, kuin menettää poliittiset perusoikeudet. Elleivät sitten poliittiset perusoikeudet kiteytyneet juuri teatterielämään, niin että yhteiskunnallista keskustelua käytiin teatteriesitysten kautta ja äänestys oli vain velvollisuus muiden kansalaisvelvollisuuksien joukossa.

Platonmaista, yhteiskunnan moraaliin kohdistuvaa kritiikkiä edustaa oman aikamme sosiologi Etzioni, joka puhuu kommunitarismista. Kommunitarismi, yhteisöllisyyden poliittis-ideologinen liike virisi 1970-luvulla amerikkalaisissa yliopistoissa ja se korostaa länsimaissa niin usein vähemmän painotettuja arvoja, kuten ydinperhettä, yhteiskunnallista vastuuta ja solidaarisuutta, kansalaisten omaa vastuuta ja ihmisten todellista kanssakäymistä (Etzioni 1995).Platonin yhteiskuntamalli sai joiltakin tahoilta poliisivaltion leiman, samanlaisia pelonilmaisuja on kohdistunut myös sosiologi Etzionin käytännön tason ehdotuksia kohtaan. Hyvinvointivaltion myytti on liikkeen edustaman arvomaailman kanssa vastakkain, sillä kommunitarismi on individualistiselle hyvinvointikäsitteelle vastakkainen hyvinvointifilosofia (Lehtonen 1998:132). Yhä useampi länsimainen poliitikkokin uskaltaa jo myöntää ääneen hyvinvointivaltion varjopuolen - ongelmat, jotka syntyvät yhteiskunnan moraalisesti vahvan ilmapiiirin rikkoutumisesta. Moraalikäsitysten muuttuminen ja leveä elämäntyyli näkyy ja kuuluu joukkoviestinnässä.

Joukkotiedotusvälineet pyrkivät ruokkimaan nälkäisiä lukijoita kaupallisesti tuottavilla aiheilla tai muotoilevat tärkeitä ja merkityksellisiä asioita ostajalle houkuttelevaan muotoon.

Sanomalehti oli käytössä jo roomalaisten keskuudessa. Ei ollut lainkaan harvinaista, julkaista skandaaliuutisia kaikkien tietoon. Työtä eivät tietenkään tehneet painokoneet, vaan orjakirjurit ja orjatoimittajat. Uutistenkerääjät kokosivat tietoja, joista kirjattiin tärkeimmät papyrukselle ja kirjurit edelleen monistivat niitä eteen päin ostettavaksi. (Vogt 1974:88.) Rooman virallinen päivälehti harrasti rankkaa sensuuria eikä lehdessä kirjoitettu mitään ilman keisarin hyväksyntää. Keisariajan alkupuolella sulautuivat yhteen kaksi erillistä lehteä. Sitä ennen siis oli ollut toinen, yksityinen lehti, joka oli kilpaillut valtion julkaisun kanssa. Sanomalehdet sisälsivät paljon viihteellistä materiaalia, aivan kuten näinä päivinäkin. Päättäjät olivat huolissaan turhamaisista jutuista, kuten esimerkiksi ainaisista gladiaattori-joukkueiden esittelyistä, kokoonpanoista ja tuloksista, annettiin myös liikaa tilaa avioero-oikeudenkäynneille ja muille skandaalihakuisille jutuille ja juoruille. (Linkomies:1946.)

Tällaisia olivat kuvaukset antiikin ajan kansalaisten moraalien rappioitumisesta, joka vähitellen johti, muiden historiallisten tapahtumien siivittämänä, diktatuuriseen vallankäyttöön ja siten myös sananvapauden kutistumiseen. Diktatuuri on meille demokratiaan tottuneelle vieras ilmaisu, mutta politiikka hoitaakin varahallitsijan tehtäviä. Todellista maailmanvaltiikkaa pitelevät talousjohtajat, joiden fuusioituminen ja keskittyminen on viimeaikainen yleismaailmallinen trendi.. Viestinnän yhdentyminen on kansainvälisyyttä, mutta viestinnän omistuksen yhdentyminen jotain ihan muuta. Diktatuuriako? Diktatuuri kyllä sopisi, tarkoittaahan se henkilöä, joka sanelee. Vakavasti puhuttaessa, vaaransa on median fuusioitumisessakin, kansalaisen tulisi kyllä kuunnella mitä sanellaan, mutta myös kyseenalaistaa, mitä sanellaan ja miten sanellaan.

Tietoyhteiskuntamme heijastaa yllättävästi samoja ongelmia, joihin Platonin kritiikki osuu. Tarkastelemalla Platonin kuvamaa Ateenaa oman länsimaisen televisioituneen tietoyhteiskuntamme perspektiivistä ja etenkin niistä moraalisisista sekä eettisistä ongelmista käsin, mitä kehitys on eteemme tuonut, voi vain ihmetellä. Miten yli 2000 vuotta vanha julkisen keskustelun tasoon kohdistuva yhteiskuntakritiikki voi osua juuri oman kulttuurimme kovimpiin kompastuskiviin? Taide toimi kuin nykyinen kuvallinen viestintä, populaarikulttuuri. Tosin sillä erolla, että me olemme tietoyhteiskunta ja antiikki oli taideyhteiskunta. Ateenan poliiksen eliitin huomio keskittyi puolestaan yhtä vakavasti taiteentekemiseen, kun me tieteentekemiseemme. Median ja eritoten television vaikutus on valtava, ja sublimoimaton kulttuuri kukoistaa. Platon suositteli avuksi sensuuria (Esim. Valtio, Lait), mutta tilanne oli jo riistäytynyt käsistä ja vähitellen retoriikka tuhoutui omaan suuruuteensa. Pitäisikö tiedonvälitystä pyrkiä kontrolloimaan tai jopa rajoittamaan? Se on mahdotonta, mutta mediakasvatuksen aiheena toivoisi kiinnostavan enemmän erityisesti alalla vaikuttavia ammattilaisia.

2.2.3 Mimesis ja draaman käyttö televisiossa

Mimesis -termi on vaikea käännettävä, mutta yleensä kirjallisuudessa puhutaan jäljittelystä. Jäljittely tuo lähinnä mieleen toisen tekijän kopioinnin, matkimisen. (Thessleff, 1989:193) Mimesis on Platonin kirjallisuudessa yksi tärkeimmistä käsitteistä ja yksi kiistellyimmistä avainkäsitteistä. Mimesis liittyy olennaisesti draaman käsitteeseen, jonka Esslin (1976:16) määrittelee kreikan kielen mukaisesti yksinkertaisesti toiminnaksi. Hän korostaa että draama ei ole vain kirjallisuutta. Se on mimeettistä toimintaa eli inhimillistä käyttäytymistä jäljittelevää tai esittävää toimintaa. Tutkimukseni selkeytti retoriikan luonnetta ja todistaa, kuinka antiikin retoriikka oli myös aina mimeettistä ja draamallista toimintaa, jolloin retorinen kirjallinen esitys saa täyttymyksen vasta kun se nähdään esityksenä. Siksi on harhaanjohtavaa käyttää verbiä jäljitellä johdonmukaisesti, kun ilmiselvästi tekstin mukaisesti kyseessä on esimerkiksi esittäminen, näyttelemine tai tulkitseminen. Palonen (1997:7) mainitsee kirjassaan samasta ongelmasta:

"Retorisen terminologian suomennoksiin kannattaisi kiinnittää huomiota, samoin kuin muunkin poliittisen käsitteistön osalta, joissa vanhoissa suomennoksissa on tosiaan revision varaa."

Mimeettinen tarkoittaa nykykielessä esittävää. Esimerkiksi viestinnässä mimeettisen eli esittävän kuvan teho perustuu siihen, että se jäljittelee ihmisen normaalia näköhavaintoa (Hietala, 1993:10). Tiedetään, että alunperin kreikkalainen draamaesitys peitti näyttelijöiden kasvot savinaamioilla, mutta jossakin vaiheessa naamiot jäivät. Voisi päätellä, että muutoksen jälkeen oli ilmaistava myös kasvojen eleillä, mimiikalla, mitä tunnetilaa roolihahmo tulkitse. Myös se, että näyttelijä paljasti kasvonsa, on saattanut ollut alkusysäys laajemmalle individualistiselle julkisuudelle - aikaisemmin olivat julkisuutta saaneet ainoastaan runonäytelmien kirjoittajat. Mimesiksestä Platon itse (Valtio s.95) opettaa, että runoilijan itse puhuessa jonkun toisen suulla, tehdessään kaikkensa, jotta saa meidät kuvittelemaan, että runoilija on joku toinen, runoilija jäljittelee. Mimesistä edusti etenkin antiikin draamakirjallisuus. Mimesis oli matkimista, esittämistä, draamassa näyttelemistä. Platon myös sanoo, että on kuitenkin olemassa tietoon perustuvaa mimesistä eli historike (Kinnunen & Oksala, 1976:49, Platon:Teos V:267e).

Tulkinnanvaraista on mitä sillä tarkoitetaan, mutta uskoisin Platonin tarkoittava tositapahtumiin perustuvaa esitystä, jota nykyisin edustaa esim. televisiossa dokumentti. Televisio on kansalasiin vaikuttamisessa vahvin mediamme ja siihen kohdistuva kritiikki muistuttaa Platonin huolestuneisuutta sofistikan mukanaan tuomiin sivuvaikutuksiin. Mimesis on mielestäni vakavasti otettava historiallinen kilpailija nykyaikamme television viihteellistymisen rinnalle. Mielenkiintoisella tavalla Platon rinnasti yhteiskunnassa syntyneet ongelmat riippuvuuteen. Hän näki taiteissa vakavasti vastustettavan kiusauksen, huumeongelman, johon yhteiskunnan oli puututtava, jos aikoi säilyttää hyvinvointinsa (Thessleff, 1976:60).

Taideteollisuudessakin oli tietysti näkyvissä Platonin mimesis -teorian ongelma; taiteen luova idea oli hävinnyt kansalaisten rahojen vaihtuessa käsityöläisten kipsikopioihin aina teollistumiseen saakka. Platon viittaa teksteissään myös materialismin ja kaupallisuuden omaksuneisiin kuvataiteisiin, mutta suurin huoli kohdistui selkeästi puhuttuun kieleen ja sitä kautta julkiseen keskusteluun ja edelleen koko yhteiskunnan ja yksilöiden konstruktivismiin.

Saarikoski (1967:7) Runousopin kääntäjänä tulkitsee Aristoteleen tekstin mimesistä näin: "Kreikan sanalla mimesis on kaksi eri merkitystä: se tarkoittaa sekä "matkimista" että "esittämistä ja nimenomaan esittämistä taiteen keinoin--- mimesis ei siis missään tapauksessa tarkoita luonnon orjallista jäljentämistä, kopioimista..." Taiteen keinoin toimi myös retoriikka, joka siis polveutui runoudesta, joka taas oli esittävää. Kun retoriikka levisi vähitellen suosituimmaksi julkisen keskustelun kanavaksi, tyyliinajiksi, mukana seurasi myös taiteellinen, mimeettinen eli ilmaiseva puoli. Edellistä tukeva on myös Neschken (1998:333-335) tulkinta Aristoteleen mimesiksestä, missä hän pohtii Aristoteleen erottaneen runouden muista antiikin taidemuodoista, koska se oli mimesistä. Artikkelissa käytetään ranskankielistä sanontaa "re-présentation de la réalité", joka tarkoittaa todellisuuden uudelleen esittämistä. Käännös kuvaa runouden mimesistä selkeämmin, kuin suomenkielinen, jäljittely tai todellisuuden jäljitteleminen. Runous oli siis antiikin aikoina aina mimesistä eli esittävää kerrontaa ja esim. tragediarunoudessa draaman tulkinta oli lähinnä näyttelemistä.

Runoutta kirjoitettiin antiikin näytelmäesityksiä varten ja ne runous sisälsi paljon yleiskuntapoliittisia aiheita, joka ilmene näihin päiviin säilyneistä antiikin näytelmärunouden. Mimesiksen ja television yhteyden voi parhaiten ymmärtää pohtimalla modernien televisiouutislähetysten muotoa. Postman (1985: 108-110) korostaakin television uutisankkureiden ja toimittajien kykyä luoda vaikutelmia, jotka lähes näyttelijäsuoritukseen yltyvä toimittaja esittää kaikin mahdollisin draaman keinoin. Hän myös kysyy, mitä tekemistä musiikilla on uutisten kanssa? Antiikin näytelmät olivat runoutta, joka todellakin meidän käyttämämme sanavaraston mukaan laulettiin yleisölle. Juuri televisiolla on välineenä mahdollisuus tarjota ne elementit, joita perinteinen draama ja teatteri käyttävät. Radio tai sanomalehdet eivät pysty samaan toteutukseen ja niin televisio on saanut hyvin erityisen aseman mediassa. Postman (1985:111) suorastaan tyrmää televisiouutisten merkityksen tiedonvälityksessä:

"Väitän jopa, että television uutis-shown surrealistisessa kehityksessä piilee viestinnänvastainen asenne. Sen keskustelumudossa ei ole logiikkaa, järjeä- peräkkäisyyttä eikä ristiriitaisuutta kieltävää sääntöä. Estetiikassa tätä teoriaa sanotaan tietääkseni dadaismiksi; filosofiassa nihilismiksi; psykiatriassa skitsofreniaksi. Teatterin kielessä sitä sanotaan varieteeksi."

Postman on oman aikamme Platon, joka ei suostu tekemään kompromisseja, vaikka viestinnän valtavirta näkee tulevaisuuden kehityksen positiivisena ja ihmiskunnan kehitystä tukevana. Postmanin tuomio televisiolle saattaa olla jälkeenkäpäin, vuosien kuluttua, yhtä lailla ymmärrettävä hätähuuto kuin Platonin näkemys oman aikansa sivistyksen edessä olevasta alamäestä. Postmanin ja Platonin havainnot ovat olleet teräviä huomioita siitä, kuinka tietty viestintään tai julkiseen keskusteluun käytetty väline, voi kääntyä itseään vastaan. Antiikin retoriikka viihteellistyi runouden mimesiksen käytön lisääntyessä ja nyky maailma seuraa aamusta iltaan televisiosta draamaesityksiä, joita kutsutaan uutislähettyksiksi. Isotaluksen mukaan (1998:95) median televisiokeskeisyys näkyy esim. vaalikäyttäytymisessä, sillä äänestäjät valitsevat suurelta osin television vaaliohjelmien kautta, kenelle äänensä antavat. Clayman toteaa media-agendan toimivan vaalitulanteiden osalta niin, että television vaaliväittelyjen yksi kohokohta nostetaan lehdistössä jalkaralle ja näin uutisoinnissa korostuvat dramaattiset konfliktit (Isotalus 1998:98).

Platonin pelko retoriikan vaikutuksesta ja tosiasioiden jäämiseksi sivuseikoiksi julkisessa keskustelussa osoittaa, että välineenä sofistinen puhetaito, jossa mimesis eli draaman käyttö oli mielin määrin sallittua, heijastaa samoja välineen valintaan liittyviä ongelmia television kanssa. Televisio on Hietalan mukaan (1992:7) 1900-luvun jälkipuoliskon viestintäkultuurin hallitsevin media sekä tiedon lähteenä että myös maailmankuvan muokkaajana.

3 Retoriikan kehityksestä antiikin aikoina

Retoriikkaa on usein verrattu meidän joukkotiedotusvälineisiin, mikä onkin osuva ilmaus (Kaimio, Oksala & Riikonen 1982:55). Jos ajatellaan nykyaikaa, on meidän kaikkien antauduttava medioiden alaisiksi ainakin jossain mielessä. Julkisessa elämässä liikemiehinä, poliitikkona tai arvostettuna filosofina toimiminen usein miten edellyttää osallistumista television, radion ja lehtikirjoittelun keskustelukenttiin. Esiintymistaito on suureksi hyödyksi ja työpaikoilla siihen panostetaan kouluttamalla työntekijät moninaiseen viestintään. Kuinka sitten antiikin aikana toimittiin ilman meille jo niin korvaamattomaksi tullutta mediaa? Retoriikka eli puhetaito oli se, millä poliitikoksi aikovan oli voitettava yleisö puolelleen ja siten siitä tuli tärkein oppi kouluiän jälkeisessä kasvatuksessa. Thesleff & Sihvola (1994:239-240) korostavat puhujakoulujen pysyvää asemaa jo n. 300 -luvun Kreikassa, jossa filosofikoulut lähinnä täydensivät puhujakoulutusta ja siten myös yleinen sivistysihanne painotti ilmaisuvoimaa ja puhetaituruutta.

Retoriikka on esittäytynyt tämän tutkimuksen myötä laajassa merkityksessä. Tutkimus ei käsittele retoriikkaa kirjallisuutena vaan yhteiskunnallisen ilmiönä. Kun opetuksien kirjoittaja kuolee pois, tekstistä tulee kirjallisuutta ja siihen pitää myös suhtautua kriittisesti. Antiikin kirjallisuus vaatii kääntäjältään paljon, sillä useille sanoille ei ole selkeää vastiketta suomenkielessä. Antiikin kulttuurin kirjallisuuteen tutustuessa täytyy käyttää kontrolloitua mielikuvitusta kokonaiskuvan saamiseksi, ja omalla kohdallani olen "vapaasti" etsinyt ymmärrystä niille muinais-kreikan sanoille, jotka olennaisesti liittyvät retoriikan kehitykseen.

Retoriikasta muodostui silloisessa kulttuurissa keskustelun väline, todellinen viestinnällinen instituutio, jonka läpi yhteiskunnan elämä suodattui. Lähtökohtana voidaan pitää Ateenan politiikan toimintatapaa. Ekklesia eli kansankokous oli Ateenan eduskunta, jossa puhujan taidot mitattiin ja jossa toteutui suora ja tehokas demokratia (Roberts 1984:48, Hansen 1987:49). Tosin ateenalainen demokratia jätti orjat, naiset ja vierasmaalaiset ulkopuolelle (Romilly 1975:4-7).

Koko poliittinen järjestelmä nojautui siis kansankokouksiin, joissa tehtiin päätöksiä keskustelemalla ja äänestämällä tai valittiin uusia jäseniä neuvostoihin. Haapasen mukaan (1996:25) oikeusnormien suhteellinen kehittymättömyys suosi puhetaidon käyttöä tuomaristoa vakuuteltaessa. Yhdysvallat on mielenkiintoisella tavalla ollut samassa tilanteessa pitkään, sillä perustuslaki on vanhaa ja uudistukset ovat tuntematon käsite, sen sijaan oikeutta jaetaan ennakkotapausten turvin.

Amerikkalainen juridinen retoriikka täyttää lakikirjan puutteet. Amerikka rakastaa oikeudenkäyntiviihdettä ja kilpailuhenkisiä väittelytilaisuuksia ja pystynyt jalostamaan edelliset tuotteeksi, jotka kelpaavat koko maailmalle. Antiikin suurten puhujien jälkeensä jättämät kirjalliset tuotokset ovat usein fragmentteja sieltä täältä, ja tutkijoiden päänvaivaksi ovat koituneet monet oikeudenkäyntien yksityiskohtaiset dialogit. Niiden dokumenttisuutta ei kukaan pysty varmistamaan, sillä lakimiesten ja kansalaisten kädenväännöstä oli tullut kulutusviihdettä myös Attikan asukkaille.

Antiikin politiikassa tulee esiin mielenkiintoinen ilmiö, jota ovat pohtineet useat retoriikan tutkijat (Ks. Hansen 1987, Poulakos 1995, Yunis, 1996). Lyhyesti ilmaistuna antiikin kreikankielinen sana *rhetor* tarkoitti puhujaa ja sana *strategos* johtajaa, syntyi näistä kahdesta sanasta termi *rhetores kai strategoi*, jolla tarkoitettiin valtiomiehiä. Hansenin mukaan (1987:50-53) poliitikko sana oli tuntematon ateenalaisille. Puhuja eli reetori osallistui päätöstentekoon kansankokouksissa ja toteutti siten vapaan kansalaisen yhteiskunnallista velvollisuutta. Strategi eli johtaja valittiin toimeensa. Koska sota oli eniten poliittista huomiota vaatia toiminta-alue, kymmenen strategia johtivat armeijaa ja laivastoa sekä edustivat maata rauhankin aikana. Mutta heillä oli selkeästi enemmän valtuuksia ja merkitystä sodan aikana. Vielä 500 -luvulla sama henkilö saattoi toimia sekä strategina että reetorina. Demokratian uudistuksen yhteydessä 403 lähtien reetoreiden toiminta keskittyi poliittisten päätösten tekoon ja heitä ei enää valittu valtiomiehiksi johtajiksi. Muutos johtui retoriikan suosion kasvusta. (Hansen 1987, Poulakos 1995.)

Hansenin (1987:53) tulkinnassa esim. Aristoteles selvittää asiaa niin, että aikaisemmin reitorit värvättiin strategieng keskuudesta. Tilanne oli muuttunut konkreettisesti, koska retoriikan tekniikan hallitsi yhä useampi mies, jolla kuitenkin ei ollut mitään käsitystä sodankäynnistä. Yhtälailia ero strategieng ja retoreiden kesken johtui kasvavasta professionalismista:

" To speak in the ekklesia required natural eloquence or a training in rhetoric that was beyond the reach of the ordinary citizen." (Hansen 1987:58)

Jopa Aristoteleen Runousopissa (s.25) viitataan tähän muutokseen hänen jaotellissaan tragedian osatekijöitä. Kolmanneksi tärkein asia tragediassa on ajattelu, kyky ilmaista sanoin, joka puheissa on politiikan tai retoriikan tehtävä. Aristoteles toteaa, että aikaisemmin runoilijat kirjoittaessaan tragediaa antoivat henkilöiden puhua valtiomiesten lailla, mutta sittemmin reitorien tapaan. Edellisistä historiallisista tosiasioista ja pohdinnoista Hansen (1987) vetää johtopäätöksen: retoriikan voima on purrut, sillä antiikin historiankirjoihin on jäänyt paljon mainintoja menestyneistä puhujista (*rhetores*), mutta valtiojohtajat (*strategoi*) ovat jääneet muutamia poikkeuksia lukuunottamatta puhujien varjoon.

Retoriikan taitaneet julkiset miehet olivat valloittaneet tyylillään koko Attikan. Se on aivan ymmärrettävää, sillä aikaisemmin oli valtiopuheet ja julkiset asiat esitetty huomattavasti laimeammalla suorasanaisella tyylillä, josta puuttui kirjaimellisesti dramatiikkaa. Tragediassa ja komediassa poistettiin pitkät puhejaksot ja jäljelle jäivät pelkät vuorosanat. Retoriikan voima syntyi draamallisten ainesten sekä suoran kerronnan yhdistämisestä. Jos nykypäivänä televisiossa esiintyvä poliitikko joutuu tarkan näköistimme uhriksi, yhtä armotonta aisteihin perustuvaa mittaamista ateenalaiset harrastivat. Tosin ehkä enemmän kuin silmät, mittasivat korvat esiintyjän onnea tai epäonnea. Puhe saatiin aikaan äänellä, joten äänenkäyttöön perehdyttiin, eikä ääni saanut olla liian pingottunutta vaan sointuvaa ja miellyttävää (Esim. Cicero s. 156, Peri Hysus).

Aisteihin tukeutuminen johtui juuri retoriikan alkuperästä. Se muotoutui proosakirjallisuudesta vähitellen omaksi kirjallisuudenlajiksi, voimistui ja lopulta syrjäytti runouden, joka siihen saakka oli toiminut kaiken opetuksen välineenä (Kaimio, Oksala & Riikonen 1982). Runoudesta sai retoriikka perinnökseen turhan paljon sellaista, joka kyllä sopi taiteelliseen ilmaisuun, mutta ei niinkään asiateksteihin. Ulkokohtaisia kriteerejä painotettiin puheissa ja ilmaisu oli kuin suoraan oman teatterimme parhailta tulkitsijoilta. Enää ei retoriikka ollut jotain, joka pysyi tiiviisti kansankokousten ja oikeussalien sisällä, vaan se valjastettiin kaiken intellektuellin ja populaarin keskustelun välineeksi. Julkisuus on käsite, joka antiikin aikana kiteytyi retoriikan ja agonismin eli kilpailuetiikan ympärille. Retoriikan merkitystä antiikin Kreikalle ja Roomalle voidaan tarkastella puhtaasti julkisuuden näkökulmasta, jolloin meidän on yhä helpompaa ymmärtää omien kokemuksiemme kautta, mitä antiikissa tapahtui.

4 Tieto ja retoriikka yhdistyvät - sofistinen retoriikka syntyy

Roberts (1984:219) puhuu kirjassaan antiikin puhetaidosta, joka on hänen mielestään verrattavissa nykyiseen mainontaan (*advertising*) ja suhdetoimintaan (*public relations*). Julkisuusarvo oli ymmärretty jo silloin osaksi retoriikkaa ja päätöksentekoa. Demokratia kehittyi Ateenassa ja popularisoitui koskemaan yhä suurempaa joukkoa. Flacelière (1959:111) kuvaa, kuinka Ateenassa tarvittiin keinoja käsitellä yhä suurempia ihmismassoja, jolloin syntyi sofistien ammattikunta. He toivat puhetaidon tekniset keinot puhujan hallintaan, mutta kokivat olevansa etenkin intellektuelleja, viisaita miehiä.

Sofistiikka löysi Ateenan poliiksen demokratian ilmapiiristä hyvän kasvualustan ja sai nopeasti jalansijaa ateenalaisissa intellektuelleissa piireissä (Romilly 1992:25-26). Sofisti oli siis jonkinlainen esiintymisen asiantuntija, joka koulutti julkiseen elämään osallistuvia miehiä pitämään vakuuttavia puheita. Sofistit ottivat maksun opetuksesta ja suuren suosion ansiosta kiertelivät muuallakin kuin Ateenan poliiksessä. Maksun ottaminen oli pieni ele, mutta mullisti koko opetusinstituution moraalisen perinteet. Schuck (1960:115) korostaakin ettei maksullinen opettaminen aikaisemmin lainkaan kuulunut kreikkalaiseen mentaliteettiin.. Sofistiksi tuleminen ei vaatinut kouluja, vaan kuka tahansa itseään tarpeeksi tietävänä tai esiintymiskykyisenä pystyi periaatteessa kauppaamaan opetustaan. (Romilly 1992, Hansen 1984, Roberts 1984). Thesleff (1989:54) tiivistää sofistien opetuksen periaatteet:

"Se kasvatus, paideia, jota sofistit sanoivat pystyvänsä välittämään - sopivaa maksua vastaan -, tähtäsi viime kädessä poliittiseen menestykseen, ja niinpä he saivatkin oppilaikseen etupäässä poliittista uraa suunnittelevia varakkaita nuoria miehiä. Ne hyveet (*aretai*), joita menestyvän kunnon miehen (*agathos*) tänä uutena aikana katsottiin tarvitsevan, eivät enää noudattaneet vanhan aristokraattisen yhteiskunnan normeja, vaan niihin luettiin ennen kaikkea älylliset taidot ja vakuuttamisen kyky, siis puhetaito. Sofistiikka näytti avaavan perinteisistä sidonnaisuuksista vapautuneelle yksilölle ennennäkemättömiä kehitysmahdollisuuksia."

Sofistiikkaan on kohdistunut joskus yksipuolista kritiikkiä, jolloin sofistiikan saamat positiiviset saavutukset ovat jääneet unohduksiin. Totta on, että sofistiikka saavutti aikoinaan yhtä mittavaa kehitystä ja laajuutta ihmisen koulutuksen ja sivistyksen tasa-arvossa kuin oma tieteen voittokulkumme. Sofistit olivat valmiita opettamaan kaikkia kansalaisia, jotka suostuivat maksamaan ja he rikkoivat perinteitä niin moraalisesti kuin uskonnollisestikin (Thesleff & Sihvola 1994:82). Sofistiikan toimintaan yhdistyi kaupallisuus, jolloin voisi kai sanoa syntyneen Euroopan ensimmäisen "julkisuus -busineksen". Vaikka sofistit olivat yksityishenkilöitä, he joukkona muodostivat instituution, joka toimii jokseenkin samoin kuin nykyajan media. Ilman sofistin maksullista koulutusta ei julkisuuteen olisi voinut mennä, sillä puhetaidosta oli tullut viestintäväline, julkisen kommunikoinnin kanava, jota jokainen tiesi tarvitsevansa menestyäkseen tai osallistuakseen yhteiskunnan toimintaan. Thesleff & Sihvola (1994:81-82) selvittävät sofistiikan sosiaalista tilausta seuraavasti:

"Keskeisin tie joukosta erottumiseen, joka yhä kuului olennaisesti hyveeseen, oli 400-luvun Ateenassa menestyksekkään poliittisen uran luominen. Kuten edellä todettiin, se edellytti kannatuksen saavuttamista kaupunkivaltion päättävissä elimissä. Vakuuttavan ja luottamusta herättävän puhumisen ja esiintymisen kyky sekä laaja yhteiskuntaa koskeva yleissivistys olivat ensiarvoisia valmiuksia poliittisessa kilpailussa, ja niiden opetukselle oli siksi kysyntä. "Poliittisen hyveen" opetuksen tarvetta tyydyttämään syntyi 400-luvulla oma opettajakategoria, miltei ammattikunta, johon sanan "sofisti" erityismerkitys liitettiin. Se oli joukko eri puolilta kreikkalaismaailmaa kotoisin olevia ammattimaisia opettajia, jotka viettivät kiertelevää elämää ja opettivat maksukykyisille nuorille miehille taitoja, jotka autoivat menestymään politiikassa. Opetus keskittyi erityisesti puhe- ja väittelytaidon tekniikkaan, mutta sija saivat myös erilaiset yleissivistävät aiheet, kuten kulttuurihistoria, politiikan teoria, kirjallisuuden tulkinta, kielentutkimus sekä populaari luonnontiede ja matematiikka."

Poliittisella tarkoitettiin antiikin aikana julkista, joten lainauksen "poliittista uraa suunnittelevat varakkaat miehet" eivät olleet läheskään aina kiinnostuneita yhteiskunnallisesta päätöksenteosta tai poliittisesta vallasta, vaan pikemminkin henkilökohtaisesta menestyksestä, jota julkisuus mittasi. Sofistiikan merkityksen ymmärtää parhaiten, erottaa siitä kaksi osaa; retoriikan ja tiedon. Sofisti oli aikansa tehokas vaikuttaja ilman meidän tuntemamme tekniikkaa. Retoriikka oli väline, esiintymistaito, jonka intellektuellit ottivat käyttöönsä synnyttäen aivan uudenlaiset mahdollisuudet tiedon levittämiselle.

Tieteentekeminen voi ohjautua median toivomaan suuntaan, jolloin mediassa mukana olevien henkilöiden kiinnostuksen aiheet ikäänkuin samalla palvelevat mediaa ja julkisuutta. Sofisti kauppaasi loistavan puhetautensa avulla yhteiskunnallisia keinoja, jotka takasivat menestyksen elämässä. Muutos oli hyvin selkeä siirryttäessä sofistien opetukseen, sillä liikkeen takana oli kaupallinen hyötyajattelu sellaisessa mittakaavassa, mitä ei aikaisemmin oltu nähty. Thesleff (1989:52) selkeyttää sofisti -sanaa lisäämällä, että sana voi merkitä myös julistajaa, tutumpi versio on kuitenkin viisaudenopettaja ja siinä missä sofisti edusti paitsi älyllistä viisautta myös kaikenlaista taitavuutta tai jopa teknistä taitoa, niin filosofit edustivat tutkijoita, viisauden tavoittelijoita.

Sofistiikan merkitys on yhteiskuntapoliittisesti valtava, sillä sofistit lanseerasivat täysin uuden tavan oppia, joka systematisoitui ja jäi valtion hyväksymäksi instituutioksi. Ennen kaikkea he opettivat kansalaisille menestymisen taitoa, kun taas heidän esi-isänsä olivat puhuneet ainoastaan jaloudesta ja moraalisesta hyvästä. Keitä ne sofistit ovat tässä elämässä? Ovatko he niitä toimittajia, jotka työskentelevät televisiossa? Vai ovatko he yksinkertaisesti koko julkisuuden henkilöiden kirjo? Sofistiikan kautta viisaus ikäänkuin valui filosofeilta sofistien käsiin. Filosofit olivat aikansa tiedemiehiä ja todellisia intellektuelleja. Platon todellakin ärsyyntyi siitä, että filosofit menettivät kuuluvuuttaan äänekkäille sofisteille. Päinvastoin kuin moni muu aiheeseen perehtynyt, uskon Platonin vilpittömään huoleen sofistien vaikutuksesta kansalaisten moraliin enkä niinkään usko, että Platon sofisteja vastaan säilyttääkseen oman maineensa tai arvonsa. Sofistien kiiltävä ulkokuori hämännyt yhtä tehokkaasti filosofeja, kuten se pystyi hämäämään suurta yleisöä. Luostarinen (1996:19) kritisoikin nykyjournalismia ja median kehityksen suunta tai ainakin osoittaa joitakin median kriittisiä kohtia:

"Erityisesti television kehityksen myötä alettiin kiinnittää kriittistä huomiota siihen tapaan, jolla media muokkasi politiikkaa. Menestyjiksi valikoituivat ne, joilla oli ulkonäköä ja esiintymistaitoa ja kyky vedota yleisöön niiden muutamien sekuntien aikana, jonka televisioutiset ehdokkaille omistivat. Mutta olivatko mediaan sopivimmat poliitikot myös niitä, joilla oli eniten tietoa, ajattelun syvyyttä ja luonnetta tehtävänsä?"

Toimittajiin on ehkä tarttunut jossain määrin markkinatalouden sofistimaisuus? Variksen mukaan (1995:59) muutamien suomalaisten lehtitalojen aktiivinen tuki Suomen saattamiseksi EU:hun saattoi johtua EU:n positiivisesta suhtautumisesta suuriin lehtitaloihin. Journalistien ammattikunta kantaa todella suurta vastuuta yksittäisen kansalaisen maailmankuvan rakentumisesta. Ongelma lähteekin kauempaa, kuin yksittäisten journalistien työetiikasta, vaikka sillakin on suuri merkitys journalismin kehityksessä. Kuistiala (1993:37) sanoo, että journalismille ei ole omaa etiikkaansa, vaan journalismin eettisiä ongelmia tulee tarkastella yleisten eettisten teorioiden pohjalta. Silloin on helppo ymmärtää, miksi journalismi ei voi säilyä "puhtaana" yhteiskunnan eri murroksissa. Yksittäisten toimittajien moraalit heijastaa koko kansakunnan moraalit ja päinvastoin.

Viestinnän kasvu on synnyttänyt uusia työpaikkoja toimittajille tai muille viestinnän ammattilaisille. Television ohjelmapolitiikka kysyy yhä vähenevässä määrin toimittajan ammattitaitoa. Toimittajat ovat närkästyneitä ammattitaidottomille juontajille ja misseille, jotka käyttävät toimittajan tittelit. Mutta mistä toimittajien reaktio johtuu? Onko taustalla huoli toimittajan ammattietiikasta, kuten toivoa sopisi vai harmittelevatko toimittajat oman arvokkuutensa perään? Jälleen kerran joukkotiedotuksen oma väline, televisio, on sotkenut tietämisen ja tietävänä olemisen keskenään. Antiikin aikojen sofistit käytti hyväkseen sellaista puhetaitoa, jossa korostu mimesis, ulkoinen esiintyminen ja joka vetosi näin ollen tunteisiin ja aisteihin. Television ulkoinen toteutus on yhtä suurta ja täydellisen mimeettistä esitystä. Kuka tai *mikä* kasvattaa kansalaisemme ja miten?

Amerikkalainen kulttuuri on lähtemättömästi muovannut koko länsimaista sivistystä, jossa valta osuus kaatuu jälleen television ja elokuvateollisuuden vastuulle. Amerikkalainen futurologi, viestinnän arvostettu tutkija Postman (1985:153) osoittaa länsimaisen kasvatuksen kolme kriittistä muutosta:

- 1) Ateenan muuttuminen heimoyhteisöllisyydestä aakkoskirjoitukseen tukeutuvaksi kulttuuriksi n 400 eKr.
- 2) kirjapainokoneen keksiminen 1500-luvulla
- 3) tämänhetkinen elektroninen vallankumouksen ja etenkin television osuus kasvatuksessa

Ensimmäinen kohta tarkoittaa aikaisemmin tässä tekstissä esitettyä väitettä sofistikan valtavasta vaikutuksesta. Jos suurin osa vapaista miehistä esittäytyy antiikin kirjallisuudessa juuri sofisteina, täytyy pysähtyä miettimään, millaista joukkoa he oikein olivat. Sofisteja olivat mm. Protagoras, Gorgias, Isokrates ja monet muut aikansa intellektuellit johtohahmot. Poulakos (1995) kritisoi sofisteja siitä, että opetuksesta tuli hyvin pintapuolista ja massoille tarkoitettua, koska ajan poliisien olosuhteet - poliittiset ja sosiaaliset olot - vaihtelivat suunnattomasti. Sofistit suinkaan vaivautuneet tekemään joka kerta uutta tilanneanalyysiä kohderyhmästä, vaan luennot tavoittelivat mahdollisimman suurta kuulijakuntaa.

Sofisti ratsasti ja rahasti omalla älykkyydellään, antautui houkutukselle antaa opetuksen sijasta malliesimerkin, jota kaikki saivat maksua vastaan kopioida. Sofistien ajan kaksi suurta yhteiskunnallista muutosta olivat aristokratian vaihtuminen demokratiaksi ja keskiluokan räjähdysmäinen kasvu, joka johtui kaupallisuuden tuomasta hyvinvoinnista ja kasvatti kauppiaiden ammattikuntaa (Poulakos 1995: 11-15). Kaupallisuuden kasvu mahdollisti liikkuvuuden ja sen aikainen Attika oli suhteellisen monikulttuurinen tietojen ja tavaroiden vaihdon keskus. Orjuus, kilpailuhenkinen hyvinvoinnin kerääminen ja julkisen elämän ja maineen ihailu kasvoi huippuunsa. Ateenan laaja demokratia oli poikkeuksellista ja siksi retoriikka kukoisti siellä. (Schuch 1960:111-114.) Retoriikan kuten meidän joukkoviestintenkkin alkuperäinen funktio oli kansan demokratian toteutumisen funktio. Sofistiikka ei ollut yhtenäinen liike, vaan hyvin pian sofistikan sisällä syntyi erimielisyyksiä siitä, miten puhetaitoa tulisi hyödyntää.

Selkeimmin 400-luvun sofistiiikkaa vauhdittivat seuraavat kolme asiaa:

- 1) vallinneet yhteiskunnalliset olosuhteet, retoriikkaan perustuva politiikka
- 2) kilpailun ihailu, siihen liittyvä etiikka
- 3) exhibitionaalinen esteettinen suuntaus (Poulakos 1995:4)

Seuraavassa luvussa tarkastelen sekä antiikin että nykyajan kulttuuria näiden edellä mainittujen liikkeiden kautta. Niin demokratia, hyvinvointi, orjuus, teknologia, kilpailu kuin julkisuus ovat kiihdyttäneet molemmissa kulttuureissa retoriikan tai viestinnän kasvua. Postmaniin (1985) viitattaessa esitettiin kolme suurta kasvatusperiaatteisiin liittyvää muutosta, joista ensimmäinen antiikin 400 -luku on käsitelty jo tässä luvussa ja joka kulkee mukana useimmissa luvuissa, kirjapainokoneen keksimiseen ei tutkimuksessa puututa ja tämänhetkisestä elektronisesta vallankumouksesta sekä television osuudesta kasvatuksessa puhutaan luvussa 6.1.

4.1 Antiikin orjuudesta teknologian orjuuteen

Yhteiskunnalliseen muutokseen tarvitaan usein kulttuurissa tapahtuva suuri viestinnällinen mullistus, joka antiikin aikoina oli kirjoitustaidon leviäminen (Pietarinen 1984:60). Kirjoituksen vaikutus antiikin Kreikassa oli moninainen; se ei hävittänyt suullista kulttuuria vaan muotoili sen uudenlaiseksi. Kirjoitukset esitettiin edelleen suullisesti painotekniikan kehittymättömyyden vuoksi. Kirjoitettu teksti kuitenkin vähensi perinteistä keskinäisviestintää, sillä kirjalliset esitykset valmisteltiin puhetaidon avulla esityksiksi, joissa ei juurikaan ollut spontaanisuutta. Perinteinen keskustelu jäi ja tilalle tuli valmisteltujen puhe-esitysten, väitteiden ja vastaväitteiden "välineellistynyt" vuoropuhelu. Toinen merkittävä asia, joka vauhditti retoriikan kehittymistä oli orjuus, jota ilman henkisen sivistykselle tuskin olisi ollut antiikin kulttuurissa aikaa siinä määrin, miten historiaa sen meille osoittaa.

Orjatalous rikastutti yritteliäitä kauppiaita, jotka käärivät suuria voittoja hakemalla orjat halvalla Kreikan periferiasta ja hinnoitteleamalla orjat uudelleen keskusten kiivailla markkinoilla (Finley 1987:10). Demokraattinen liberalismi ja orjuuden pyörittämä kapitalismi olivat tärkeimmät sofistiikan vauhdittajat. Sota oli surullista, ihmiset olivat väsyneet ihmismenetyksiin, mutta sotimista ei saatu lopetettua. Finleyn mukaan (1987:20) on todennäköistä, että sivistyksen ulkopuolella, Ateenasta katsottuna barbaarien periferiassa, aseelliset selkkaukset yleistyivät, koska orjamarkkinataloudessa liikkui suurimmat rahat. Orjia tai öljyä, sota on tila, joka kehittää valtavat markkinat tiettyjen tuotteiden ympärille.

Orjuus toimi kuin hyvin rasvattu kone ja mahdollisti kulttuurillisen kehityksen. Orjuus täytyy kuitenkin ymmärtää palvelijakuntana, joka oli suhteellisen tyytyväinen oloihinsa. Kreikka ja myöhemmin yhä suuremmissa määrin Rooma antoi orjuuden kasvaa, niin että Rooman tasavallan loppuaikoina rikkaimmilla valtiomiehillä saattoi olla satoja orjia (Esim. Finley 1987, Carcopino 1939). Sosiaalinen tasa-arvo ja individuaalinen vapaus tasapainottelivat orjuuden kanssa (Vogt 1974:4).

Jos miehet olisivat olleet sidoksissa rankkaan ruumiilliseen työhön, ei kukaan olisi ehtinyt politikoimaan agoralle eikä retoriikan kehitys ei olisi ollut mahdollista. Nyky-yhteiskunta on keksinyt itselleen koneet, ja vapauttanut molemmat kädet toteuttamaan kahta asiaa: keräämään itselleen omaisuutta ja kuluttamaan sen omaisuuden henkisiin tai fyysisiin harrastuksiin. Antiikki alisti osan ihmisistä oman systeeminsä alle, me alistamme luonnon koneidemme alle.

Teknologia sana tulee antiikin sanoista *tekhne* (taito) ja *logos* (tieto, järki). Elektroninen vallankumous ja tekniikan tuoma uusi ajanjakso on mullistanut elämämme. Koska elämme tietoyhteiskunnassa, olemme valjastaneet teknologian tiedon tuottamiseen ja välittämiseen. Antiikin taideyhteiskunnan käsityöteollisuus, lähes kaikki opettaminen (esim. musiikki ja luovat taiteet, lastenkasvatus tai urheiluvallmennus) ja ammattimainen viihdyttäminen olivat yksinomaan orjien työkuvaan kuuluvaa (Flacelière 1959, Itkonen-Kaila 1974:60).

Me olemme pitkään aliarvioineet ja väheksyneet ruumiillisen työn tekijöitä ja niin myös antiikin ihmisetkin kokivat suureksi häpeäksi sellaisen työn tekemisen, joka oli totuttu yhdistämään orjaan. Antiikin orjuuden tuoma hyvinvointi viskasi valtion eteen suuria ongelmia, joista vakavin oli ehkä kansalaisten kokema turhautuminen ja moraalinen vääristyminen. Aivan kuten tekninen kehitys on vienyt meitä kohti eriytyntä maailmaa, antiikissa orjien erikoistuminen eri työtehtäviin silpoi yhteiskuntaa yhä kauemmaksi ehjämästä ja holistisesta rakenteesta. Omassa tietoyhteiskunnassamme teknologia näkyy etenkin viestinnän välineiden kehittymisenä ja runsautena. Monien mielestä tekniikan lisääntyminen viestinnässä on jo nyt selvästi muuttanut ihmiskäsitystämme. Tekniikka loitontaa ihmisiä elävästä vuoropuhelusta, sillä uusi viestintätekniikka edistää journalismia, joka tekee sen kuluttajista passiivisia (Pietarinen 1984:60-62).

Pietarisen mukaan (1993:40) välineellinen viestintä on teknologian kiinnostuksen kohde ja sen lisääntyminen näkyy sekä ihmisten keskenäisen välineillä tapahtuvan viestinnän lisääntymisessä että inhimillisen seurustelun korvaamisena koneella.

"Tietoyhteiskuntakin voidaan rakentaa luonnon arvojen moninaisuuden pohjalle. Mutta se edellyttää, ettei kaikkia kokemuksia ja viestintää välineellistetä - että säilyy mahdollisuus välittömään, henkilökohtaiseen kanssakäymiseen moninaisena ilmenevän luonnon kanssa ja sen itseisarvoisen olemassaolon ymmärtämiseen." (Pietarinen 1993:43)

Plotinuksen kirjoitus n. 2500 vuotta sitten:

"Vieraat kuljettavat meitä, vieraat silmät auttavat meitä tarkastelemaan maailmaa, vain vieraaseen muistiin turvautumalla osaamme tervehtiä kaikkia vastaan tulevia ystäviämme ja tuttaviamme - kerta kaikkiaan elämme vieraitten palvelusten varassa. Kaikki luonnollisesti arvot ovat hävinneet, elämä menettänyt tarkoituksensa. Omista kyvyistämme ei ole jäljellä kuin nautinnonhalu." (Huttunen 1992)

Jopa täysin meidän moderniin viestintäteknologiaan verrattavia esimerkkejäkin löytyy antiikin orjuussysteemin tehokkuudesta. Rooman tasavallan rikkaimpina vuosina muutamat kansalaiset käyttivät apunaan ns. nomenclatoria, orjaa, jonka erityisenä tehtävänä oli muistaa isännän tapaamien henkilöiden nimet. Kun tekniikkaa ei ollut silloisen yhteiskunnallisen viestinnän ylläpitämiseen, eikä informaatiota osattu vielä teknisesti tallentaa, korvasi orjasysteemi luonnollisesti syntyneen puutteen (Varis 1998:381-382).

4.2 Kilpailuhenkinen yhteiskuntarakente ja agonismi viestinnässä

Demokraattinen Ateena oli selkeästi tärkein sanataiteen vauhdittaja. Sen lisäksi kulttuuriympäristöä ja silloista retoriikkaa muovasivat yhteiskunnalliset olosuhteet, jotka myöhemmin näkyivät yhä korostetussa muodossa Rooman poliksessa: kulttuurielämän vilkkaus, valtion noudattama laajentumispolitiikka, talouskasvu, intellektuaalinen ambitio ja vahva taiteellinen ilmaisutraditio (Poulakos 1995:11). Agonismi eli kilpailuhenkinen asenne oli tyypillistä retoriikan ajan ihmisille. Olympialaisten kunnioittaminen ja urheilun tärkeys heijastui muuallekin. Kilpailu taiteessa, musiikissa, runoudessa, draamassa oli yhtä järjestäytyntä toimintaa kuin urheilussa. Kun kilpailu ja voitto näytti motivoivan niin tehokkaasti kansalaisia, halusivat sofistit kakusta oman osansa. Poulakos (1995:37) kuvaa, kuinka voitto otettiin vastustajasta keinolla millä hyvänsä, ja jännittävimmät näytökset esitettiin oikeussaleissa, jossa panokset olivat jo rahallisestikin korkeat. Platonin tuomio sofistisen retoriikan ammattilaisille osuu etenkin oikeussalien ahneille ja moraalittomille syyttäjille, joilta oli kokonaan hävinnyt totuuden, rehellisyyden ja inhimillisyyden ominaisuudet. Sofistiikka soi ensimmäistä kertaa mahdollisuuden rikastua huomattavasti. Sofistit lanseerasivat sivistyksen siivellä uuden hyötyajattelun, jossa raha merkitsikin enemmän kuin esim. hyvä maine, jalous tai kunnia.

Roomalaisen yleisön edessä ei menestyneet enää muut kuin huvinäytelmät, mikä johtui muusta viihteellisestä tarjonnasta (Ahlman 1920:79). Kirjallisten harrastusten suosio väheni mitä todennäköisemmin siksi, että jo kuuluisuuteen nousseiden miesten esimerkit osoittivat, että urheilijana saavutti paljon rahaa ja mainetta. Sirkushuveja riitti ja niistä suosituimpia olivat gladiaattoritaistelut sekä kilpa-ajot (Carcopino 1939:242-258). Gladiaattoritaistelut ja kilpa-ajot kuvataan antiikin kirjallisuudessa niin elävästi osaksi yhteiskunnan taloudellista rakennetta, että en malta olla rinnastamatta niitä esimerkiksi nykyajan NHL-jääkiekkoiluun ja ralliautoiluun. Circus Maximus, jossa tärkeimmät kilpa-ajot järjestettiin oli Trajanuksen aikaan noin 200 000 katsojapaikkaa (Itkonen-Kaila 1974).

Pliniuksen kirje kilpa-ajosta:

"Taällä oli kilpa-ajot, eikä sellainen huvitus kiinnosta minua vähääkään. Ne eivät tarjoa mitään uutta, ei mitään vaihtelua, ei mitään mistä ei saisi tarpeekseen ensinäkemältä. Sitä enemmän ihmettelen, että niin monet tuhannet haluavat lapsellisesti yhä uudelleen nähdä hevosten juoksevan ja miesten seisovan vaunuissaan. Jos edes hevosten nopeus tai miesten taito kiinnostaisi heitä, sen voisi vielä ymmärtää. Mutta he osoittavat suosiota vain tunikalle, vaivaista vaatetta he palvovat, ja jos kesken kilpa-ajon värit vaihtuisivat, silloin vaihtuisivat myös kiinnostus ja suosio - katsojat hylkäisivät heti ne ajajat ja hevoset, jotka he tuntevat kaukaa ja joiden nimiä he huutavat."

(Itkonen-Kaila 1974:90)

Rahaa liikkui paljon ja vetoa käytiin kiivaasti. Parhaista ajajista tuli miljonäärejä. Urheilu ei silloinkaan jäänyt itsenäiseksi sektoriksi valtion budjetissa, vaan hyvin pian se sotkeutui politiikkaan. Pliniuksen inhoamat ajokilpailuissa tallit erottuivat ajopuolueensa värin perusteella, monilla keisareilla oli omat lempipuolueensa. Myöhemmin vihreä ja sininen puolue olivat merkittäviä poliittisia puolueita. Millä muulla kuin urheilulla ja viihteellä Rooman talous pyöri?

Rooma oli ennen kaikkea sotilasyhteiskunta. Valloittaminen oli tuottoisaa liiketoimintaa. Jos kreikkalaisia voisi sanoa taiteilijoiksi, meitä tieteilijöiksi niin varmasti silloin roomalaiset olisivat satureita. Tietoyhteiskuntamme on luonut teknologian avulla joukkotiedotusvälineet, jotka vievät tietoa eteenpäin ja muokkaavat yhteiskuntamuotoa edelleen.

Rooman imperiumin loppuaikoina gladiaattorit, jotka olivat tähän mennessä olleet puhtaasti viihdyttäjiä, tavallaan näytelleet satureita areenalla, saattoivat saada kutsun legioonaan. Se taas saattoi johtua siitä, että kansan suosikin, kuuluisan gladiaattoria oletettiin motivoivan satureita ja myös keräävän suosiota missä ikinä legioonaa kulkikin. Todelliset sotajohtajat näkivät vaaran, josta Aristoteles puhuu Runousopissaan (s.25) puhujien vallatessa poliitikkojen paikat eli vaaran urheilun ja sotataidon sotkemisessä keskenään, mutta kansalaisia mielisteltiin samalla kun valtion asiat olivat todellisuudessa jo huonolla mallilla. Kreikkalaiset onnettomuudekseen hekin sotkivat hovit ja hyödyt keskenään. Runouden tunnepitoinen ilmaisu siirtyi oikeussaleihin ja julkisiin keskusteluihin agoralle, kunnes kehittyneen retoriikan päätehtävä oli mielistellä kansalaisia (Yunis 1996:129-139). Meidän tietoyhteiskuntamme ydin muodostuu siis tieteestä, tiedon välittämisestä ja teknologiasta joka toimii kahden edellä mainitun välittäjänä. Kaipaisiko oma tieteemme suojelua julkisuudelta?

4.3 Jumaluudesta kohti julkisuutta

Homeroksen runous oli pohja, millä antiikin kreikkalaisen arvomaailma rakentui, sillä noihin runoihin sisältyi koko silloinen ajatusmaailma ja runous kuvasi ihmisten arvoja, uskomuksia ja asenteita (Roberts 1984:109-116). Platonin Sokrates tuomittiin kuolemaan, koska hän muun muassa turmeli nuorisoa uusilla aatteillaan. Uusi ajattelu oli kritiikkiä Homeroksen runoutta kohtaan, joka oli kreikkalaisten suurten kertomusten mytologiaa.

"Antikin aikana miltei kaikki inhimilliset toiminnot enemmän tai vähemmän sivusivat uskontoa: teatterinäytännöt, jopa Aristofaneen kaikkein rohkeimpien ja jumaliin mitä epäkunnioittavimmin suhtautuvien komediain esitykset, olivat osa uskonnollisista menoista, ja filosofien vapaamielisimmätkin maailmaa ja jumalia koskevat keskustelut käytiin saman muusien alttarin ympärillä, jonka äärellä heille osoitettiin palvontaa." (Schuck 1960:111)

Sokrateeseen kohdistunut kritiikki osui epäilemättä johonkin paljon syvempään ja merkityksellisempään kuin runoteksteihin. Homeroksen eeposten kyseenalaistaminenhan tarkoitti uuden henkisen ideologian tyrkyttämistä kansalle. Setälän mukaan (1993:12) kreikkalaiset myytit homeerinen eepos käsittelivät ihmisyyden perustilanteita, jotka oli kerrottu iät ajat opetuksiksi ja huviksi, osa kuvamaan heidän omaa historiaansa. Homeroksen runojen jumalat olivat silloinen uskonto, jota elettiin arkipäivässä (Thesleff & Sihvola 1994:108-109). Homeroksen tarinoiden arvot, uskomukset ja asenteet olivat siten jo vuosisatoja eläneet omaa elämäänsä ja eeposten runoilijat olivat kaukana siitä todellisuudesta, missä tekstejä esim. Platonin aikoihin tulkittiin.

Voisi kai myös sanoa, että Homeros oli samalla antiikin tuntema edistys ja tiede. Sokrates ravisteli tämän tiedon ja uskomusten tornin perustuksia ja siksi joutui tuomittavaksi. Myytit ja jumaluudet olivat tarinoita sankaruudesta, inhimillisyyden ylittävistä uroteoista. Myytit ja niiden tarinointi elää kulttuurimme keskellä, vaikka vähemmän tiedostettuina, sillä tekniikka on antanut uuden muodon perinteiselle tarinalle. Oman aikamme sankareita ovat esim. televisiossa kilpailevat urheilijat. Silloinen antiikin sivistys esitti näitä sankarimyyttejään teatterinäytännöissä - me saamme katsella niitä televisiosta.

Virtapohja (1997:149-151) pohtii draaman ja sankaruuden symbioosia urheilussa ja huomauttaa, että urheilukulttuuristakin on tullut mediakulttuuria, jossa media rakentaa yksittäisestä inhimillisestä ihmisestä sankaritarinan. Julkisuudessa on uusglobaalin uskonnon aineksia. Sosiologian monet tutkimukset ovat osoittaneet kuinka kristinusko on muokannut ajatusmaailmaamme valmiiksi kapitalismille. Säästäväisyyden hyve näkyy vain keräämällä ympärilleen materialismin merkkejä ja sillä lunastetaan taivaspaikka. Kristinuskon elämän ainutkertaisuus heijastuu yrityksenä saada elämä näyttämään hyvältä. Kun kirjoitin edellä, että julkisuudessa on uskonnon aineksia, tarkoitan sillä materialistisuuden lisäksi julkisuuden mahdollistamaa ekstentiota elämälle. Kuolemattomuus julkisuudessa on tämän päivän jumaluutta. Uskonto on maallistunut ja menettänyt auktoriteetin aseman ja siihen tyhjiöön etsivät ihmiset korviketta. Julkisuus rakentaa sankareita, julkisuudessa kerrotaan urotöistä ja julkisuus kohottaa ihmisen kaikkivoivaan asemaan.

Tällä hetkellä itsensä esille asettaminen on muodissa, mikä näkyy esim. ruumiinpalvontana, esiintymishakuisena käytöksenä ja oman individualistisen minän korostamisena. Urheilu muovasi antiikin vartalot, joita ei myöskään piiloteltu katseilta. Julkisuus oli antiikissa esteettistä nautintoa tavoittelevaa. Kunnia oli antiikissa tärkeä mittatikku, jota saattoi saavuttaa urheilijana, näytelmärunoilijana tai julkisen päätöksentekoon kunnostautuneena kansalaisena. Ehkä jopa enemmän kuin nykyään, oli antiikin ihmiselle tärkeää jäädä historiaan, ja Sapphon runo kuvaa sitä surkeaa loppua, ettei ihminen saanut osakseen jotain ihailua.

"Valtaan kuoleman käyt
töitäsi ei muisteta päällä maan.
Unhoon jää, mitä teit,
kulmias ei laakeri seppelöi..."
(Sappho: Lohduton kuolema)

Kunnioitus vainajaa kohtaan oli sitä suurempi mitä anteliaampi ja jalompi persoona hän oli ollut. Julkisuuden yleistymisen kuitenkin muutti vähitellen arvoja ja yhä useimmin kunnia vaihtui kyseenalaiseen julkisuuteen.

Julkisuudenpalvonnasta huolissaan oli mm. Theognis, joka oli poliittis-moraalisen miete-elegian edustaja ja runoilijana arvostetussa asemassa. Theognis oli nähnyt oman aikansa uuden, laajan ja julkisuutta hyväksikäyttävän demokratian suurena vaarana yhteiskunnalle, sillä todellinen asiantuntemus sivutetaan, kun politiikan arvot pyörivät liikaa retoriikan taitojen ympärillä. (Kinnunen & Oksala 1976.)

Julkisuuden merkitys korostuu yhteiskunnissa, joissa toteutetaan demokraattista päätöksentekoa ja se on välttämätön väline kansalaisten sekä päättäjien välisessä viestinnässä. Julkisuus on alati kasvava ilmiö kulttuurissamme ja se on seurausta kilpailun kovenemisestä. Poliitikka on enää vain yksi monista julkisuuden kohderyhmistä. Useimmat haluavat mukaan julkisuuteen ja nekin jotka eivät sinne halua, vedetään väkisin mukaan. Medialle ei mikään ole pyhää. Kilpailua julkisuudesta käydään tavalla, joka polkee alleen kaikki ne ihmisyyden arvot, jotka on saavutettu monien vuosisatojen työn ja kehityksen kautta. Ote Pliniuksen kirjeestä n. 104 jKr. Senaatin toiminnan moraalista, kun oltiin siirrytty salaiseen äänestystapaan (toim. Itkonen-Kaila 1974:48-49)

"Totta onkin, että meidän avoimissa suullisissa äänestyksissämme mielivaltaisuus oli jo mennyt vielä pitemmälle kuin kansankokouksissa. Saatettiin puhua miten pitkään hyvänsä, ei osattu olla asiallisesti hiljaa, ei edes istua arvokkaasti paikallaan. Joka puolelta kuului äänekkäitä keskenään ristiriitaisia huutoja, kaikki ryntäsivät eteenpäin ehdokkaitensa kanssa, keskustallialla oli isoja ja pieniä ryhmiä ja sopimaton kaaos. Niin kauas olimme etääntyneet isiemme tavoista. Heidän aikanaan järjestys, maltti ja rauhallisuus säilyttivät kokouspaikan arvokkaana ja kunnioitettuna. On vielä elossa vanhuksia, joilta olen usein kuullut entisestä kokousjärjestyksestä. Sen jälkeen kun ehdokkaan nimi oli huudettu, tuli syvä hiljaisuus. Ehdokas puhui itse puolestaan ja teki selkoa urastaan. Sitten hän esitti todistajakseen ja suosittelijakseen joko sen henkilön, jonka alaisuudessa oli palvellut armeijassa, tai sen jonka kvestorina oli ollut, tai nämä molemmat, jos siihen oli tilaisuus; lisäksi hän toi esiin joitakin kannattajiaan. Nämä puhuivat arvokkaasti ja lyhyesti, ja tämä vaikutti tehokkaammin kuin mitkään anomukset. Toisinaan ehdokas moitti kilpailijansa syntyperää, ikää tai käytöstä. Senaatti kuunteli arvokkaan vakavana. Tällä tavoin voitto saavutettiin useimmiten pätevyiden kuin suhteiden perusteella."

Julkisuus piti antiikissa sisällään hyvän puhetaidon ja enemmän tai vähemmän miellyttämään pyrkivän ulkonäön. Demosthenes on yksi tunnetuimmista antiikin Kreikan puhujista ja etenkin yksi valtiomiehistä, joka on ansaitusti päässyt Plutarkhoksen *Kuuluisien miesten elämäkertoja* -kirjan kansien väliin. Plutarkhos kirjoittaa Demostheneen, aloittelevan poliitikon ongelmista, jota seuraava ote Plutarkhoksen (s.367-369) tekstistä elävästi kuvaa:

"Mutta kerrotaan, että kun sittemmin hänen (Demostheneen) puheensa kerran ei saavuttanut menestystä ja hän pää riipuksissa ja mieli murheisena palasi kotiinsa, häntä saattoi hänen ystävänsä näyttelijä Satyros. Miesten astuttua sisälle Demosthenes alkoi purkaa sydäntään valittaen, ettei hän, vaikka onkin tehnyt ahkerammin kuin kukaan muu puhuja vakavaa työtä ja uhrannut siihen elämänsä parhaimmat vuodet, kuitenkaan saavuta kansansa tunnustusta. Korva tarkkana se kyllä kuuntelee kohmeiloisia öykkäreitä ja sivistymättömiä suunpieksäjiä, ja tällaisetpa ne pitävätkin puhujalavan vallassaan, mutta hänestä ei olla tietääkseen. "Totta puhut, Demosthenes," Satyros sanoi, "mutta vian parannan nopeasti, kun esität minulle joitakin muistamiasi Euripideen tai Sofokleen säkeitä." Demosthenes esitti. Nyt Satyros vuorostaan kävi asiaan ja lausui samat säkeet. Hän elävöitti esityksensä, sävytti eri kohdat mitä hienoimmin ja rikkaimmin niihin sopivin tunnevahduksin. Kuultuaan hänen esityksensä Demosthenes huomasi kuulevansa vallan uutta. Nyt hänelle selvisi, kuinka paljon voimaa ja suloa oikea esitys antaa puheelle, ja hän havaitsi että puhetaidolliset harjoitukset ovat jokseenkin vähäarvoisia, jollei kiinnitetä huomiota esityksen taiteelliseen elävöittämiseen. Tämän jälkeen hän kaivatti itselleen maanalaisen työhuoneen, ja se on säilynyt meidän päiviimme asti. Tähän hän joka päivä poistui harjoittamaan eleitä ja liikkeitä ja oikeaa ääntämystä, olipa hän siellä usein yhteen menoon kaksi ja kolmekin kuukautta. Varmasti siellä pysyäkseen hän ajatti paljaaksi puolet päästään, niin että häpeä esti häntä lähtemästä ihmisten ilmoille, vaikka halu olisi ollut kova. Mutta ei tässä kyllin. Eri tahoilla tekemänsä havainnot ja tapaamisien henkilöiden kanssa käymänsä keskustelut sekä jokapäiväiset kokemuksensa hän otti harjoituksensa aiheiksi ja lähtökohdiksi. Niin pian kuin hän oli eronnut jostakin tuttavastaan, hän painui maanalaiseen kammioonsa ja kertasi siellä juuri puheena olleet asiat sekä kumosi tehdyt johtopäätökset kaikin mahdollisin vastaväittein."

Jo Demostheneen aikoihin virkamiehet veljeilivät mieluusti näyttelijöiden kanssa ja poliittiseen argumentointiin sovellettiin vapaasti perinteisiä näyttelijän keinoja. Niin pääsevät nykyajan poliitikot helpolla verrattuna Demostheneen uhrauksiin, jos suosiota saavuttaa, kuten viime ajat ovat osoittaneet esim. vierailemalla suositussa viihdeohjelmassa, kuuluisan näyttelijä ja imitaattorin ohjatussa ilveilyssä. Miksi äärimmäiset taitavaksi kehuttu valtiojohtaja joutui näin kovasti tekemään töitä ulkoisten asioiden kanssa suuren suosion saamiseksi? Eikö se kuvaa selkeästi millaisessa yhteiskunnassa jo antiikin Kreikassa ja Roomassa elettiin?

Antiikin Ateenan demokratian toteutumista on usein kritisoitu ja aiheesta, sillä yhteiskunnassa oli esillä jo kaikki popularisoituneen demokratian meille niin tutut epäkohdat. Julkisuuden kohoaminen lähes uskonnon asemaan on yksi niistä. Edellinen tekstinäyte ainakin osoitti sen, että samalla tavalla kuin nykyään, oli huoli antiikin ajan todellisten poliitikkoja puolesta, jotka jäivät helposti röyhkeiden ja viihdyttävien huomionkerääjien taakse. Retoriikan ja julkisuuden vahva symbioosi näkyy myös Demostheneen elämän kuvauksessa. Viimeistään nyt voimme hyväksyä sen, että retoriikka oli paljon enemmän kuin mitä meille kirjallisena jäänteinä on säilynyt. Se oli ilmiö, jonka vahvuus vaikutti koko yhteiskunnan muotoutumiseen.

Antiikin Kreikasta ja Ateenan poliksesta puhutaan demokratian tyysijana ja länsimaisen demokratian kehtona, johon retoriikka sitten automaattisesti liitetään. Retoriikka, massojen informoimiseen, suostutteluun ja viihdyttämiseen luotu keskustelun väline, oli ehkä antiikin kulttuuria eniten muokannein väline ja ilmiö. Sen merkitys rajataan yleensä aina koskemaan demokratian kehitystä, jolloin sen monet ulottuvuudet jäävät huomaamatta. Joukkotiedotus ja sitä seurannut kaupallinen media on oma ilmiönsä, joka on muodostanut kokonaisen yhteiskuntamuodon. Näin media vaikuttaa kaikkeen, ei ainoastaan valtion demokratian etenemiseen tiedonjakelun puitteissa.

Julkisuudessa valtaa on niillä ketkä näkyvät, ei välttämättä niillä ketkä osaavat. Moraalikysymykset ovatkin yhteistä antiikin retoriikalle ja nykyiselle mediakulttuurille. Epiktetos (55-135 jKr.) syntyi orjana, mutta saatuaan vapautuksen perusti oman filosofikoulun, jossa keskityttiin etenkin moraalifilosofiaan (Itkonen-Kaila 1978). Epiktetoksen elämän etiikan ohjenuorana on säilynyt käsikirja on helposti ymmärrettävää ja osuvaa tekstiä. Sofistit, jotka edustivat tietoa, mukautuivat toiminnassaan vallinneeseen julkisuus- ja esiintymishakuiseen ilmapiiriin, jonka syykin on selvinnyt edeltä; omaisuus oli nyt jokaisen vapaan miehen tavoiteltavissa. Jalous ja hyvyys saivat rinnalleen menestymisen, joka vähitellen valtasi kansalaisten arvomaailman edellisten kustannuksella.

Ote Epiktetoksen käsikirjasta:

"Tätäkö varten lähdit ulkomaille? Senkö vuoksi halusit tavata tietyn opettajan, että sinulle olisi hänestä hyötyä? Ja millaista hyötyä? Että oppisit taitavammin erittelemään syllogismeja ja tutkimaan hypoteettisia argumentteja? Jätit siis veljesi, isänmaasi, ystäväsi omaisesi voidaksesi palata takaisin nämä tiedot mukanasasi? Et siis lähtenytäkään ulkomaille hankkiaksesi mielenlujuutta ja tyyneyttä ja tullaksesi vahingoittumattomaksi, niin ettei sinun tarvitsi enää moittia eikä syyttää ketään eikä kukaan voisi tehdä sinulle pahaa, vaan suhteesi muihin ihmisiin säilyisivät häiriintymättöminä. Kävitpä todella tekemässä mainiot kaupat, sait mukaasi syllogismeja, sofismeja ja hypoteettisia argumentteja! Etköhän samantien istuudu torille mainoskylttisi alle niin kuin rohdoskauppiat!"

5 Mitä yhteistä voisi olla aikamme mediakritiikillä ja Platonin taidekritiikillä?

Platon vastusti taidetta. Tuo väite tulee usein esiin Platonia koskevaa kirjallisuutta luettaessa. Ajatus oli vaivannut paljon mieltäni, mutta en ollut löytänyt sen logiikkaa tätä tutkimusta ennen. Hänhän on myös tunnetuin sofistikan vastustaja. Monet tutkijat ovat hämmästellleet Platonin jyrkkää retoriikan vastustusta. Thesleff (1976:9) muotoilee sanansa näin:

"Ainakin hän kykenee yllättämään lukijan. Hänen ambivalentti ja ymseän kriittinen asenteensa useita taiteen lajeja kohtaan onkin jäänyt haasteeksi jälkimaailmalle."

Viestinnän tutkijana näen Platonin huolestuneisuuden täysin ymmärrettävänä. Runous oli valjastettu puhetaidon käyttöön ja siten puhumisessa painottui ulkokuori. Kreikkalaisen runouden teho perustui kauneuden ihannointiin, taiteen huippuunsa viemiseen äänellisesti ja rytmillisesti. Taide oli Platonin mielestä todellisuuden jäljittelyä vasta toisessa polvessa, eli epätotta (Worthington 1994:22-23, Platon:Pidot). Platon pystyi näkemään retoriikan popularisoitumisen ja viihteellistymisen kaukaskantoiset seuraukset. Sanoman sisältöön kiinnitettiin yhä vähemmän huomiota ja tiedon taso laski. Ongelma syntyi, kun teatraaliset draamaan ja viihdyttämiseen tarkoitetut keinot otettiin käyttöön myös julkisessa päätöksenteossa ja tiedon välittämisessä.

Taide kasvoi kaikissa muodoissaan uskomattomiin mittoihin ja korkeakulttuuri kukoisti. Hallitsevan luokan kasvatuksessa taiteen osuus oli niin suuri, ettei kukaan koulutettu kansalainen voinut olla miettimättä, miten taide muovaa ihmisen ajattelua ja käyttäytymistä. Silloinen sana *tekhnē* tarkoitti yhtäläillä taidetta, taitoa ja tiedettä. Thesleff (1976:14-15) jatkaa Platonista ja Ateenan ajasta edelleen:

"Hän kohdistaa päähuomionsa niihin taiteen lajeihin, joilla näytti olevan eniten emotionaalista vaikutusta hänen aikalaisiinsa. Nämä ovat eepos, draama ja retoriikka. Kreikkalaisille ei ollut mitään nimenomaan taidetta merkitsevää sanaa. *Tekhne* (latinaksi käännettynä *ars*) tarkoittaa lähinnä taitoa, siis kunkin taiteen lajin, kuten muunkin toiminnan, ammatillis-teknistä puolta."

Jos lukee Platonia suomenkielellä mukauttamatta ajatuksiaan silloiseen kulttuuriin, saa melko varmasti kummallisen käsityksen Platonin suhteesta taiteeseen. Mies oli filosofi, jonka viisaus ja kirkasnäköisyys oli vertaansa vailla. Mutta kun lukee kirjallisuudesta, että hän vastusti taidetta, sädekehä himmenee. Ja vaikka kuinka yrittää lukea Platonin taiteesta koskevaa kirjallisuutta, ei se sellaisenaan avaa Platonin logiikkaa. Tosin, kuinka hyvin meidän nykyinen sana taide sopii Platonin ajatuksia kuvamaan?

Yksi tärkeä käsite on estetiikka, joka tavallaan ei ollut itsenäisenä käsitteenä vielä antiikissa olemassakaan. Vai oliko retoriikka sitä itseään? Koska suurimmaksi taiteen lajiksi kohosi antiikin Kreikassa juuri runouden eri lajit, taidetta olivat lähinnä vain verbaaliset tuotokset. Arkkitehtuuri ja maalaustaide puhumattakaan kuvanveistosta ei sisältänyt hengen inspiraation ylevyyttä, vaan perustui tarkkaan käsityöhön, jossa luovuuden tukahdutti ajan tyyli tehdä tarkkoja kopioita luonnosta. Retoriikka oli puhtaasti estetiikkaa, jossa teknisin ja jopa tieteellisin keinoin kartoitettiin tämän taiteenlajin olemusta. Nykyajan viestinnän tutkiminen voi myöskin olla yhä useimmin vierailua estetiikan kentällä. Kuvallinen viestintä käyttää taiteen keinoja ja retoriikan ja estetiikan raja ohenee ohenemistaan. Nyt on taas tarkasteltava Platonin kirjallisuuden paria avainkäsitettä, joiden tulkinnasta riippuu se, ymmärrämmekö me Platonia vai emme. Taiteen estetiikka, josta Thesleff (1976:59-61) kirjoittaa, tarkoittaa oman aikamme kielellä retoriikkaa, ensimmäistä politiikkaa tutkivaa tiedettä.

Estetiikka ei ollut erillinen osa taiteen tulkintaa, vaan sisältyi jo retoriikkaan tai paremminkin niin, että ei ollut olemassa estetiikka, oli ainoastaan retoriikka. Edellinen voidaan selkeästi päätellä ei ainoastaan kulttuurikuvauksista, mutta ennen kaikkea siitä, että Platonin taidekritiikki koskee pääasiallisesti eeposta, tragediaa sekä puhetaidetta. Thessleff kokee taiteisiin kohdistuvan, tietoteoreettisen, yhteiskunnallisia ja kasvatuksellisia arvoja silmällä pitävän kritiikin Platonin oudoksi näkökannaksi aikansa ongelmiin.

Yleisesti siis ihmetellään, miksi Platon niin kovasti kritisoi juuri retoriikkaa ja runoutta (epiikka, tragedia ja puhetaide), mutta jättää taideteollisuuden ja arkkitehtuurin lähes kokonaan rauhaan? Estetiikka tai taide oli kaukana niistä ongelmista, mihin Platon koetti löytää ratkaisuja. Meidän näkökulmastamme antiikin estetiikan ongelmat, joihin Platon puuttuu tekstissään, koskivat sitä ilmiötä, minkä olen tutkimuksessani rajannut retoriikaksi. Mimesis, draamallinen esitystapa, sisältyi siihen aikaan erityisesti edellä mainittuihin runouden lajeihin. Platonin kirjallisuuden pohjalta voi siis tehdä huomion, että jo antiikki viihteellisti sekä uutisoinnin että julkisen päätöksenteon. Näytelmissä kuvailtiin ajankohtaiset asiat kansalaisille ja puhetaito jalosti retoriikan ulkoisia taitoja kansalaiskokouksessa tai oikeussaleissa, ja nämä ulkoiset taidot sitten ohjasivat päätöksentekoa. Platonin ajatuksia lainaillen Yunis (1996:10) kääntää Sokrateen ajatukset kansankokouksien puhujien (*rhetor*) informatiivisesta tehtävästä näin:

"When it is necessary to deliberate (in the Assambly) about something having to do with the management of the *polis*, the person who rises to give advice on these matters might be a workman, a smith or a shuemaker, a merchant or a ship owner, rich or poor, of noble descent or common, and no one raises the objection against such people... that they try to advice (the Assambly) even though they have no expertise or having had no teacher (in the matter at issue).

Tietoa jaettiin kansalaisille puhetaidon turvin, jolloin isältöä ei tarvinnut aina ymmärtää - riitti kunhan esiintyi sujuvasti ja vakuuttavasti. Kantola (1996:166-167) osoittaa samaa ongelmaa nykyajan uutisten sisällön ja esityksen suhteesta:

"Kun uutinen pyritään rakentamaan ihanteensa mukaiseksi, todellisuutta joudutaan pakkaamaan yksikärkiseen muotoon. Uutisen pitää kertoa jotakin varmaa. Epävarmuutta ei siedetä, vaan uutinen pakataan varman väitelaiseen muotoon. Uutinen on sitä parempi ja kovempi, mitä varmemman tuntuisen väitelauseen se sisältää. Epävarmuus, epätietoisuus, monikerroksisuus ja kysymysmerkit eivätkuulu hyvään uutiseen. Uutisen yksinkertaistavuus korostuu erityisesti televisiuutisissa. Uutissähke, joka kestää puoli minuuttia, sisältää yleensä kolmesta viiteen lausetta. Silti uutissähkeitä pidetään puhtaimpina ja kiistattomimpana asiatietona ja uutisankkureita, jotka lukevat uutisia usein tietämättä niiden sisällöstä, yhteiskunnan luottohahmoina."

Ongelmat ovat meille tuttuakin tutumpia. Runous kaikissa eri muodoissaan ei ollut puhtaasti esteettinen nautinto, vaan kansalaiset ammensivat siitä omaa historiaansa koskevan sekä nykyisyyttä heijastavat tietonsa. Taiteet, joista Platon puhuu kritiikissään, koskevat siis aina tavalla tai toisella tiedonvälitystä, julkista päätöksentekoa tai kasvatusta. Kieli muuttuu nopeasti ja siirtyy palvelemaan aina vaan tarkemmin oman aikansa käyttäjiä. Uskaltaisin sanoa, että paljon lähemmäksi tekhnē -sanana ideaa pääsisimme, jos korvaisimme suomenkielisen sanan taide sanalla tiede. Vain niin voimme ymmärtää, millaista kehitystä vastaan Platon taisteli. Samoin runous antiikin kirjallisuudessa ei tarkoita sitä taiteenlajia, kuin miksi me sen miellämme. Runous oli oikeastaan vastakohta musiikille ja tanssille, jota varsinaisesti voitaisiin nimittää luovaksi taiteeksi. Taiteista runous pyrki olemaan tietoa-antava, kasvattava ja opettava. Runous oli monipuolisuudessaan kuin tietemme. Myöhemmin runous oli törmännyt yhteen retoriikan kanssa, joka yhä vähemmässä määrin korosti sisältöä ulkoisten seikkojen korostuessa. Antiikilla ei ollut muuta tietolähdettä kuin runous, jolla tarkoitettiin kaikkea kirjallista tuotosta, ja jonka alkuperäinen motiivi oli moraalisesti korkea. Kun Platon Valtiossa esittää karsittavaksi runoudesta lähes kaiken runoudellisuuden, suhtautuvat useat asiaan perehtyneet siihen lähinnä huumorilla ja ironialla. On mahdollista suhtautua näihin nimenomaisiin Platonin mietteisiin ilman ironia ja uskoa, että Platon oli tosissaan. Thessleff (1976:36) pohtii voidaanko ylipäätään sellaista runoutta, mistä kaikki runollisuuteen oleellisesti kuuluva on karsittu pois, pitää edes runoutena. No ei varmasti voida pitää runoutena, mutta sellainen esitys voisi toimia hyvin tiedonvälityksen tehtävässä.

Myös Platonin Valtio -dialogin selityksissä suhtaudutaan kevyesti Platonin kriittisiin ajatuksiin ja yleisesti arvellaan, ettei Platon tässä kohtaa olisi aivan tosissaan. Mimesis -teoria on herättänyt paljon ihmetystä, mutta se ei saisi johtaa päätelmään, että meidän aikamme ihmisestä kummalliselta tuntuva ajatus olisi ollut myös antiikin ihmiselle vain huvittavaa ironia. Linaan näitä kummastuttaneita Platonin (392c-) ajatuksia Valtion kolmannesta kirjasta:

(Runous vastaa sekä kauno- että tietokirjallisuuttamme, jäljittely puolestaan tarkoittaa tässä viihteellistä, draamallista esitystapaa, kirj. huom.)

"- Tämä riittääköön runojen ja tarinoiden sisällöstä. Seuraavaksi on kai tarkasteltava esitystapaa, niin että olemme sitten tutkineet tarkoin sekä sen, mitä on puhuttava, että sen millä tavalla.

- Nyt minä en ymmärrä, sanoi Adeimantos.

- Kyllä sinun pitäisi, minä sanoin. - Ehkäpä näin käsität paremmin. Eikö kaikki mitä tarinankertoajat ja runoilijat esittävät, ole kertomusta menneestä, nykyisistä tai tulevista asioista?

- On tietysti.

- Eivätkö he käytä joko yksinkertaista tai jäljittelevää kertomustapaa tai sitten molempia?

- Selittäisitkö tämänkin tarkemmin?

- Taidan olla naurettava ja sekava opettaja, sanoin minä.

- Teen nyt niin kuin sellaiset ihmiset, jotka eivät osaa ilmaista ajatuksiaan. En käsittele koko asiaa sellaisenaan vaan erotan siitä osan, jonka avulla yritän selittää mitä tarkoitan. Sanohan: muistat kai Iiaan alkusäkeet, joissa runoilija kertoo kuinka Khryses pyysi Agamemnonia päästämään vapaaksi hänen tyttärensä, kuinka Agamemnon suuttui ja pettynyt Kryses rukoili jumalalta kosta akhaijille?

- Muistan.

- Tiedät sitten, että aina näihin säkeisiin asti:

-hän pyysi akhaijien kaikkien essä,
itsepä Atreun poikien muist' yli, kansojen päitten -

runoilija on itse puhujana eikä yritä herättää meissä sitä vaikutelmaa, että puhujana on joku muu kuin hän. Mutta tämän jälkeen hän puhuu Kryseen suulla ja tekee kaikkensa saadakseen meidät kuvittelemaan, ettei puhujana ole Homeros vaan tuo iäkäs pappi. Ja tätä samaa esitystapaa hän käyttää miltei koko ajan kertoessaan Troijan ja Ithakan tapahtumista, ja Odysseiassa hän käyttää sitä kauttaaltaan.

- Se on aivan totta.

- Ja koko ajanhan on kyseessä kerronta, kertoipa hän eri henkilöiden puheita tai niiden välisiä jaksoja?

- Tietysti

- Mutta kun hän esittää puheen jonkun toisen ihmisen suulla, eikö voida sanoa, että hän silloin mukauttaa oman puhetapansa mahdollisimman paljon sen henkilön puhettavan kaltaiseksi, jonka hän ilmoittaa puhujaksi?

- Kyllä voidaan.

- Eikö nyt se, että tekeytyy ääneltään tai ulkonaiselta olemukseltaan jonkun toisen kaltaiseksi, ole tuon toisen jäljittelemistä?

- Sitä juuri

- Sellaisessa tapauksessa siis Homeros ja muut runoilijat esittävät kerrottavansa jäljittelemällä.

- Niin kyllä.

- Jos taas runoilija ei missään kohden vetäytyisi itse piiloon, silloin kaikki mitä hän runoilee ja kertoo olisi syntynyt ilman jäljittelyä.-- -- --

- Nyt ymmärrän, sanoi Adeimantos.

- Sitten ymmärrät myös, minä sanoin, - että esitystapa muuttuu päinvastaiseksi, jos puhejaksojen välistä poistetaan runoilijan omat sanat ja jätetään pelkät vuorosanat jäljelle.

- Ymmärrän tämänkin, tätä tapaahan käytetään tragediassa.
- Olet käsittänyt aivan oikein. Ja nyt voinkin tehdä sinulle selväksi sen mihin en äsken vielä pysynyt. Yksi laji runoutta ja tarinankerrontaa perustuu siis kokonaan jäljittelyyn; tällaista on tragedia, kuten sanoit, sekä komedia."

Tämän jälkeen Sokrates ja Adeimos puhuvat vakavissaan tragedian ja komedian sensuurista. Vakavissaan siksi, että draamakirjallisuus toimi näytelmäesitysten kautta ajankohtaisten poliittisten ja yhteiskunnallisten asioiden peilinä. Näytelmäesitykset olivat säännöllisiä kuin meidän televisiomme asiaohjelmat tai uutiset, vaikkakin niitä esitettiin vaatimattomammassa tahdissa. Steinbockin (1983:34) mukaan "viihteistyminen" televisiossa ilmenee siinä, että yhä useimmin asia- ja ajankohtaisohjelmat kuvataan viihdeohjelmille tarkoitetuin keinoin, esim. uutistenlukijoiden välille luodaan leppoisa vuorovaikutusta itse asioiden kustannuksella. Draaman käyttö oivallettiin antiikissa, missä teatteri nykyisessä muodossaan sai alkunsa.

Palataan hetkeksi sofisteihin, jotta voimme yrittää ratkaista Platonin mielenliikkeet. Sofistin taito sofistikka on Platonin mielestä mimesistä eli jäljittelyä, joka on kuin taiteilijan talonrakentaminen, pelkän kuvan luomista, inhimillistä unta. Kuuloaisti voidaan myös jakaa aistillisen tai asialliseen puoleen. Silloin esimerkiksi musiikki vaikuttaa ihmiseen tunnetasolle huomattavasti tehokkaammin kuin tavallinen puhe. Retoriikka oli vähitellen ajautunut tilanteeseen, jossa puheen esittäminen muistutti lähes musiikkia. Oma runojemme lausunta on vielä hyvin lievä versio siitä sointuvuudesta, äänellisestä tekniikasta, rytmityksestä ja musiikillisesta kauneudesta mitä retorinen puhe piti sisällään.

Asiasisältö jäi hyvin merkityksettömäksi, kun puhujat musiikinomaiseen tyyliin valloittivat ja vaikuttivat kuulijat äänenkäytöllään. Platon rinnasti sofistien retoriikankäytön sellaiseen toimintaan, jossa vaikutelma on aistien varassa ja pyrkii antamaan vaikutelmia kuuloisenkin tilanteen mukaan. Seuraavassa Platonin tekstissä (Sofisti 239d-240b) etsitään määritelmää sofistille, joka oli ryhtynyt myymään tietotaitoaan kansalaisille ja herätti filosofiissa siten närkästystä. Sen lisäksi sofistin suhde tietoon oli arveluttavaa, mikä tulee myös esiin seuraavassa Platonin (Sofisti 239d-240b) tekstinäytteessä.

"VIERAS Jos siis sanomme, että hänellä on jonkinlainen vaikutelmien luomisen taito, hänen on käyttämämme sanamuodon vaikutelmien perusteella helppo hyökätä kimppuumme ja vääntää sanamme päinvastaiseksi. Kun näet nimitämme häntä kuvaintekijäksi, hän kysyy mitä oikein tarkoitamme kuvalla. On siis mietittävä, mitä tämän sinnikkään vastustajamme kysymykseen vastataan.

THEAITETOS Sanomme tietysti, että tarkoitamme vedessä ja peilissä näkyviä kuvia, maalauksia, veistoksia ja muuta sellaista.

VIERAS Sinä et selvästikään ole koskaan nähnyt sofistia.

THEAITETOS Kuinka niin?

VIERAS Hän tulee käyttäytymään kuin hänellä olisi silmät kiinni tai ei silmiä ollenkaan.

THEAITETOS Miten niin?

VIERAS Jos vastauksessasi puhut jostain, mitä voit nähdä peileissä ja veistoksissa, hän nauraa sanoillesi, kun puhut hänelle niin kuin näkeväälle. Hän ei ole tietävinään, mitä ovat peilit, vesi ja ylipäänsä näkö, ja kysyy sinulta vain sellaista mikä perustuu päätelmiin.

THEAITETOS Mitä siis?

VIERAS Sitä, mikä on yhteistä kaikille mainitsemallesi eri kohteille, joille pyrit kuva-sanaa käyttämällä antamaan yhden yhteisen nimen. Puhu siis, pidä pintasi äläkä anna hänelle yhtään periksi.

THEAITETOS Mutta mitä muuta kuva voisi olla kuin todellisesta kohteesta tehty jäljennös, toinen samanlainen?

VIERAS Siiskö että tämä toinenkin on todellinen, vai mitä tarkoitat?

THEAITETOS Ei toki todellinen, mutta samankaltainen."

Platon havaitsi, että maalaustaide ja runous (sellaisessa muodossa kuin se antiikissa esiintyi) saivat aikaan vain illuusiota. Jos runous olisi ollut käsitettävissä samanlaisena painotuotteena, kuin nykyään, olisi Platon tuskin murehtinut sen vaikutusta. Runous oli tunteisiin vetoavaa, esitettävää taidetta, jossa oli kaikki meidän ymmärtämät teatterin ainekset ja joka piti sisällään totta ja tarua. Nyt voimme miettiä uudestaan, oliko Platon tosissaan, harkitessaan runouden poistamista ihanneyhteiskunnasta. Pelkkää kerrontaa, ilman teatraalisia roolivaihdoksi edusti dityrambi, josta Platon käyttää myös sanaa apangelia eli ilmoitus (Thesleff 1976:36). Apangelia, joka miellytti Platonia, oli kerrontaa ilman mimesistä, koska sitä oli mahdotonta näytellä vuorosanojen puuttuessa. Platon ei vihannut taidetta, ei edes runoutta, vaan teatraalista esittämistapaa, mimesistä, joka peitti alleen tekstin sanoman tai sai mitättömät asiat kuulostamaan ja näyttämään tärkeiltä. Platon ehkä koetti löytää oman yhteiskuntansa tarjoamista vaihtoehdoista yhteiskunnantointaan ja tiedonvälitykseen sopivan vaihtoehdon, jonka tarkoitus ei olisi viihdyttää tai suostutella oman edun mukaisesti kuulijoitaan. Platonin dialogi Gorgias (502c-503a) puhuu retoriikan alhaisista pyrkimyksistä. Seuraavaa lainausta ennen Sokrates ja Kallikles ovat tulleet yhteisymmärrykseen, että mielistelyä ovat esitykset, jotka pyrkivät tuottamaan katsojilleen ja kuulijoilleen lähinnä nautintoa ja iloa.

"SOKRATES Jos runoudelta riisutaan melodia, rytmi ja mitta, mitä jää jäljelle muuta kuin puhetta?
KALLIKLES Ei mitään muuta.
SOKRATES Ja se on puhetta joka on osoitettu suurelle joukolla ihmisiä. (Tässäkin tulee hyvin ilmi runouden luonto; se oli aina melodista esitystä, jossa sanat kertoivat tarinaa - kirjoittajan huomautus)
KALLIKLES Aivan.
SOKRATES Runous on siis puhetta joukoille.
KALLIKLES Kyllä.
SOKRATES Runouden taito on siis puhetaitoa joukkojen edessä - vai eivätkö runoilijat sinunkin mielestäsi teatterissa harjoita puhetaitoa?"
KALLIKLES Kyllä.
SOKRATES Nyt olemme siis keksineet puhetaidon lajin, joka on osoitettu yhtä lailla miesten, naisten ja lasten, vapaiden ja orjien joukolla, lajin jota me emme voi arvostaa korkealle koska se meistä on mielistelyä.
KALLIKLES Totta.
SOKRATES Hyvä. Mutta mitä meidän olisi sanottava siitä puhetaidon lajista, joka yrittää vaikuttaa Ateenan kansankokoukseen ja vapaiden miesten kokouksiin muissa valtioissa? Tuntuuko sinusta että puhujat siellä aina tavoittelevat sitä mikä on parasta, pyrkivätkö he siihen että heidän puheensa tekisi kuulijoista niin hyviä kuin mahdollista? Vai yrittävätkö hekin vain olla kansalaisille mieliksi, niin että he oman etunsa vuoksi unohtavat yhteisen hyvän, leikkivät kansan kanssa kuin lasten, pyrkivät pelkästään huvittamaan sitä, hukkaamatta ajatustakaan sille tekeekö heidän puheensa ihmisistä parempia vai pahempia?
KALLIKLES Tuohon kysymykseen ei voi vastata pelkästään kyllä tai ei. Sillä on puhujia jotka toisinaan ajattelevat kansan parasta, ja sitten sellaisia joita sinä kuvasit.
SOKRATES Tuo vastaus riittää. Jos puhetaitoa siis on kahdenlaista, niin toinen laji on mielistelyä ja rumaa kansankiihotusta, toinen laji sitä vastoin, jalompi laji pyrkii huolehtimaan kansalaisten sielun parhaasta, tekee kaikkensa sanoakseen mikä on parasta, miellytti se sitten kuulijoita tai ei. Sellaista puhetaidonlajia sinä et ole koskaan tavannut."

Platon mitä todennäköisemmin koki varsin ristiriitaiseksi sen, että ainoa keino vaikuttaa kehitykseen, oli olla itse julkisuudessa mukana niillä välineillä, joita silloinen kansa kuunteli. Voisi verrata tilannetta siihen, että tekisi televisio-ohjelmaa, jossa yritetään saada ihmiset lopettamaan television ylenmääräinen seuraaminen. Nuoriso ei kuuntele asiaohjelmia radiosta, ei seuraa kirjallisuutta, ei lue asiajulkaisuja, vaan katselee televisiota, jolloin se on ainoa tehokas väline laajaan keskusteluun. Aikansa taiteessa ja erityisesti retoriikassa Platon näki välineen, jolla ihmistä muokattiin tiettyyn suuntaan, tietyt arvot tulivat tärkeämmiksi ja niitä arvoja vastaan Platon hyökkäsi. Kuori oli kultaa, mutta sisältö sai tyytyä hopeaan. Oman aikamme mittavin luomus, televisio, rakentaa myös käsitystään vastaavaa ihmistyyppiä. Teknologia tieteenä kehitti joukkotiedotuksen, jonka kapitalismi kehitti edelleen mediaksi. Sofistit saivat aikaan paljon hyvää, mutta heihin kohdistui myös kovaa kritiikkiä. Sofistiikka edusti korkeampaa sivistystä ja koulutusta, mutta heidän välineenään oli retoriikka, joka sopi huonosti asiakeskustelun välineeksi.

Tieteen suurin vaikeus on tällä hetkellä pysytellä itsenäisenä ja riippumattomana, koska kilpailuyhteiskunta suosii yhteistyötä markkinavoimien kanssa. Suuri joukko tieteen sisällä tukee kehitystä, jossa yliopistot vastaavat markkinavoimien haasteisiin. Onkin hiukan vaikeaa perustella moraalisella vastuulla ja huolella taloudellisia hyötynäkökohtia vastaan. Platon näki retoriikan ja ulkokultaisen osaamisen kauaskantoiset seuraukset, Kreikan Ateenan poliksen väistämättömän moraalisen rappion. Me olemme Platonia helpommassa asemassa, sillä meillä on antiikin Rooman suuruudenhulluuden surullinen esimerkki kirjallisena perintönä. Näen filosofiaan kohdistuvan kiinnostuksen enteilevän positiivista ilmapiirin etsintää, jossa antiikin kirjallisuus voi tarjota sekä onnistuneita malleja että epäonnistuneita kehityskulkuja, joita on syytä välttää. Sofistiikan jalansijan varmisti retoriikka ja tieteen mahdollisuus on jo kauan nähty joukkotiedotusvälineissä. Noelle-Neumannin (1991) käsite *rhetoric of science* on tiukka kannanotto tieteen sisällön inflaatioon; tiede on liittynyt ulkokuorella komeilevien instituutioiden kerhoon ja keskittyy tieteellisen retoriikan kehittämiseen, jolla on loppujen lopuksi vähän tekemistä uuden tiedon etsimisen kanssa. Joukkoviestimet ovat tekniikan kehityksen myötä - ja etenkin kuvallisen viestinnän lisääntyessä - luoneet uudenlaisen tavan vakuuttaa ja esittää tietoa. Platonin ajatusten myötä, olen ymmärtänyt yhä selkeämmin, että syytä on turha etsiä tieteestä, sillä tiede itsessään on kehitystä, kasvua ja oikeutettua toimintaa. Syy nykyiseen rappiotilaan yhteiskunnassa ei voi johtua tieteestä, sillä tieteellä menee paremmin kuin koskaan. Judd (1995:36) kirjoittaa edellistä sivuten muutoksesta tieteessä ja teknologiassa:

"The idea is not that change and innovation are bad. Innovation has been a major force in the economic success of western nations. But, technology spills over our social and moral life. While we might see it as amoral, a means to an end, technological innovation unsettles old values and creates new views of the world."

Teknologia viestinnässä on mullistanut perinteisiä moraalisia arvoja ja kuten aina laki ja normit laahaavat nopean teknisen kehityksen jäljessä. Tieto on jo nyt hajaantunut valtamereksi ja televisiolla ja niin näinä aikoina kuin tulevaisuudessakin myös internetillä on iso rooli ajatusten räjähdyksessä pizaroiden valtamereksi niin tieteessä kuin kaikenlaisessa maailman hahmottamisessa tiedon kautta.

Tofflerin mukaan (1981:156) nykyinen informaation kehitys muuttaa psyykkeemme, koska mielikuvien sirpaleet ovat yleisin tapa hahmottaa maailmaa. Onko viestintävälineiden nykyinen kehitys vienyt meiltä osaltaan mahdollisuuden tiedon viihteettömään esitystapaan? Pohditaanko tarpeeksi sitä, mitä merkitsee ihmiskunnan kehitykselle se trendi, että tieto on popularisoitunut ja pirstoutunut?

6 Nykyajan viestintätekninen "mimesis" - otteita television viihteellistymisestä ja sen vaikutuksesta

Televisiota katsellaan ja radiota kuunnellaan. Ja vaikka näköaisti ja kuuloaisti toimivat samanaikaisesti, televisio viestimenä on rakennettu aktivoimaan etenkin näköaistia. Näytelmäesitykset toimivat antiikin Kreikassa nykyisten televisiouutisten tavoin eli niissä käsiteltiin päivänpolttavia asioita. Se oli mieluisaa, mutta viihteellistä asiantiedon tai yhteiskuntapolitiikan oppimista. Jos ihminen ihan huvikseen viitsii katsoa kolmetkin uutiset päivittäin televisiosta, niiden täytyy olla hauskaa katseltavaa. Yhteiskunnan moraali murenee, kun viihdyttäminen on kaiken perustarkoitus, ja nykyinen suosituin mediamme on passiivinen tapa ottaa vastaan tietoa. Lukeminen pakottaa ajattelemaan, televisio ei edes anna siihen mahdollisuutta, koska TV:n luonteeseen kuuluu sirpaleisuus, jolloin katsojan huomio ei kiinnity yhteen asiaan pitkäksi aikaa (Hietala 1993:122).

Miksi Platon halusi ehdottomasti tragedian pois yhteiskunnasta, kun komedia jossain muodossa voisi jäädä? Kuulostaa aivan nurinkuriselta aikana, jolloin nimenomaan Platon oli huolissaan liiasta huvittelusta ja velttoudesta. Näytelmät, niin kuin edellä ilmeni, olivat kansalaisten uutiset, kanava saada tietoa Ateenan poliiksen asioista. Kanavia oli siis tavallaan kaksi; tragedia ja komedia. Komediasa parodioitiin, väänneltiin ja käänneltiin tapahtumia, ja sen tarkoitus oli viihdyttää. Tragedian sen sijaan uskottiin puhuvan totta eli se heijasti julkista todellisuutta ja sen tyyli oli asiallinen ja vakava. Draama vaati toteutuessaan aina osan asiallisuudesta ja totuudenmukaisuudesta.

Platon ilmeisestikin koki uhkaavaksi draaman käytön juuri tässä vakavassa kerronnassa, joka asiasisällöltään puhui totta, mutta sai draaman kautta ulkoasun. Emootioihin vetoava voima vei katsojan kiinnostusta pois itse asiasta. Helminen (1993:34) kuvaa osuvasti amerikkalaista uutisperinnettä keskinäiseksi jutusteluksi, joka tapahtuu kuin sivistyneessä perhepiirissä, etunimiä ja intiimiä pikkulausahduksia viljellen. Kaikkien draaman oppien aina muinaisilta antiikin ajoilta, on omaksuttu uutisiinkin kaava, jossa kielteiset skandaaliuutiset pehmitetään tuttavallisella small talk -tyylillä ja loppukevennyksillä.

Risto Kunelius (1998:182-183) puuttuu kirjassaan television vaatimaan nopeaan kommunikointiin. Hän kysyy, onko järkevää, että poliitikon on osattava sanoa sanottavansa alle 8 sekuntiin ja samalla näytettävä hyvältä. Tavallinen lopetus television poliittisissa tai ei-poliittisissa haastatteluohjelmissa on liian usein toimittajan tökerö keskeytys ja toteamus, että valitettavasti meiltä loppuu aika. Useita mietityttää, mistä johtuu hyvien tapojen häviäminen. Televisio saa vähänkin herkkyyttä omaavan katsojan tuntemaan aina silloin tällöin häpeää siellä vieraillevien arvokkaiden henkilöiden puolesta, koska kunnan televisiojournalismi on jokseenkin päälleikäyvä ja kohtelee vieraita "tasa-arvoisesti" eli yhtä ankarasti. Ehkä suuntaus miellyttää keskiverto-katsojaa, ehkä on tasa-arvoa kun parikymppinen juontaja-toimittaja sanoo Martin Saarikankaalle, että "tota kuissä kun sä hankit työntekijöitä"...

"Uusi joukkoviestintä on luonteeltaan suostuttelevaa, piilovaikutukseen pyrkivää. Ihmisille ei suoraan kerrota miten heidän tulisi käyttäytyä tai ajatella tai mitä tavaroita heidän pitäisi ostaa, vaan heidät suostutellaan ikäänkuin huomaamatta jonkin asian kannalle. Keskeinen vaikuttamismuoto on viihde. Poliittiset henkilötkin pyrkivät esiintymään viihdeohjelmissa mieluummin kuin poliittisissa keskusteluissa. Informaation ja tietoverkkojen yhteiskunnassa ei ole helppo toteuttaa vanhaa autoritäärisyyttä ja komentokulttuuria. Tunteiden ja mielikuvien osuus kasvaa, koska sähköinen viestintä korostaa niitä enemmän kuin älyllinen ja analyttinen painettu sana." (Varis 1995:21)

Varis sanoo suoraan, että politiikan keskeinen vaikuttamiskeino on viihde. Poliitikkoja näkee yhä useimmin sekä kaupalliseksi tarkoitetuissa ohjelmissa että viihdeohjelmissa (Kemiläinen 1998:118). Poliittisessa taistelussa poliitikot ovat hyvin kärkkäitä korostamaan omia henkilökohtaisia ominaisuuksia poliittisempien aiheiden sijaan. Jo Suomessakin yhä useampi tekee äänestyspäätöksensä ehdokkaan henkilökohtaisten piirteiden innoittamana. (Kemiläinen 1998:121.)

Järkyttävä esimerkki viihteen tunkeutumisesta on Filippiinien vaalikarnevaali, kuten Keski-suomalaisen artikkeli 7. toukokuuta asian ilmaisi. Käsittelen seuraavassa artikkelia laajasti, sillä se on mitä parhain esimerkki siitä, mitä television välittämä demokratia pahimmillaan on. Julkisuuden henkilöiden lähteminen presidentinvaaleihin ei ole uusi asia, mutta filippiiniläinen toteutus on niin irvokas kuva politiikan tilasta, että se havahduttaa paatuneenkin lukijan. Tässä otteita lehtiartikkelista:

"- - Yhteiskunnan vakavista ongelmista huolimatta vaalit ovat käyneet yhä viihteellisimmiksi. Poliittinen tarkkailija Amando Daronila puhuu uudesta vitsauksesta, joka ilmenee siten, että yhä enemmän "näyttelijöitä, viihdetaiteilijoita, ja koripalloilijoita on ehdolla toukokuun vaaleissa.""

Mitä tiedotusvälineille on tapahtunut, että politiikan merkitys ja tärkeä funktio valtion johtamisessa on kutistunut mitättömäksi sisällöksi ulkoisen illuusion pyörittäessä politiikkaa? Daronila löytää syyllisen helposti.

Daronila panee julkisehdokkaiden menestyksen tiedonvälityksen, eritoten television syyksi. Television vaikutuksen vallankumouksellisuus politiikkaan on mitä suuremmassa määrin vähätelty asia. Tuskin kukaan suomalainen poliitikko tietoisesti toivoo sellaisen demokratian kehitystä, jossa julkisuus - oli se sitten minkä lajin julkisuutta tahansa - ja julkisuuden määrä koordinoi vallan ja vastuun määrää. He ovat autuaan tietämättömiä, kuinka valta hajoaa heidän päättäjien käsistä median astuessa politiikkaan mukaan. Takaisin suomalaisesta politiikasta Manilan mukaviiniin tunnelmiin:

"Heillä ei ole mitään poliittista ohjelmaa tai linjaa- -
He tanssivat ja laulavat poliittisen ohjelman sijasta epämääräisiä lupauksia paremmasta elämästä.- -

Sittenhän kaikki on täydellistä! Käytetään niitä taiteellisia kykyjä, jotka viihdeura on kehittänyt ja laitetaan laulun tekstiksi poliittinen kannanotto. Poliittista ohjelmaa ei enää tarvita. Vaalilauseista silmäänpistävimpiä ovat esim. "Minä rakastan teitä kaikkia!" tai "Ruokaa joka pöytään". Muutama viihdetaiteilija ei tuskin heilauttaa todellista politiikkaa suuntaan tai toiseen. Onko siis turha olla huolissaan?

"Erottuaikseen ehdokkaiden kirjavasta joukosta perinteisetkin poliitikot ovat ryhtyneet jakelemaan epärealistisia vaalilupauksia- -"

Seura tekee kaltaisekseen ja kansalaiset ovat aina pitäneet sirkushuveista. Poliitiikan vaihtuminen viihteeksi voi siis olla hyvinkin harmittomalta tuntuneen esimerkin vauhdittamaa. Filippiinien historia ja sekasortoinen valtion politiikka ovat toki kaukana suomalaisesta demokratiasta, mutta varoittava esimerkki viestinnän pinnallisuuden tuhoisuudesta. Julkisuudessa olevat kokevat usein, että peliä ei voi pelata, saatikka voittaa, käyttämättä yhtä vahvoja aseita, millä "röyhkeimmät" pelaajat pelaavat. Poulakos (1995:36) kuvaa antiikin retoriikan dramatiikka hyvin rajuksi, etenkin oikeussaleissa. Rahasta taisteltiin, kuin urheilussa ikään, jolloin oikeus ja kohtuus polkeutuivat voimakkuuden ja tahdon jalkoihin.

Viestinnässä näkyvä rohkeus on saanut meilläkin uuden muodon; rohkeus on välitettävän usein aggressiivisuutta, röyhkeyttä ja keskusteluissa käytettävää verbaalista väkivaltaa. Yhteiskunta oli varmasti moraalisesti rappiolla, jos korkeinta viihdetarjontaa olivat ihmisten teatraaliset ja väkivaltaiset massamurhaamiset, kuten antiikin gladiaattoritaisteluissa tapahtui. On turha sievistellä, että nykyaikana ei enää moista voisi tapahtua.

Väkivaltaelokuvateollisuus on rinnastettava ilmiö. Se ettei ihmisiä ihan oikeasti filmaustilanteessa kuole, johtuu vain ja ainoastaan tekniikan olemassaolosta ja yli 2000 vuoden välimatkasta. Ruumiillinen väkivalta on rinnastettavissa henkiseen väkivaltaan. Parhaimmillaan jännityselokuva pitää meitä sekä psyykkisessä että fyysisessä jännityksessä. Amerikkalainen elokuva kertoo todellisuudesta ja tekee sen niin uskottavasti, että kaikkiin kulttuureihin sisältyvä narratiivinen elementti voidaan sisällyttämän juuri oman aikamme osalta elokuvateollisuuden tarjoamiin kertomuksiin (Berger 1997:163). Berger kysyykin kirjassaan oikeutetusti, minkälainen vaikutus median tarjoamilla kertomuksilla on meihin?

Roberts (1984:94) painottaa kirjassaan sitä, että antiikin aikalaisten lapsilleen kertomat myyttiset tarinat eivät missään nimessä olleet satuja, vaan opetuksia elämästä. Myyttisten kertomusten kautta opetettiin sekä lapsille että aikuisille politiikkaa, yhteiskuntatietoa, moraalia, uskontotieteitä ja historiaa, kaikkea yhdessä samassa tarinassa.

Kellner (1995:95-96) kirjoittaa mediakriittisessä teoksessaan aikamme yhdestä parhaiten menestyneestä elokuvasta, USA:n merivoimien hävittäjälentäjistä kertovasta Top Gunista. Kellner puhuu etenkin sen vaikutuksesta todellisuuteen, amerikkalaisten elämään. Amerikkalaiseen tuttuun tyyliin lentäjä on täydellinen sankari, jonka elämä sotakoulussa on houkuttelevaa. Amerikkalaisessa lehdistössä nähtiin muutama amiraalin ja sota-akatemian kapteenin lausunto, jossa kiiteltiin Top Gunin tuomaa innostusta heidän koulujaan kohtaan. Tom Cruise (päänäyttelijä) ja Top Gun tekivät paljon merivoimien akatemian hyväksi. Merivoimien koulutuksesta tuli yhdessä yössä suosittu hakukohde amerikkalaisille nuorille. Elokuva vetoaa tunteisiin ja on tehokas keino vaikuttaa. Kuka kertoisi niille pojille, jotka jonottavat lentäjäkoulutukseen, ettei koulutus ole samanlaista kuin Tom Cruisen iloinen ja onnistunut roolisuoritus?

Kuka muistaisi, että elokuvassa kukaan ei kuole, mutta elävässä elämässä ja oikeassa sodassa ammutaan ihmisiä? Se itkettää, kuolemassa on vähän riemuittavaa. Amerikkalaiset tosin osoittivat Persianlahden sodan aikaan, kuinka lähellä televisioruutua he elävät ja kuinka kaukana todellisesta elämästä. Lisää Kellnerin (1995:251) tekstiä amerikkalaisesta todellisuudesta:

"Persianlahden sotakin paketoitiin esteettiseksi spehtaakkeliksi: CNN käytti mahtavaa rumpumusiikkia uutisten tunnuksena, Yhdysvaltain lipusta ja amerikkalaisista joukoista esitettiin päällekkäin leikattuja kuvia ja mainostauolle siirryttäessä soitettiin reipasta sotilasmusiikkia. Tapa, jolla sota mediassa esitettiin, imi yleisön mukaan upeaan sota-äntelmään."

Media tuotti mielikuvan, että kansalaiset olivat sodan puolella. Todellisuudessa, irti lumoavasta televisioruuduistaan, amerikkalaiset eivät halunneet sota. Ei jäänyt epäselväksi, etteikö median luoma kuva sodan tapahtumista ollut yksipuolinen, koska näkemättä jäi kokonaan irakilaisien häät ja tuhot (Meriläinen 1991:12). Aika ajoin koko Bagdadin näkökulma ja sen tiedottaminen maailmalle oli yhden miehen; CNN:n Peter Arnettin varassa (Timonen 1991:53). Media ei ole enää demokratian väline, vaan yksittäisten intressien pelinappula, jolla alkaa olla aika vähän tekemistä perinteisen journalismin kanssa.

Presidentti Clintonin seksiskandaalin ollessa kuumimmillaan alkukevällä -98 lehdistössä väläyteltiin vaihtoehtoa, jossa presidentti tekisi päätöksen hyökätä Irakiin mahdollisimman pian (tämä uhka oli siis ollut jo olemassa) saaden siten siirrettyä median huomion pois omasta henkilökohtaisesta skandaalistaan. Vaikka lausunto olisikin ollut pelkkää retoriikkaa, Irakin pelottelua, pelkkä ajatuskin on täysin epäinhimillinen. Sota on äärimmäinen toimenpide eikä varmastikaan hyväksyttävä keino siirrellä julkisuuden ja mediamyllytyksen painopistettä. Asiasta ollaan monta mieltä, mutta voisi melkein väittää, että myöhemmin retoriikasta tuli politiikkaa. Presidentti Clinton määräsi pommitettavaksi Afganistanin ja Sudanin kohteet kostoksi terroristi-iskusta amerikkalaisia suurlähetystöjä vastaan. Pommitus osui samalle päivälle kuin presidentin henkilökohtaisen seksiskandaalin julkistaminen, joten sotautinen petti alleen presidentin henkilökohtaiset ongelmat. Tarvitseeko enää etsimällä etsiä, mikä siinä mediavallassa oikein pelottaa?

6.1 Lapset, televisio ja kasvatus

Suoninen (1993:10-11) tutki alle kouluikäisten lasten televisiotottumuksia ja siitä seuraavia sosiaalisia merkityksiä lapsen elämässä. Kirjan alussa tutustutaan lapsi ja televisio tutkimuskaalaan ja esimerkkinä jokseenkin erilaisesta tutkimustuloksesta, mihin Suoninen on tullut, on varmasti hänen esittelemänsä ruotsalainen Margareta Rönnberg. Rönnberg ei näe suurta uhkaa lasten televisionkatselemisen lisääntymisessä - päinvastoin.

..”Rönnbergin mukaan aikuisten ei pitäisi puuttua niin paljon lasten katseluun. Rönnbergin mukaan aikuiset arvostelevat lapsille tarkoitettuja televisio-ohjelmia ja ns. roskakulttuuria aikuisten arvoista käsin, ottamatta huomioon, että näillä ohjelmilla ja tuotteilla on lapsille aivan omat merkityksensä. Televisiolla täytyy olla lapsille jotain erityistä annettavaa heidän kasvunsa ja kehityksensä kannalta, koska se on heille niin tärkeää. Rönnbergin mukaan roskakulttuurin pitää olla hyvää, koska lapset pitävät siitä niin paljon; aikuisten pitäisi vain kunnioittaa lasten avustelukykyyä.”

Tuntuu käsittämättömän naiivilta ajatella Rönnbergin tapaan, että lapset jotenkin itse tietoisesti valitsisivat televisionkatselun parempana ja kasvattavampana vaihtoehtona. Lasten innostus televisioon on ymmärrettävä samoin kuin aikuisten. Jo fyysisesti, fysiikan lakien mukaan, television vaikutus on paljon voimakkaampi mitä yleensä suostutaan myöntämään. Kynttilän liekki tai takkatuli vangitsee helposti katseemme ja liekin liikettä seurattaessa olemme lievästi hypnotisoituja. Liike ei koskaan pysähdy, siksi on vaikeaa irrottaa katsetta, vaan tulen liikettä seurattaessa rauhoittuu ja mieli tyhjenee. Steinbockin (1983:34-35) esitietoisien imperatiivien käsite selvittelee televisioruudun lumoa. Katsoja ei ole televisio-suhteessa tietoisella tasolla, mutta ei myöskään tiedostamaton tilanteesta. Sen sijaan Steinbockin mielestä katsoja jää esitietoiselle tasolle, jota ylläpitää kuvan lumo.

Televisio on nykyajan leirituli tai takka, jonka ympärille töitten ja kiireiden jälkeen istahdetaan. Jos Rönnerbergin mielestä ihmisten ja etenkin lasten soisi tekevän sitä, mikä heitä eniten miellyttää, kertomatta heille, mitä mistäkin teosta seuraa, maailma olisi mielihalujen mellastuskenttä. Lapset eivät voi ymmärtää useimpia asioita vääräksi, koska heillä ei ole kokemusta. Aikuinen tietää, että jos hän herkkänä ihmisenä katsoo myöhäisillan psykologisen jännityselokuvan, hän mahdollisesti näkee ahdistuneena painajaisia ja nukkuu siten levottomasti. Eivät edes aikuiset pysty vastustamaan television magneettista voimaa, vaikka järjen avulla ymmärtävät ettei kaikki sieltä tuleva ole hyväksi mielelle. Maailmankuvan rakentuminen on yksi keskeisimpiä television tehtäviä tällä hetkellä. Wernerin mukaan (1996:48-49) nyt lapset saavat televisiosta tietoa elämästä, kun taas ennen kokemuspohja laajeni asteittain suorien kokemusten kautta; televisio antaa niin lapsille kuin aikuisillekin korvaavia kokemuksia.

Pirstaleisuus on yleispiirre kuvallisessa viestinnässä ja pirstaleisuuden idea on tarttunut tämän erityisen keskustelun välineen kautta länsimaisen ihmisen ajatteluun. Jos väline, jolla maailma on lähes poikkeuksetta jäsennettävä on pirstaleinen, eikö silloin juuri aikuisen velvollisuus ole huolehtia, että lapsi tai nuori pystyy jäsentämään maailmaa syy ja seuraussuhteiden kautta kokonaisvaltaisesti?

Televisiossa esitettävän väkivallan vaikutus on vaikeasti tutkittava asia. Television vaikutusta katselijoihin ja heidän sosiaaliseen todellisuuteen yrittää selittää ns. kultivoitumisteoria, jonka mukaan television esittämä todellisuus, jolla on selkeän toistuvia piirteitä arvoasenteita ja mielikuvia koskien, muokkaa todellisuuttamme television esittämän todellisuuden mukaiseksi (Morgan & Signorielli 1990:9-10). Yleisti tutkimukset ovat osoittaneet väkivaltaohjelmien katsomisen ja aggressiivisen käyttäytymisen yhteyden pitkällä aikavälillä, mutta väkivallalla on vähemmän vaikutusta, jos katsojat saavat nähdä väkivaltaisuuksien seuraukset - kivut ja loukkaantumiset - kuin jos he eivät näe niitä (Werner 1996:118).

Loogisesti eri ohjelmatyyppien välillä on eroja; esim. uutisista katsottava väkivalta vaikuttaa tehokkaammin kuvaamme sosiaalisesta todellisuudesta, kun taas fiktiivinen väkivalta osataan erottaa todellisuudesta helpommin (Shapiro & Lang 1991:690). Lasten kohdalla tätä tapahtuu harvemmin, joten ohjelmien uskottavuuteen ei vaikuta sen alkuperä. Lapsille tarkoitetuissa piirroselokuvissa väkivallan uhrit selviävät pieksennästä vaurioitta ja näin ollen lasten mielikuvaksi saattaa jäädä epärealistinen oletus, ettei lyöminen oikeastikaan satu. Täysin turhaa ja perusteetonta väkivallan esittämistä edustavat juuri nämä lapsille tarkoitettut animaatioelokuvat. Uudistetut versiot klassisista saduista ovat yllättäen jatkuvaa kissa ja hiiri kilpajuoksua, jossa väkivalta on silmäänpistävin draamakeino.

Lapset tuskin alle kouluikäisenä mitenkään itse toivovat tätä väkivaltaa näihin piirrettyihin. Miksi sitä sinne laitetaan, satuihin, joissa sitä alunperin ei edes pitänyt olla? Aikuiset ovat sitä mieltä, että väkivalta myy ja on elokuvateollisuuden ehdoton keino näyttäviin kohtauksiin. Väkivalta ja seksi myyvät aikuisten maailmassa, mutta niin ne myyvät näköjään lastenkin maailmassa. Maailmoja ei siis enää ole kahta, vaan lasten maailma on sievistelty versio aikuisten maailmasta. Pienten lasten on vaikea erottaa televisio-ohjelmien kuvitteelliset ja todelliset ainekset toisistaan ja näin mediatodellisuudesta tulee reaalityodellisuutta (Werner 1996:128). Väkivalta mediassa on vain lieveilmiö, paljon perusteellisempaa olisi pohtia koko televisio-kulttuurin vaikutusta kasvaviin lapsiin ja nuoriin.

Televisiossamme pyörii tällä hetkellä amerikkalainen Sesame Street lasten opetusohjelma (suom. Seesamtie), joka ihastutti jo vuodesta 1969 lähtien amerikkalaisia perheitä. Joten pienellä viiveellä, mutta kuitenkin, saatiin tämä amerikkalaiset lapset kasvattanut opetusohjelma Suomeenkin. Täällä lähetyksiä tulee vain kahdesti viikossa, joten säännölliseksi lapsenvahdiksi siitä ei ole. Neil Postman (1985:150-171) ruotii perusteellisesti Sesam Street -ohjelman ja tuntuukin aiheelliselta tarkastella Postmanin ajatuksia, sillä lapset ovat lapsia, olivatpa he sitten amerikkalaisia tai suomalaisia. Amerikkalaista ja suomalaista televisiota on sikäli helppo verrata, että suomalainen ohjelma-anti muodostuu pitkälti amerikkalaisille jo esitetyistä ohjelmista ja sovelletuista ohjelmaformaateista.

Sesame Street valloitti amerikkalaiset perheenäidit, sillä ohjelma oli ensimmäinen hauska lapsille suunnattu ohjelma, jonka tarkoitus oli todellakin opettaa lapset lukemaan, laskemaan ja ymmärtämään tärkeitä arvoja. Myös opettajat hyväksyivät Sesame Streetin. Aikuiset olivat helpottuneita, sillä televisiosta oli tullut vaikea kontrolloitava. Nyt lapsia kaitsi turvallinen opetusohjelma, ja syyllisyys siitä, että alle kouluikäinen istuu pitkiä aikoja yksin television ääressä, oli poissa. (Postman 1985:150) Kun yhä kasvava joukko amerikkalaisia lapsia istui iltapäivällä olohuoneessaan Sesame Streetin kanssa, suomalainen lapsi saattoi viettää aikaansa leikeissään, kirjastossa tai kerhossa. Kysyt keneltä tahansa vuoden 1969 jälkeen syntyneeltä amerikkalaiselta, jokainen tietää Sesame Streetin. On katsonut sitä tai ehkä katsoo edelleen samoja uusintoja, koska ne tuovat niin paljon hauskoja lapsuusmuistoja mieleen. Televisio todellakin tarjoaa lapsille elämyksiä, mutta pitäisikö olla huolissaan siitä, etteivät ne ole heidän omiaan? Seesamtie lastenohjelmaa seurattaessa voi vain todeta, että sarja on varmasti hauska ja opettaa lapsille aakkosia, numeroita sekä oikeita arvoja. Sisältö on moraalisesti hyvä ja kasvattava. Opettajana esiintyvät aikuisillekin tutut Muppet -hahmot ja lastenmusiikin tilalla on svengaava poppia, jonka säestyksellä vauhti pysyy kiinnostavana. Amerikkalaisuus näkyy laulujen sanoissa, jotka kertovat esimerkiksi, kuinka *"televisio on keksinnöistä parhain, kuinka kynille ja papereille saat sanoa hei, koska mulla on tietokone..."*

Oppiminen on enemmän kuin asiansa sisältö. Passiivisuus on television ääressä istumista, jolloin vastaanottajan ei tarvitse tehdä itse mitään. Passiivisuutta on myös perinteinen koululuokassa istuminen. Opettajaa kuitenkin useimmiten kuunnellaan, mutta televisiota ennen kaikkea tuijotetaan, katsellaan. Postman haluaakin korostaa televisiota oppimisvälineenä, joka on itsessään jo osa lapsen kasvatusta.

"Viittaa ensinnäkin siihen seikkaan, että television pääasiallisin panos kasvatuksen filosofiaan on ajatus, että opetus ja viihde ovat erottamattomia. Tätä täysin uutta käsitystä ei löydy mistään kasvatustieteellisistä kirjoituksista, ei Kungfutsenin, Platonin, Ciceron, Locken sen paremmin kuin John Deweyn kirjoituksista. Kun tutkit kasvatustieteellistä kirjallisuutta, huomaat eräiden sanoneen, että lapset oppivat parhaiten, kun he ovat kiinnostuneita oppimastaan. Huomaat eräiden sanoneen - Platon ja Dewey korostivat tätä -, että järkeä voidaan viljellä parhaiten, kun sen juuret kasvavat lujassa emotionaalisessa maaperässä. Huomaat jopa eräiden sanoneen, että oppimista helpottaa eniten rakastava ja lempeä opettaja. Mutta kukaan ei ole koskaan sanonut eikä implikoinut, että päästään tehokkaisiin, kestäviin ja merkittäviin oppituloksiin, kun opetus muutetaan viihteeksi." (Postman 1985:154)

Suomalaiset koulut ovat kohdanneet viimeisen vuoden aikana ongelmia, jotka suuruudessaan ja uutuudessaan ovat hämmentäneet opettajat, oppilaat ja vanhemmat. Opettajien lomautusten vuoksi, joidenkin kuntien yläasteen ja lukion oppilaat viettävät pitkiä aikoja ilman opetusta. Miten se on mahdollista? Televisio ja videot ovat olleet pelastus tilanteeseen ja oppilaat ovat saaneet "opetusta" katsomalla jopa viikko kausia televisiota koulun jumppasalissa. Sitä on vaikea uskoa, mutta epätoivoisimpien kuntien tilanteessa yläasteen oppilas on saattanut joka päivä, kuukauden ajan katsoa viisikin tuntia televisiota normaalin opetuksen sijaan. Pelastus vai tuho, tuo television rooli opettajana tai kasvattajana? Tuskin kukaan opettajista kyseenalaisti tätä toimenpidettä, koska vaihtoehdot olivat hyvin vähissä ja keskellä ahdinkoa, olisi ollut kohtuutonta sellaista vaatiakaan. Olisi kuitenkin mielenkiintoista tietää, kuinka moni opettaja ajatteli mediakriittisesti tämän vaihtoehdon hyvyyttä tai huonoutta? Oliko opetusvideoiden katselu yleisesti hyväksytty vaikkakin pakonalainen vaihtoehto? Nuoret tänä päivänä katsoisivat koulussa videoita tunti toisensa jälkeen, jos vaihtoehtona olisi joku perinteisempi opetusmuoto.

Kuinka vaikeaa on opettaa ilman television suloista taikaa niitä lukiolaisia, jotka yläasteella saivat lomautuksien ansiosta oikean televisiokylvyn? Aktiivinen opiskelu on työläämpää kuin passiivinen asioiden omaksuminen. Ehkä tuntuu liioittelulta olla huolissaan lomautusten todennäköisen poikkeuksellisuuden vuoksi, mutta yhden oppilaan elämän kohdalle osuva poikkeus voi olla merkittävä. Vaikka lomautuksista johtuva opetuksen vaihtuminen television katseluun loppuisikin ensi vuosien osalta, ovat tuhannet suomalaiset nuoret jo joutuneet sellaisen passiivisuuden ja välinpitämättömyyden kohteeksi kouluissamme, että peruskoulun opetuksen uskottavuus on kokenut kolauksen. Toivottavasti kukaan heistä ei kuitenkaan oppinut luottamaan kyseenalaistamatta television tarjoamaan tietoon ja taitoon, tapaan pärjätä maailmassa passiivisesti.

"Joukkoviestinä on ehkä jossain määrin ottanut hoitaakseen perinteisen instituutioiden tehtäviä. Ehkä televisio toimii nykyään entistä enemmän kasvattajana," (Kunelius 1998:182)

6.2 Filosofin imagologiaa

Noin 5 vuotta sitten filosofi Esa Saarinen ja hänen amerikkalainen kollegansa Mark Taylor järjestivät satelliittiseminaarin, jonka kalliit kustannukset maksoivat sponsorit. Sieltä irtosi julkisuutta saanut vastaus kysymykseen, mikä muuten myöhemmin painettiin edellämainittujen filosofien *Imagologies Media Philosophy* -kirjan takakanteenkin. "*Where would Socrates hold his dialogues today? In the media and on the net.*" Samaisesta satelliittikeskustelusta iltapäivälehti otsikoi innostuneena; "*Sokrateskin esiintyisi nyt tv:ssä!*" Mielenkiintoinen ja ajatuksia herättävä väite Sokrateesta. Saarinen on usein ilmaissut kyllästymisensä perinteiseen filosofiaan tiedeyhteisön sisällä ja on korkea aika kaivatakin uutta filosofista keskustelua. Akateemiset keskustelukanavat ovat olleet viime vuosina tukossa, mutta ei ole niin yksiselitteistä edesauttaako median mukanaan tuoma julkisuus tiedettä itseään, oli kyseessä filosofia tai joku muu tieteenhaara.

Oman tutkimukseni valossa Platonin Sokrates koki ongelmalliseksi todellisen kasvokkainviestinnän häviämisen ja hyökkäsi julkisen keskustelun välineellistämistä vastaan useimmissa opetuksissaan. On totta, että hän ei koskaan periaatteellisista syistä itse kirjoittanut mitään, suojellakseen todellista puhdasta vuorovaikutusta ihmisten välillä. Siitä syystä ei voi vetää yksinkertaista johtopäätöstä, että hän nyt tänä päivänä esiintyisi televisiossa tai ylipäätään julkisuudessa. Idea reaaliaikaisesta ja television välittämästä luentokeskustelusta vaikuttaa loistavalta, sillä satelliitti-aikaan siirryttäessä yliopisto voi hyödyntää maailmanlaajuisia tietoverkkoja keskustelujen välityksellä. Keskustelu oppimismenetelmänä on usein tehokkaampi ja antoisampi kuin esim. kirjojen tenttiminen ja mahdollisuudet todelliseen kommunikointiin tutkijan tai kirjan kirjoittajan kanssa paranevat. Asiassa on kuitenkin pari epäkohtaa. Ensimmäinen on se, että yhä kalliimman ja kehittyneemmän teknologian käytön painottaminen yliopisto-opiskelussa jättää köyhempien valtioiden yliopistot kauas taakse. Huomatkaa, että ero ei synny tieteellisistä paremmuuden kriteereistä, vaan puhtaasti taloudellisesta eriarvoisuudesta.

Toinen on asia, joka on esillä jatkuvasti tässä omassa tutkimuksessani; kuvallisen, sähköisen viestinnän ongelmallisuus tiedonvälityksessä. Pietarisen mukaan (1984:61) erityisesti liikkuvan kuvan ominaisuus on, että se vaikuttaa paljon tehokkaammin affektiivisen persoonallisuuden osaan kuin kirjoitettu teksti. Onkin oletettua väittää, ettei tv- ja videoviestintä pysty korvaamaan kirjoitettua tekstiä esim. tieteissä eikä yleensä tiedollisesti monipuolisissa asioiden ja ilmiöiden erittelyssä - ei ainakaan kokonaan (Pietarinen 1984). Yksi videoneuvottelu sinne tai tänne tuskin heilauttaa opiskelijoiden tiedon tasoa, mutta toisaalta on kysymys myös siitä, mihin rahoja kannatta tieteessä käyttää. Tämänäköiseen audiovisuaaliseen viestintään liittyy paljon taloudellisia riippuvuustekijöitä, joista Saarisen ja Taylorin kallis ja sponsoroitu satelliittiseminaari oli hyvä esimerkki. Sponsorointi ja itsenäinen tutkimuksen tekeminen eivät aina aja samaa päämäärää. Mutta toisaalta, jos ideana oli herättää kiinnostusta sitä kohtaan, mitä filosofit Saarinen ja Taylor ajattelevat, oli kuvallinen viestintä varmasti onnistunut valinta. Jos taas satelliittiseminaarin päätarkoitus oli opettaminen, olisi mielenkiintoista kuinka hyvin tässä tarkoituksessa onnistuttiin. Sokratemaisen vuoropuhelun toteutus nykyisen teknologian ansiosta muutti radikaalisti muotoaan. Platon oli huolissaan siitä, että kirjallinen esitys ilman kysymysten ja vastausten mahdollisuutta eli tiedon etsiminen ilman keskustelun tietä johtaisi yksisuuntaiseen ymmärrykseen ja viestintään (Pietarinen 1984). Jos Saarinen ja Taylor hakivat keskustelullaan tätä opettamisen metodia, oli tulos juuri päinvastainen: suuri joukko Suomessa ja USA:ssa seurasi yksisuuntaisen tiedon siirtoa videoiden kautta, kun samalla vain kaksi ihmistä saivat osallistua vuorovaikutukselliseen keskusteluun.

Tieteen alkuperäinen tarkoitus oli saavuttaa uutta tietoa palvelemaan ihmiskunnan henkistä kehitystä. Kehitystä kohti maailmaa, jossa hyvinvointi sisältää rauhan, tasa-arvon, materiaalisen turvan sekä henkisiä arvoja. Tieteen mahdollisuus kehittyä sekä tieteelliseen opetukseen osallistuminen on perinteisesti ollut mahdollista, jos intellektuellista pääomaa on löytynyt. Tulevaisuuden kehityksen näkökulmasta moni aivokapasiteetti jää käyttämättä, koska teknologia asettaa tietyt taloudelliset vaatimukset, johon läheskään kaikki maailman maat eivät vielä yllä.

Tiede on jossain määrin siirtynyt palvelemaan toissijaisia arvoja ja pyrkii myötäilemään sekä teollisuuden tarpeita että viihteellistä trendiä. On luonnollisesti välttämätöntä mennä mukaan samanlaisin ase-in, millä kilpailijat keräävät huomionsa. On todennäköisemmin hauskeempaa katsella kolme tuntia elävää kuvaa kahdesta miellyttävästi esiintyvistä filosofista, kuin lukea samojen filosofien kirjallisuutta kirjastossa. Kirja *Imagologies* on rehellinen itselleen ja kuvaa nykyajan filosofiaa, jota tekijät kutsuvat itse mediafilosofiaksi: pinnallista, mutta todenmukaisemman tulevaisuuden imagologiaa.

"Media philosophy is philosophy for children. But what does it mean to be for children? To philosophize for children is to philosophize in such a way that kids tune your channel. You must, therefore, dare to be naive and superficial by talking their language and not trying to impose your concepts on them. But to be for children is also to be willing to accept responsibility for sustaining structures and networks to support life. In simcult, this means that we must act to shape and reshape the telecommunications environment that is the world in which our children are destined to dwell."

Kirjassa luodaan paljon uusia sanoja tätä uutta filosofian haaraa varten, mutta sanat ovat helppolukuisia. Muutamia näytteitä tekstistä, joka ei siis olekaan tarkoitettu palvelemaan vain filosofian eliittiä vaan koko maailmaa.

"In media philosophy, impressions count more than intelligence."

"To be a media philosopher is to be a sign painter."

"You are beginning to believe that our electronic dialogue might displace the Platonic and Socratic dialogues of the past. Now you must act on that belief. Take up your keyboard and write!"

(Markin sähköpostia Esalle, kirjeet ovat olennainen osa kirjaa)

Sokrateen elämäntyö pyrki ravistelemaan aikalaisiaan retorisisista, esteettisistä mielikuvista. Hän halusi vastustaa silloista kehitystä ja astui suoraan leijonien kitaan. Saarinen ja Taylor eivät omalta osaltaan näe vastustamisen vaihtoehtoa tai eivät koe sitä tarpeelliseksi oman tietensä kehityksen kannalta.

"Media philosophy is kitsch"

"The only responsible intellectual is wired" (wired;kaapeloitu)

Ensimmäisessä lauseessa tulee ilmi, että tiede voi olla popularismia parhaimmillaan. Estetiikan voima puree jopa filosofiaan. Sähköisen viestinnän mahdollisuudet ovat nykyaikana huimat ja filosofien kirjan ydin on

sähköpostikeskustelu kahden eri mantereen välillä. Ulkokuoren komeuteen ei saisi kiinnittää kuitenkaan liikaa huomiota, sillä toimii ainoastaan välineenä. Teknologinen edistyskellisyys ei sekään saa olla itsetarkoitus, vaan osa tieteen kehittämistä.

6.3 Dodona Combo ja audiovisuaalinen raittiuskasvatus

Erottuen selvästi edellisen luvun mediasymbioottisista asenteista ja arvoista, vaihtoehtoisena esimerkkinä voisi mainita Dodona Combin, joka on omien sanojensa mukaan "suomalainen keskustelufoorumi ja maailmankuvien kohtauspaikka, jonka sisällöllisinä kiinnepisteinä ovat maailman tila, arvot ja yhteinen tulevaisuus" (Dodona Combo -esite 1998). On siis kysymys ekologisista arvoista, vihreästä ajattelusta, joka lähtee täysin eri toimintaperiaatteista kuin Greenpeace, joka pyrkii toimintaan keräten keinolla millä hyvänsä suurta julkisuutta. Dodona Combo keskustelufoorumi haluaa keskustella meille elintärkeistä arvoista tavalla, joka ei mahdu televisioruutuun. Jyväskylässä järjestettiin 15.4.1998 kyseisen foorumin keskustelutilaisuus ja keskustelua olivat virittämässä edustaja joukkotiedotusvälineistä, teollisuusjohdosta, Luontoliitosta ja Arkadianmäeltä. Aihe oli vastuu, valta ja vaikuttaminen ympäristöasioissa. Jo 1980 -luvulla käynnistyi Yhdysvalloissa ns. kansalaisjournalismiliike, jolla yritettiin synnyttää keskustelua todellisesta yleisestä mielipiteestä, jossa ei olisi suurten medioiden suodattamaa näkökulmaa, vaan jossa kuuluisi läheltä seuraavien paikallisten kansalaisten ajankohtaisten asioiden ääni (Glasser & Craft 1997).

Yhteiskuntamme hakee edelleen vaihtoehtoisia keskustelumuotoja ja vastauksia moraalikysymyksille, jotka pohtivat maapallomme tilaa. Vaihtoehtoisia siksi, että median on mahdotonta asettaa ajamaan niitä arvoja, joita esim. vihreä ajattelu tai ihmisen henkisyttä korostava liike omimmillaan puoltaa, sillä siihen ajatteluun ei sovi pelkän taloudellisen voiton tavoittelu. Media on sulautunut markkinatalouteen aivan kuten sofistiikka, antiikin retoriikan kaupallistunut puhetaito silloisessa kulttuurissa.

Dodona Combo on hyvä yritys etsiä foorumi, jossa asiat näyttäisivät ja kuuluisivat mahdollisimman totuudenmukaiselta, sillä median välittämä kuva ja ääni ei koskaan korvaa kasvokkaisviestintää. Ihmisten keskinäinen viestiminen on monimutkainen tapahtuma, johon kuuluu yhtäläillä näkeminen, kuuleminen kuin tunteiden rekisteröinti. Modernin yhteiskunnan viestinnän tyypillinen piirre on kasvokkaisviestinnän väheneminen. Mediakulttuurimme välittää yhä useimmin tietoa kuvaruudun, puhelimen tai radion välityksellä. Perinteinen kulttuuri, jota antiikki edustaa, perustui kaikilla viestinnän tasoilla kasvokkaisviestintää. Kuitenkaan ei voi todeta, että antiikki olisi pysytellyt kasvokkaisviestinnän tiukoissa rajoissa - päin vastoin. He kehittivät kasvokkaisviestinnän sisällä oman mediuminsa, jonka toimivuus ja teho hämmästyttää nykyajan tekniikkaan tottunutta ihmistä. Keskustelun informaatio määrä tai laatu yleensä tehostuu, jos samasta ongelmasta keskustelea niinkin eri kentiltä ja etupiireistä kootut keskustelijat, kuin puhujat esim. Dodona Combon keskustelussa.

Vaikeutena foorumikeskusteluilla, jotka tapahtuvat ilman mediaa, näen luonnollisesti niiden pienimuotoisuuden ja vaatimuksen aktiiviseen osallistumiseen. Pienimuotoisenakin uskon niiden vaikutusmahdollisuuksiin isojen massamedioiden rinnalla sellaisissa keskusteluissa, joissa etsitään ratkaisuja lähitulevaisuuden ja tulevaisuuden ongelmiin. Aikaa lasketaan ja maksetaan televisiossa sekunteina, mutta esim. akateeminen keskustelu ja tiede vaativat pohtimista, ajattelemista ja monia kysymyksiä. Televisiossa ei sovi ajatella, koska silloin antaa kameralle tyhjän kuvan. Television ideahan oli jatkuva liike. Parhaimmillakaan televisiokanavilla ei ole varaa antaa ihmisten mieltä televisioruudussa. Keskustelu televisiossa esiintyvien henkilöiden kesken ehkä jatkuu, mutta katsojalle tarina loppui. Eikä tarkentavia kysymyksiä voi esittää. Olemme tottuneet ottamaan tietoa vastaan hyvin passiivisesti television, radion ja sanomalehtien kautta. Popularistinen demokratia ei synnyttänyt todellista hyvää antiikissa retoriikan avulla, ja tasa-arvon parantumisen merkkejä on vaikea havaita voi julkoviestinnän ollessa nyt välineenä demokratian toiminnassa. Yhteiskunta, joka vaalii moraaliaan, ei päästä voitonhalua niin valloilleen, että aivan kaikesta pitää kilpailla julkisuuden välinein.

"Vain harvoilla yksilöillä on mahdollisuus perustaa edes tärkeimpiä (poliittisia) päätöksiään suoriin henkilökohtaisiin kokemuksiinsa ja vaihtoehtoisten totuuksien tarkkaan punnitsemiseen. Kaikki ihmiset joutuvat käytännössä luottamaan muiden kertomuksiin, valitsemaan lukuisista tarjotuista vaihtoehtoista omalta kannaltaan vetovoimaisimman tavan kytkeä yhteen ja merkityksellistä yksittäisiä tapahtumia ja toimijoita (esim. Pekonen 1990, 81-82). Tosiasiat eivät puhu puolestaan, vaan ne on selitettävä, ja tietynlaisen selityksen markkinoimisella voi oikeuttaa tietynlaiset toimensa asioiden suhteen." (Kuusisto 1996:279)

Kulttuuri kuvastaa ihmisen sivistystä ja siihen liitetään usein kasvatuksellinen ja humanistinen puoli. Miksi tuhlaa aikaa yrittäen saada keski-ikäinen teollisuusjohtaja muuttamaan maailmankäsitystään - se on lähes mahdotonta. Sen sijaan se aika ja energia pitäisi ehdottomasti käyttää lapsiin ja nuoriin, heidän koulutuksen sisällössä tulisi näkyä maailman tilan ongelmien vakavuus ja yhteiskunnan huolenaiheet. Mediavalta on jo vakiintunut käsite ja jonkun pitäisi kertoa se koulunsa aloittavalle lapselle, joka saattaa viettää koko iltapäivän yksin kotona katsellen sitä, mitä televisiosta sattuu tulemaan. Mediakasvatus ja mediakritiikki ovat yhtä tärkeitä aiheita kuin ympäristökasvatus.

Ympäristökasvatuksesta on hyvin vähän apua, jos ihminen ei tiedosta keskustelun ja demokraattisten päätösten teossa käytettävän välineen motiiveja tai ei pysty arvioimaan kriittisesti tiedon oleellisuutta ja totuudellisuutta. Viestintäkasvatus tai mediakasvatus voi olla yksinkertaisimmillaan sitä, että lapsille ja nuorille tarjotaan tarpeeksi kiinnostavia vaihtoehtoja ejektorisen ruudun rinnalle. Tällä tarkoitan sitä, että passiivisesta tekemisestä poisoppiminen onnistuu vain kun päästään kokemaan asioita toiminnan kautta. Jos halutaan valistaa nuoria pitämään huolta metsästä, miljoonien markkojen ja eurojen viestintäkampanjat ovat suhteellisen tehoton ja täysin yliarvostettu keino. Nuori tyttö tai poika, joka on kokenut elämyksen metsästä ja saanut kosketuksen luontoon ei tarvitse miljoonakampanjaa, vaan kohtuullisen rahallisen ja tiedollisen panostuksen.

Sihvonen (1988:158) lanseeraa jo 80-luvun lopulla osuvan käsitteen puhuessaan audiovisuaalisesta raittiusvalistuksesta. Käsite on mielestäni erityisen osuva, koska siihen sisältyy implisiittisesti paljon tietoa - useimmille suomalaisille alkoholin raittiusvalistuksen pääperiaatteet ovat selvillä. Ongelma on siis erityisesti ja edelleen televisio, joka on kuin viina kansalle. Se on keksitty, eikä siitä luovuta. Niin televisio kuin alkoholikin kohtuudella käytettynä nostavat elämän laatua,

mutta väärinkäytettynä vievät rappiolle. Millä tavalla televisiota sitten voidaan väärinkäyttää ja missä kulkee kohtuuden raja? Ylhäältä päin ei yhtenäisiä ohjeita voi antaa ja vastuu on jokaisen itsensä ymmärrettävä. Mediakasvatus on nykyajan termi, mutta pitää sisällään saman vanhan sanoman. Ihmisen moraalisten ja eettisten arvojen ja asenteiden muistaminen keskellä kaupallisen viestinnän vallankumousta on jälleen tullut ajankohtaiseksi.

7 Lopuksi

Tietoyhteiskuntamme viestinnän trendi katselee kiireellä tulevaisuuteen, joten tuntui mielekkäältä tehdä asiat toisin päin. Koko tutkimus lähti vanhasta väittämästä, jossa retoriikkaa ja joukkoviestintää vertaillaan keskenään. Ei ollut itsestään selvää, että retoriikan ja joukkoviestinnän ympärille rakentuisi yhteneväiset kehityskaaret. Muutamat ilmiöt molempien kulttuurien kehityksessä kuitenkin selkeästi puhuivat samaa kieltä. Erityisen nopeasti yhteyksiä en voi sanoa löytäneeni, vaan pitkään ovat tietyt asiat antiikin kulttuurissa ja etenkin Platonin kirjallisuudessa kirjoittajaa kummastuttaneet. Antiikin sofistikan aikaiset yhteiskunnalliset olosuhteet ja sosiaalinen tilaus julkisen keskustelun välineen kehittämiseksi tarjosi mielenkiintoisimmat yhtymäkohdat kaupallistuneeseen nykyviestintäämme. Uskoisin, että perusteellisesti antiikin kulttuurin tuntevan tutkijan olisi ollut mahdollista porautua yksittäisiin ilmiöihin ja löytää hienompia merkityseroja ja ehkä täysin päin vastaisiakin näkemyksiä. Antiikin tutkijoiden tulkinnoissa on aina ollut ristiriitaisuuksia, sillä alkuperäisiä kirjallisuutta on säilynyt hyvin vähän ja perustutkimuksen tekeminen on monimutkaista. Rohkeita tutkimusotteita on kuitenkin esitetty juuri Suomessa, jossa ollaan tutkimassa esim. antiikin teatterin näyttelijöiden ilmaisua koskettamisen eri tapojen kautta. Syväsuuntaisen tutkimuksen tekeminen vaatii laajan antiikin kielten ja kulttuurin tuntemuksen, joten tämän tutkimuksen kohdalla oli järkevämpää tarkastella asioita horisontaalisesti ja hyödyntää sekä nykyviestinnän että antiikin retoriikan oleelliset innovaatiot ja tarkastella niiden seurauksia.

Tiede on omalla perinteisellä tavallaan myös yhtä suurta retoriikka ja liian usein lopputöissä ulkokuoreen, retoriseen oikeaoppisuuteen kiinnitetään liian paljon huomiota. Tutkimukseni herätti kirjoitusvaiheessa ristiriitaisia tunteita; piti pysytellä tieteen asettamissa rajoissa, toisaalla oli palava halu rikkoa näitä rajoja, jotta sisällössä päästäisiin lähemmäksi totuutta. Totuuden löytämiseksi, kun joutuu tarkastelemaan asioita useista eri perspektiiveistä, mielellään jopa uusista sellaisista. Antiikin aikoina ei tunnettu tieteellistä kirjallisuutta ja silloinen maailmankuva oli kuitenkin yhtenäisempi, holistinen.

Viestintätiede on muiden tieteiden tavalla pirstoutunut pieniksi sektoreiksi ja puheviestintä on osa laajempaa kokonaisuutta. Koska halusin verrata antiikkia ja nykyviestintää, en voinut käpertyä tutkimaan pelkästään puheviestintää, vaan jouduin tavallaan rikkomaan tieteeni asettamia rajoja. Tutkimuksen ehdottomasti ikävin puoli oli, ettei antiikin retoriikan rinnastaminen nykyajan viestinnän kehitykseen antanut mahdollisuutta pureutua esim. puheviestinnän interpersonaaliseen viestintään, vaan ohjasi tutkimusta yleisempään suuntaan. Toisaalta tarkoituksena olikin tuoda antiikin retoriikkaa lähemmäksi nykyajan lukijoita, joten tutkimus eteni ensisijaisesti antiikin intressien tahdissa. Se ei yritäkään lisätä nykyviestinnän tietämystä samassa määrin kuin tutustuttaa nykyajan viestijä antiikin puhetaajiin ja silloiseen puhekulttuuriin.

Omien vahvojen näkökulmien esittäminen pro gradu -työssä on riskialtista (ne kuuluisi ilmeisesti esittää tässä kohdassa) sillä ensimmäistä tieteellistä työtä valmistelevalle uskottavuus kykyyn tehdä omia tieteellisiä päätelmiä ei ehkä ole vielä riittävä. Harmikseni oli huomattava, että sekä aihevalintani että tutkimuksen historiallis-kriittinen pohdinta suorastaan inspiroi omiin näkökulmiin ja ajatuksiin. Antiikin kirjallisuuden ja nykyviestinnän irralliset todisteet viestinnän ja retoriikan ympärillä yhdistyivät mielessäni ja tuloksena oli ajatteluprosessi, joka kiteytyy tutkimuksen perusrungossa. Yhteisien antiikkiin ja nykyajan viestintään liittyvien ilmiöiden löytäminen oli tutkimuksen suurin työ, ja ne eivät suinkaan eksyneet sinne helposti. Ajatteluprosessi on ollut hyvin pitkä ja viimeisin vuosien aikana olen usein pohtinut mahdollisia yhteyksiä. Tutkimukseni tyyli ei ehkä sekään noudata puheviestinnän perinteisiä malleja. Jäljelle jää sisältö, josta lukija voi innostua tai olla innostumatta. Herättipä sisältö innostusta tai ei, antiikin retoriikka on aina ollut ja myös tulee myös tulevaisuudessa olemaan tärkeä osa puheviestinnän historiaa. Näyttääkin siltä, että olen lopettamaisillani puheviestinnän opiskelujani kirjan siitä kohdasta, mistä olisi ollut loogisinta aloittaa.

KIRJALLISUUS

Ahlman, E. 1920. Arvojen ja välineitten maailma. Eettis-ideologinen maailmantarkastelukoe. Porvoo:WSOY.

Aristoteles, Runousoppi. (Suom. P. Saarikoski 1982) Keuruu:OTAVA.

Berger, A.A. 1997. Narratives in Popular Culture, Media, and Everyday Life. Thousand Oaks, USA: Sage.

Carcopino, J. 1939. Sellaista oli elämä keisarien Roomassa. (Suom. M.Itkonen-Kaila) Juva:WSOY.

Cicero, Velvollisuuksista. Teoksessa Vanhuudesta, ystävydestä, velvollisuuksista. (Suom. M. Itkonen-Kaila 1992) Juva:WSOY.

Esslin, M. 1976. Draaman perusteet. (Suom. S. Heiskanen-Mäkelä) Jyväskylä:GUMMERUS.

Etzioni, A. 1995. The spirit of community: right, responsibilities and the communitarian agenda. London: Fontana Press.

Finley, M.I. 1987 (Toim.) Classical Slavery. London:Frank Cass & Co. Ltd.

Fiske, J. 1992. Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen. Tampere:Vastapaino

Flaceliere, R. 1959. Sellaista oli elämä antiikin Kreikassa. Miten Ateenan suuruden aikana elettiin. (Suom. M. Itkonen -Kaila) Juva :WSOY.

Glasser T.L. & S. Craft 1997. Kansalaisjournalismia ja demokraattiset ideaalit. Tiedotustutkimus, Vol 20, No.4.

- Haapanen, P. 1996. Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin retoriikkaan. Teoksessa Palonen, K. & H. Summa (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere:Vastapaino.
- Hansen, M.H. 1987. The Athenian Assembly. In the Age of Demosthenes. Cornwall:Basil Blackwell.
- Helminen, M. 1993. Amerikkalaiset televisiouutiset kilpailevat viihteen kanssa. Journalismi: Sananvapaus ja etiikka. Journalistiliiton mediakriittinen julkaisusarja 2/93. Tampere:Suomen Journalistiliitto
- Hietala, V. 1992. Kulttuuri vaihtoi viihteelle? Johdatusta postmodernismiin ja populaarikulttuuriin. Jyväskylä:Gummerus.
- Hietala, V. 1993. Kuvien todellisuus - Johdatusta kuvallisen kulttuuriin ymmärtämiseen ja tulkintaan. Jyväskylä:Kirjapaino Oy.
- Huttunen, P. 1992. Työ- tekniikka- historian muutos. Kirjoituksia työn ja tekniikan historiasta. Oulu:SCRIPTA HISTORICA XIX.
- Hyrkkynen, M. 1997. Historiallinen mielikuvutus. Teoksessa Hietala, M., J. Oikarinen & H. Virtala (toim.), Arvot, analyysi, tulkinta. Helsinki:Suomen Historiallinen Seura.
- Isotalus, P. 1998. (Toim.) Kaveri vai peluri. Poliitikko mediassa. Viro: Atena.
- Itkonen-Kaila, M. 1974. (Toim.) Kirjeitä keisariajan Roomasta. Valikoima Plinius nuoremman kirjetuotannosta. Tapiola:Gaudeamus..
- Itkonen-Kaila, M. 1978. (Suom.) Epiktetos: Käsikirja ja Keskusteluja. Keuruu:OTAVA.

- Judd, L.R. 1995. An Approach to Ethics in the Information Age. Public Relationship Review. Vol 21, No. 1.
- Kaimio M., T. Oksala & H. Riikonen 1982. Antiikin kirjallisuus ja sen vaikutus. Helsinki: Gaudeamus.
- Kantola, A. 1996. Tri Otsoni ja Mr. Kasvihuone. Mediapanikkeja modernin kauhun rajoilta. Teoksessa H. Luostarinen, U. Kivikuru & M. Ukkola (toim.) Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia. Jyväskylä: Gummerus.
- Kellner, D. 1995. Mediakulttuuri. (Suom. Riitta Oittinen ja työryhmä 1998) Tampere: Vastapaino
- Kemiläinen, M. 1998. Kirjassa Kaveri vai peluri. Poliitikko mediassa
- Kuistiala, A. 1993. Journalistien eettinen ajattelu. Journalismi: Sananvapaus ja etiikka.2/93. Tampere: Suomen Journalistiliitto.
- Kinnunen, A. & T. Oksala 1976. (Toim.) Antiikin estetiikka. Porvoo: WSOY.
- Kunelius, R. & H. Heikkilä 1995. Miten selviytyä hengissä mediassa? Journalismi ei voi olla ulkopuolinen, vastaa Jay Rosen. Journalisti 30.11.1995.
- Kunelius, R. 1997. Viestinnän vallassa. Johdatusta viestinnän kysymyksiin. Juva: WSOY.
- Kunelius, R. 1998. Viestinnän vallassa. Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin. Juva: WSOY.

Kunnas, T. 1983. Traaginen humanismi. Synteesi 1/83

Kuusisto, R. 1996. Sodan retoriikasta. Teoksessa Palonen K & H. Summa (toim.)
Pelkkää retoriikkaa. Tampere:Vastapaino.

Lehtonen, J. 1998. Yhteisöt ja julkisuus. Mainonnasta yhteisikunnalliseen
keskusteluun. Teoksessa U. Kivikuru & R. Kunelius (toim.),
Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön. Juva:WSOY.

Linkomies, E. 1946. Keisari Augustus ja Rooman perintö. Helsinki:Otava.

Luostarinen, H. 1996. Citizen Kane ja infokratia. Kriitikot ja keinot. Teoksessa H.
Luostarinen, U Kivikuru & M. Ukkola (toim.) Sopulisilppuri.
Mediakritiikin näkökulmia. Jyväskylä:Gummerus..

McLuhan, M. 1964. Ihmisen uudet ulottuvuudet. (Suom. A.Tiusanen) Juva:WSOY.

Meriläinen, A.1991. Kun kaikki alkoi. Teoksessa H. Luostarinen &
H.Nieminen (toim.) Persianlahden sota ja journalismi.
Tampere:Tampereen Yliopisto.

Morgan, M. & N. Signorielli, 1990. Cultivation analysis: conceptualization and
methodology. Teoksessa N. Signorielli & M. Morgan (toim.)
Cultivation analysis: new directions in media effects research.
Newbury Park:Sage.

Neschke, A. 1998. Poiésis et mimésis dans la Poétique d' Aristote. POETICA:
Zeitschrift für Sprach und Literaturwissenschaft. Vol 29.

Noelle-Neumann, E. 1991. The Theory of Public Opinion; The Concept of Spiral of Silence. Teoksessa J. Anderson (toim.) Communication Yearbook 14. London:Sage Publications.

Oksala P. & T. Oksala 1965. Kreikkalaisia kirjailijakuvia. Helsinki:OTAVA.

Palonen, K. & H. Summa 1996. (Toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere:Vastapaino.

Peri Hypsus. Korkeasta tyylistä (Suom. ja selityksin varustanut O.E. Tudeer 1918)
Helsinki:OTAVA

Pietarinen, J. 1984. Uusi tekniikka - uusi journalismi? Tiedotustutkimus 2/84.

Pietarinen, J. 1993. Tietotekniikka ja viestintäkulttuuri. Teoksessa Vastuulliseen teknologiaan. Helsinki:Tekniikka elämää palvelemaan TEP.

Platon, Pidot. (Suom. N. Lehmuskoski 1919) Porvoo:WSOY.

Platon, Sofisti. Teos V. (Suom. M. Itkonen- Kaila 1982) Keuruu:OTAVA .

Platon, Valtio. Teos IV. (Suom. M. Itkonen-Kaila 1981) Keuruu:OTAVA.

Plutharkos. Kuuluisien miesten elämäkertoja (Suom. K. Suuronen 1989)
Porvoo:WSOY.

Postman, N. 1985. Huvitamme itsemme hengiltä. (Suom. I. Rekiaro) Juva: WSOY.

Poulakos, J. 1995. Sophistical Rhetoric in Classical Greece. Columbia: South Carolina University Press.

Puro, J-P. 1998. Yksilöiden välillä. Keskinäisviestinnän tutkimus ja sen haasteita.
Teoksessa U. Kivikuru & R. Kunelius (toim.), Viestinnän jäljillä.
Näkökulmia uuden ajan ilmiöön. Juva:WSOY

Radio- ja TV-tutkimuksen Vuosikirja 1998. Tummavuori: Yleisradio Oy.

Roberts, J.W. 1984. City of Sokrates. An introduction to Classical Athens.
Cornwall:Routledge & Kegan Paul.

Romilly, de J.1975. Problemes de la democratie grecque. Paris:Herman.

Romilly, de J. 1992. The Great Sophists in Periclean Athens. Oxford:Oxford
University Press

Saarikoski, P. 1967. (Suom.) Runousoppi. Keuruu:OTAVA.

Sana, E. 1995. (toim.) Tieto-opista mediapeliin - journalismin tutkimuksen
näkökulmia. Juva:WSOY.

Sarsila, J. 1983. Teknokratia vai humanismi? Parnasso 5/83.

Schuck, H. 1960. Yleinen kirjallisuuden historia. 1 Antiikin kansojen kirjallisuus.
Porvoo: WSOY.

Shapiro, M & A. Lang, 1990. Making televisio reality: Unconciuous in the
construction of social reality. Communication research 18(5).

Setälä, P. 1993. Antiikin nainen. Helsinki:OTAVA.

- Sihvonen, J. 1988. Liekehtivät nalleverhot. Helsinki: LIKE Kustannus Oy.
- Steinbock, D. 1983. Televisio ja psyyke. Televisio, illusionismi ja anti-illusionismi. Espoo:Weilin+Göös
- Suoninen, A. 1993. Televisio lasten elämässä. Nykytutkimusyksikön julkaisuja 37. Jyväskylä:Jyväskylän Yliopisto
- Taylor, M. & E. Saarinen 1995. Imagologies. Media philosophy. London:Routledge.
- Thesleff, H. 1976. Platonin estetiikasta. Teoksessa A. Kinnunen. & T. Oksala (toim.) Antiikin estetiikka. Porvoo: WSOY.
- Thesleff, H. 1989. Platon. (Suom. M. Itkonen-Kaila) Keuruu:OTAVA.
- Thesleff, H & J. Sihvola. 1994. Antiikin filosofia ja aatemaailma. Juva:WSOY.
- Timonen, T. 1991.Toimittajat pysyivät ruodussa. Teoksessa H. Luostarinen & H. Nieminen (toim.) Persianlahden sota ja journalismi. Tampere:Tampereen Yliopisto.
- Toffler, A. 1981. The Third Wave. London Pan Books.
- Varis, T. 1995. Tiedon ajan media. Mediavalmiudet ja viestintätaidot uusiutuvassa viestintäkulttuurissa. Helsinki:Yliopistopaino.
- Varis, T. 1998. Viestintäkasvatuksen haasteet ajan kuvana. Johdatusta mediakompetenssin merkitykseen. Teoksessa U. Kivikuru & R. Kunelius, Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön. Juva:WSOY.

Werner, A. 1996. Lapset ja televisio. (suom. K. Rättyä) Tampere:Gaudeamus

Virtapohja, K. 1997. Media and the Construction of Sports Heroes. Teoksessa J. Koivisto & E. Lauk (toim.) Journalism at the Crossroads. Perspective on Research. Tartu:Tartu University Press

Vogt, J. 1974. Ancient Slavery and the Ideal of Man. Oxford: Basil Blackwell.

Worthington, I. 1994 (Toim.) Persuasion: Greek Rhetoric in Action. Cornwall:Routledge.

Yunis, H. 1996. Taming Democracy.Cornell: Cornell University Press.